EENIGE MAANDEN

IN

DUITSCHLAND EN FRANKRIJK,

DOOR EEN

OUD-STUDENT.

LEIJDEN,
P. H. VAN DEN HEUVELL.
1860.

My narrative conveys — not those impressions, which *ought to have been* produced upon any »well constituted mind", but those which were really, and truly received at the time of his rambles, by a headstrong and not very amiable traveller.

Preface to Eothen.

Gedrukt bij P. DE LOOZE, te *Zierikzee*.

VOORWOORD

VAN DEN

SCHRIJVER AAN ZIJNE ACADEMIEVRIENDEN.

Toen ik de Academie verliet, zond ik U een pamphlet te huis met eene voorrede, waarin ik te kennen gaf, dat van die Dissertatie even als van de meeste, die in de wereld komen, niets te lezen was dan de voorrede.

Het was eene bedekte uitnoodiging, om niet verder te lezen, — voor U geheel overbodig, want ik wist wel, dat Gij er geen oogenblik over zoudt denken, en dat Gij U ook niet houden zoudt, als of Gij verder gelezen hadt; maar ik wilde daardoor ieder ander, wien ik het boekje gezonden had, en die zich daarom verpligt mogt gevoelen, om het te lezen, van die verpligting ontslaan. Tevens bespaarde ik daardoor aan ieder den gewonen leugen: »ik heb uw boekje met genoegen gelezen!"

Ziet nu hier mijne tweede Dissertatie: ik leg U de verpligting op, om zoowel inhoud als voorrede te lezen, niet omdat zij veel

—

wetenswaardigs bevatten, maar omdat ik in beide tot U spreek. Stelt haar in plaats van mijne Academische Dissertatie, waarvan de inhoud volstrekt niet, en de voorrede zich bijna niet met U bemoeit.

Ik geef U het boekje tot aandenken aan mijn persoon en aan den tijd, dien wij zamen te Leijden hebben doorgebragt. Het moge de uitwerking hebben, die ik er mij van voorstel, en dus uwe herinnering aan mij levendig houden. Gij zult er mijne uitdrukkingen en ideën over sommige zaken in terugvinden, en onder 't lezen menigmaal uw hoofd schudden en zeggen: »'t is waarachtig nog dezelfde vent!"

Hoe ik er toe gekomen ben, om dit boekje te schrijven, niet waar? — Door een mijner vroegere Hoogleeraren. Hij vond het wenschelijk, dat ik mijne reis beschreef, en hij trachtte mij de bezwaren uit het hoofd te praten, die ik er tegen inbragt. Dit gelukte hem wel niet zoo gaauw, maar het gevolg van dit gesprek was, dat ik over de zaak nadacht.

Wanneer ik mijne wetenschappelijke reisbevindingen beschreef, wie was dan hiermede gebaat? — Niemand dan de drukker, want alles, wat ik kon zeggen was bekend, en het pamphlet zou dus alleen kunnen dienen, om den hoop prullen te vergrooten, die dagelijks onder den schijn van wetenschappelijke zaken te bevatten, in de wereld worden geschopt, en waarin ondertusschen niets staat, dat niet reeds door anderen evenzoo of beter beschreven is, om niet te spreken van onzin of leugens, die er zelden aan ontbreken. Zulke geschriften doen aan eene wetenschap meer kwaad dan goed,

en ik begreep, dat ik mij verdienstelijk zou maken door haar te laten rusten zoolang, tot ik in staat zou zijn, om iets werkelijk goeds of nieuws te leveren.

Kon ik niet het nuttige met het aangename vereenigen, door het wetenschappelijke met mijn reisverhaal zamen te vlechten? — Hierover was ik het even spoedig met mij zelf eens: daaruit kon niets voortkomen dan een »mixtum quid", dat evenals vele hedendaagsche populair-wetenschappelijke boekjes voor niemand te gebruiken zou zijn: banaal voor een werkelijk wetenschappelijk mensch, onnut en te hoog voor een leek, en alleen een pons asinorum voor kwasi-geleerden.

Er bleef dus over, wanneer ik mijne reis toch wilde beschrijven, om zonder een woord over wetenschap, een verhaal te leveren, van hetgeen ik gezien en ondervonden had. Dit beteekende ook wel niets, want er was genoeg geschreven over Duitschland en Frankrijk, en er werd genoeg gereisd, zoodat mijne verhalen al heel weinig belangrijk zouden kunnen zijn, maar ik zou mij ten minste niet aan de wetenschap vergrijpen. Maar wie zou nu een reisverhaal willen lezen, waarin geene avonturen voorkwamen met roovers of wilde dieren, geene gesprekken of anekdotes van beroemde personen of iets dergelijks; en, om de weinige menschen, die niet gereisd hadden op de plaatsen, waarover ik zou kunnen spreken, een algemeen begrip daarvan te geven, waren daartoe de reisboeken van Baedeker en Murray niet volkomen toereikend?

Zoovele en nog vele andere bedenkingen en bezwaren hadden mij het idée bijna doen varen. Op zekeren dag echter herinnerde ik mij, dat ik U nog een aandenken schuldig was, dat wil zeggen,

iets dat U aan mij zou herinneren: wat kon hiertoe beter dienen dan eene zaak, die ik eigenhandig had vervaardigd, al had zij dan ook geene absolute waarde?

Ik vereenigde dus de gedachten en lotgevallen, in het dagboek van mijne reis opgeteekend, tot een eenigzins zamenhangend geheel, en rigtte het woord tot U, mijne Vrienden, om U een overtuigend bewijs te geven, dat ik steeds aan U denk, en om U te noodzaken, om aan mij te denken!

Augustus 1860.

EENIGE INLICHTINGEN

VOOR ANDERE EVENTUËELE LEZERS.

Dit boekje is alleen voor mijne vrienden geschreven. Waarom geeft gij het dan uit, en waarom hebt gij meer exemplaren laten drukken, dan gij voor uwe vrienden noodig hadt (vraagt een kritikus, die niet begrijpt, hoe het mogelijk is, dat iemand een zoo onbelangrijk boekje durft uitgeven)? — Omdat ik gaarne de kosten of een deel er van er uit wil halen; daar ik er toch de bewerker van ben, is het aan mijne vrienden geheel onverschillig, wie de kosten betaalt, — het publiek of ik. Ik kan wel niet denken, dat er buiten hen velen zullen zijn, die lust kunnen krijgen, om het boekje te lezen of te bezitten, doch »men kan nooit weten, hoe eene koe een haas vangt"; er komen zoo dikwijls boekjes in 't licht, die tot niets nut zijn dan tot scheurpapier, en die toch hunne kosten goedmaken.

Het gaat anoniem de wereld in: mijne vrienden kennen er mij uit, zonder dat zij mijn naam op het titelblad zien, en vreemden behoeven niet te weten, wie de schrijver is. Wie al van hen het boekje mogt uitlezen zonder in slaap te vallen, zal toch geen lust gevoelen, om nader kennis met mij te maken.

—

Een paar woorden over den inhoud en over mijn persoon: ik ben de hoofdpersoon van het stuk, dus komt het woordje ik *er ontelbare malen in voor. Vreemde constructiën, aanhalingen en niet-Hollandsche woorden zijn er bij massa's in: ik gebruik deze in 't spreken, en verloochen mijn zwak niet in 't schrijven.*

Bij sommige zaken sta ik lang stil, bij andere kort of in 't geheel niet, al naarmate zij mij sterk, weinig of in 't geheel niet geïnteresseerd hebben. Ik haal sommige minder bekende personen of zaken aan zonder verdere explicatie, waardoor ik soms voor vreemde lezers minder begrijpelijk word: men wordt verzocht zulke passages over te slaan, en er zich niet over te ergeren.

Alle woorden, die niet tusschen aanhalingsteekens staan, zijn de mijne, *en wanneer er dus zeer onzinnige of bespottelijke gezegden in voorkomen, kan er niemand van beschuldigd worden dan* ik.

Ik heb geschreven naar mijne overtuiging, dat is, zooals ik *meen, dat iets is, of geschied is, maar ik geef toe, dat het een ander juist omgekeerd kan zijn voorgekomen of overkomen. Ik behoud mijne eigene opinie, maar duld, dat een ander er anders over denkt, en wil zelfs niemand tot mijne opinie trachten over te halen. Ik wil dit zwak door een voorbeeld uit het dagelijksche leven ophelderen: ik geloof niet aan klopgeesterij, (daarvoor ben ik te weinig liberaal, en ik houd daarenboven niet van profaneren), maar ik duld, dat een ander er wel aan gelooft, en ik ben zoo beleefd, om menschen, die er wel aan gelooven, nooit lastig te vallen met pogingen, om hen tot mijne gedachten te brengen.*

»A beau mentir, qui vient de loin!" Men zal echter uit mijne weinig onwaarschijnlijke verhalen en feiten terstond opmaken, dat er geene leugens in staan. Dit is dan ook de eenige verdienste, die ik aan het boekje kan toekennen.

EEN HOLLANDER IN DUITSCHLAND.

Aan het station Emmerik begon mijne kennismaking met den Duitschen bodem. Welk eene gewaarwording voor een Hollander, die voor 't eerst buiten zijn land komt! Welk een vreemden indruk maakten die Duitsche klanken, die in de wachtkamer galmden, op mijne ooren, en hoe gretig ving ik eenige Hollandsche *g's* en *sch's* op, die den chaos van geluidsgolven prædomineerden, om ze dieper in Duitschland over te brengen, en er den een en ander eene koude rilling mede over 't lijf te jagen.

Waarschijnlijk was het, om den afkeer, dien ik door mijne gutturalia bij menig regtgeaard Duitscher zou opwekken, te wreken, dat men mij een weinig Duitsch geld, dat ik inwisselde, zeer duur liet betalen. Mijne oogen waren slechts half open door het nachtelijke gesoes van een langen spoorwegrid, spoorwegbriefjes en tolbeambten, die te vergeefs naar belastbare waar in mijn koffer zochten, zoodat ik lang op het gemeene Pruissische zilver tuurde, zonder er wijs uit te kunnen worden, en hoe dikwijls mijne hersenen zich ook in een der vier hoofdregelen van de cijferkunst wilden verdiepen, ik

kwam tot geen resultaat. En toch was ik er zeker van, dat men mij te kort deed; want welk regtgeaard Nederlander wantrouwt niet ieder individu, waarmede hij over de grenzen in aanraking komt; heeft hij niet geleerd, dat men er steeds op uit is, om Engelschen en »Steinreiche Holländer," die buiten hun land reizen, te veel af te nemen?

Ik was toen nog door en door een regt Hollander, want ik sprak in die eerste dagen met alle landgenooten, die ik zag, om hun mijne gewaarwordingen mede te deelen, en den lof te verkondigen van Holland met den afkeer van al het Duitsche, dat mij nu omringde.

Hoe geheel anders dacht ik er over, toen ik een jaar buiten mijn land had doorgebragt! Reeds op de Parijsche Boulevards maakte ik mij soms uit de voeten, als ik mijne taal overluid hoorde spreken, om geene kans te hebben, van met reizende landgenooten te moeten spreken; soms bleef ik met opzet in de buurt loopen, om iets van het gesprek op te vangen en het genoegen te hebben, van mij te ergeren aan Hollandsche ideen en begrippen. Toen reeds lachte ik om al die menschen, die afscheid nemen en iedereen »bestendig welzijn" wenschen, wanneer zij eene reis ondernemen van Holland naar Gelderland, òf om iets heel ver te noemen, naar Kleef of Spa; en die 's zomers hun verblijf in Zeist of aan de Steeg gaan houden, in plaats van lustig de wereld door te reizen. En waarom reizen zij alleen naar die plaatsen? Omdat zij overal buiten 't land zich zulke ontberingen moeten getroosten, als daar zijn: slechte thee, niets dan koffij, zoo'n geheel andere keuken, en zulke lange einden sporen, »dat zoo échauffeert!" Toen vond ik iedereen kleinlandachtig, die niet leven kan, of gedesoeuvreerd is, wanneer hij zijn bittertje niet kan drin-

ken, »als de Diligence voorbij rijdt," zoo als de vader van Pieter Stastok deed.

Men maakt mij menigmaal uit voor extravagant, bijzonder, of iets dergelijks, als ik beweer, dat ik na mijne buitenlandsche reis, er geen genoegen meer in vind, om eenig deel van ons land door te trekken, of er een uitstapje te maken; maar, dat ik bij voorkomende gelegenheid, om uit stad te gaan, liever den kortsten afstand zal zoeken tusschen mijne woonplaats en de grenzen, om zoo spoedig mogelijk in een vreemd land te wezen, waar een volslagen gebrek is aan Hollanders, aan huizen met moeijelijke wenteltrappen, lage verdiepingen, slecht bier en meer andere ongeriefelijkheden, waarmede ik op reis niet gaarne word gekweld.

Ik kan mij zeer goed voorstellen, dat iemand, die in verre werelddeelen rondreist, zich meer te huis gevoelt, wanneer hij een ander reizend Hollander ontmoet, dan wanneer hij menscheneters tegen 't lijf loopt; maar ik begrijp niet de behoefte van sommigen voor eene Hollandsche conversatie, als zij gedurende elf maanden van 't jaar daartoe ruimschoots gelegenheid gehad hebben. Wat mij betreft, ik vind het piquant, geheel omringd te zijn door menschen, die eene andere taal spreken, en de mijne niet verstaan, en mij te voegen naar hunne zeden en gewoonten, al was het dan maar, om de vaderlandsche later dubbel te kunnen genieten, en die naar waarde te schatten.

Welligt verwacht de een of ander van mij, dat ik alle Hollandsche zaken, ideen, en gewoonten zal gaan hekelen en uitkleeden, zoo volkomen, dat de Oude Heer Smits er niets zou hebben bij te voegen; doch dit zij verre van mij. Het aangevoerde dient alleen, om te doen zien, dat men op eene lange reis van ideen kan

veranderen, en menschen, die nooit verder buiten hun land hebben gereisd dan in de naaste omgeving, behoeven zich over zulk eene veranderlijkheid niet te ergeren; bij eene gelijke reisondervinding toch, zal niemand zich te goed achten, om in dezelfde dwaling te kunnen vervallen. Mogt echter iemand eene zucht slaken over mijne verbastering, hij zal nog dikwijls genoeg gelegenheid krijgen, om mij te leeren kennen als een geincarneerd Hollander, zoo als een mijner vrienden mij noemde, toen ik beweerde, dat 's Hage meer charmes voor mij zou hebben als woonplaats, dan alle andere groote steden van Midden-Europa.

De moeijelijkheid, om zich goed in het Duitsch uit te drukken, is misschien wel eens oorzaak, dat sommige menschen, die van reizen geene professie gemaakt hebben, zich in »die Heimath" minder op hun gemak gevoelen. (*) Het is wel een algemeen begrip, dat het Duitsch zooveel van Hollandsch heeft, (de Duitschers noemen onze taal immers *Plattdeutsch*), zoodat het niet moeijelijk is, alles te verstaan, en zich te doen verstaan; doch ik denk er anders over, daar mijne hersenen vier à vijf maanden noodig hebben gehad, om geheel van Duitsch gepenetreerd te worden. Ik beken

---

(*) Mijne verontschuldiging aan allen, die een gedeelte hunner jeugd te Zeist of te Neuwied hebben doorgebragt, voor de kinderachtige opmerkingen, die hier volgen. Gij kunt ze mij niet kwalijk nemen, want ik heb nooit op die plaatsen school gelegen; ik heb zelfs nooit eene Zwitsersche Gouvernante gehad, en mijn onderrigt in het Duitsch heeft mij slechts zoo ver gebragt, dat ik in staat ben, met eenig succes de werken van Schiller te lezen; met Göthe's Faust kan ik echter nog niet best teregt, vooral als ik Dünzer tot opheldering er bij gebruik.

gaarne, dat het *mij* in de eerste vijf maanden veel moeite heeft gekost, om mij in deze taal goed uit te drukken, en geen Hollandsch te spreken met Duitsche woorden.

Juist die zoogenaamde overeenkomst in de talen maakte het mij moeijelijk. Ik was spoedig gewoon, er maar op door te spreken, en wel eenigzins binnen 'smonds, waardoor men mij meestal niet begreep. Nu is er iets onaangenaams in, telkens allerlei kleine phrasen te moeten herhalen voor een *Kellner* of *Zimmermädchen*, die niet gewoon zijn aan binnen 'smonds sprekende menschen, en u door hun herhaald »wie meinen Sie" doen gevoelen, dat gij nog niet op de hoogte zijt, om eene conversatie met hen te voeren.

Soms ging echter deze onbegrijpelijkheid te ver: het gebeurde mij eenige maanden later te Praag, en nog later te Ischl, toen ik in beide plaatsen den weg door vragen zocht te vinden, dat men mij vóór het einde der vraag reeds ten antwoord gaf: »Ich kann 's nicht versteh'n!" Bij gelegenheid van een togt door Stiermarken overtuigde ik mij echter, dat deze onbegrijpelijkheid soms alleen ontstaat uit het begrip, dat de sprekende persoon een vreemdeling is met een onduitsch voorkomen, en dat men dus geene moeite behoeft te doen, om hem te verstaan. Mijn gids had mij namelijk nog naauw buiten de wallen van Graz gebragt, toen ik opmerkte, dat hij ongewoon weinig spraakzaam was, en zoozeer ingenomen met de schoone natuur of met zich zelf, dat hij in 't minst geen acht gaf op mijne aanmerkingen over »das wunderschöne Wetter, die angenehme Lage der Stadt," of andere inleidingen tot een gesprek. Daar 't mij altijd hindert, als ik de reden van iets niet ken, meende ik, dat het niet ongepast zou

zijn, hiernaar onderzoek te doen, en hoorde al weêr spoedig: »Ich kann 's nicht versteh'n!" Welk eene gedachte: acht maanden onder Duitschers te hebben doorgebragt, en zich nog niet verstaanbaar over »das schöne Wetter" te kunnen uitdrukken! Mijn eigenwaan was te groot, om hieraan te kunnen gelooven; ik stond dus stil, en gaf hem de keus tusschen een dag in het gebergte met de verpligting tot antwoord op alle mogelijke vragen, die ik hem zou voorstellen, of eene onmiddelijke terugkeer naar de stad: toen hij begrepen had, dat er geen tertium bestond, capituleerde hij spoedig en koos het eerste. De kerel bleef getrouw aan de gestelde voorwaarde, en wij werden het zoo goed eens, dat hij niet een enkel maal na dit oogenblik naar mijne *Meinung* vraagde.

In 't begin heeft men echter dikwijls te doen met menschen, die wel willen verstaan, maar niet kunnen. Aan uw eerste Hotel vraagt gij b. v. aan den *Kellner*, die u aan de deur ontvangt, wat gij moet geven aan de vigilante, die u gebragt heeft, of aan den drager van uwe bagaadje, en hij antwoordt u: »Ach so, sie wünschen ja wohl ein Zimmer?" Later informeert gij naar publieke amusementen, en daar gij gevraagd hebt, »ob's eine Deutsche Oper hier gebe," en men hierop toestemmend geantwoord heeft, verheugt gij u reeds in 't genot, dat gij 's avonds zult smaken. Gij spreekt terstond over plaats bespreken, en als men dan eindelijk begrepen heeft dat gij een *Sperrsitz* bedoelt, vallen uwe illusiën in 't water, want men zegt u: »Es giebt heute keine Vorstellung im Opernhaus!" Vat gij nu niet spoedig het onderscheid tusschen *Deutsche Oper*, *Opernhaus* en *Vorstellung*, drie verschillende beteekenissen, die wij gewoonlijk te gelijk uitdrukken met het woord: »Duitsche Opera," dan be-

staat er voor u geen zamenhang in de verschillende antwoorden, die gij gekregen hebt.

In Berlijn heb ik een heer gekend met name *Scholten*. Het gebeurde mij, toen ik hem voor 't eerst aan zijne woning kwam opzoeken, dat men mij terugzond, dewijl aan dat adres geen heer Scholten woonde. Bij eene latere ontmoeting deelde ik hem mijn goeden wil mede; verwonderd over dit avontuur, verzocht hij mij de vraag te herhalen, die ik aan de dienstbode had gedaan, en maakte mij toen opmerkzaam, dat hij *Scholten* (spreekt uit: Sjolten) en niet Scholten (op onze wijs uitgesproken) heette. Toen ik mijn bezoek herhaalde, woonde de heer Sjolten werkelijk aan het opgegevene adres.

Eene groote moeijelijkheid, waarmede ik bij mijn eerste début in Duitschland volstrekt niet teregt kon, bestond in den naam, waarmede men een vrouwelijk individu behoort aan te spreken. Ik had altijd het vereenvoudigde Fransche systeem bewonderd, volgens 't welk men aan iedere Dame, die er niet te jong uitziet, gevoegelijk den naam van *Madame* geeft, en dikwijls gelagchen over de dwaze onderscheiding van getrouwde Hollandsche vrouwen in *Mevrouwen* en *Jufvrouwen*, hoewel ik tot lof van onze vorderingen op het gebied van Egalité moet aanmerken, dat men zich in ons vaderland niet meer belagchelijk maakt, door iedere in zijde gekleede Dame van zekeren leeftijd Mevrouw te noemen; men beweert zelfs wel eens, dat het gewaagd zou zijn, den anderen term te gebruiken. Wie zou kunnen denken, dat er te dien opzigte een meer omslagtig systeem bestond dan het Hollandsche. En toch over onze oostelijke grenzen is deze zaak nog meer gecompliceerd. Had men er mij bij mijn

vroeger genoten onderrigt in de taal niet opmerkzaam op gemaakt, of wel had ik het vergeten? Zeker is het, dat ik de termen: *Gnädige Frau*, *Frau X* (*) en *Madam* niet op zijn tijd wist te gebruiken: onder anderen sprak ik de echtgenoot van mijn Berlijnschen bankier soms aan met *Madam*, eene vrijheid, waarmede zij zeker niet ingenomen was.

Ik heb altijd moeite gehad met de keus van genoemde termen, maar vooral in 't begin heb ik er menig dwaas figuur mede gemaakt. Hoe men eene vrouw van zekeren leeftijd tituleert, wanneer men geen naam of waardigheid kent, zonder zich belagchelijk te maken door een »gnädige Frau," of zonder haar te kort te doen door »Madam," is een vraagstuk, dat ik nog niet heb kunnen oplossen.

Ik zal u zeggen, wat aanleiding gaf, dat ik mij hiervan eene gewetenszaak ben gaan maken. Mijne hospita in Berlijn was een vrouwelijk individu, door de natuur karig bedeeld met uiterlijke aanvalligheden; de trillingen der luchtgolven hadden op hare gehoorvliezen slechts weinig invloed, en de assen van hare oogen liepen niet evenwijdig, maar sneden elkander op korten afstand achter haar. Menschen, die geen begrip hebben van de physiologische inrigting dezer organen, zouden zich uitdrukken met deze woorden: »zij was erg doof, en keek naar de Willemstad of de Klundert in brand stond." Behalve

(*) X is hier geplaatst als een algemeene term, te vervangen door den geslachtsnaam van den echtgenoot of door zijn titel vermeerderd met den uitgang *in*. Ik heb het genoegen gehad, in Berlijn kennis te maken met eene *Frau Sanitätsräthin* en eene *Frau Rechnungsräthin*, bij verkorting *Frau Räthin* genoemd. *Geheimräthinnen* heb ik nooit gekend, doch die zijn er ook zeer abundant.

eene niet groote neiging tot zindelijkheid, maar des te grootere nieuwsgierigheid, kan ik haar echter geene slechte karaktertrekken ten laste leggen. Wie zou hebben kunnen denken, dat ik dit wezen niet naar waarde schatte, door haar met *Fräulein* aan te spreken, wanneer men nagaat, dat ik de charmante dochters van mijn bankier even zoo noemde. Op zekeren morgen echter, misschien was zij niet best in haar humeur, een toestand, waarin ieder minder verdraagzaam is, moest het groote woord er uit: »Aber, Herr, Sie nennen mich immer nur Fräulein, nennen Sie mich doch Frau L., ich bin ja geheirathet!" Mijne eenige verontschuldiging voor het antwoord, dat ik hierop gaf, is, dat ik pas was opgestaan, en zeker nog te slaperig, om alle gedachten bij elkander te kunnen krijgen. Het was dus zeer onschuldig, dat ik mij liet ontvallen: »das hätte ich ja *nie* geglaubt!" Het was geen boos opzet, maar zeer onvoorzigtig; gelukkig nam zij er geene notitie van: of zij het niet verstaan of niet begrepen heeft, is mij onbekend gebleven, maar sedert ben ik zeer scrupuleus geworden in de keus van vrouwentitels, hoewel ik het er nooit ver in gebragt heb, en er mij, zooals ik aanmerkte, nog altijd onoptelossen vraagstukken op dit terrein kunnen voorkomen. Het voorval heeft echter nog een ander nut gehad: ik heb mij na dien tijd uit voorzigtigheid aangewend, om nooit weêr een *hoe is 't mogelijk gezigt* op te zetten.

Die eerste nacht, dien ik over de grenzen te bed doorbragt, heugt mij nog zeer goed. Wat zag die slaapkamer er ongezellig uit; geen kleed op de vloer, geen hemel aan het ledikant, wat zeg ik! geene gordijnen; en iets, dat ik nooit had kunnen gelooven, geene dekens, maar

in plaats daarvan een veeren dekbed. Welk een toestand voor een Hollander, die uit gevoel van schaamte, (misschien voor zijne nachtmuts, zoo hij er eene draagt) niet toelaat, dat Aurora hare doordringende blikken op hem werpt, wanneer hij door de armen van Morpheus op zijn bed ligt geketend; die niet toelaat, dat zelfs de punt van zijn grooten toon buiten de dekens kruipt, »damit (om de woorden van prof. H. te pas te jagen) damit er sich nicht verkühle!" Is er iets anders te veronderstellen, dan dat zulk een persoon een gevoel van heimweé heeft, vooral wanneer de reis met een koud najaar begint; dat hij niet in slaap kan komen, en dat hij 's morgens bij het opstaan het gevoel heeft, van gekraakt te zijn als eene noot? Slechts ééne gedachte houdt hem dan staande: hij denkt met wellust aan het kopje thee, dat hem te wachten staat, en als hij nu het *Frühstück* met thee gevraagd heeft, en een aftreksel heeft moeten drinken van eene voor één persoon volstrekt ontoereikende hoeveelheid thee, uit een trekpot zoo groot, dat hij opmerkt, dat zijne zuster bij een praatje van twaalf vriendinnetjes er niet eens zoo'n grooten gebruikt, is er niets meer dan het middagmaal, dat hem zijne vrolijkheid kan teruggeven!

Kan men nu niet met regt zeggen, dat ik van mijn landaard ben afgeweken, wanneer ik beken, dat ik alleen conservatief gebleven ben op het punt van vloerkleeden en dekens, doch dat ik niets liever bestrijd dan bedgordijnen en slaapmutsen, die de frissche ademhaling beletten en het haar broeijen?

Om deze en andere redenen mogt ik reeds dikwijls het verwijt slikken van weg te loopen met nieuwigheden; terwijl sommigen mij verdenken, van een voorstander te zijn van Hygiène, vooral nadat ik mij positief gedeclareerd heb tegen voetstoven, die met vuur verwarmd

worden. Dit huisraad heb ik in Duitschland nooit ontdekt: misschien had ik er ook nooit over gedacht, want die dingen zijn voor een man van zeer ondergeschikt belang, als niet een inwoner van Berlijn, die voor eenige jaren in Holland gereisd had, mij had gevraagd, of de vrouwen in Amsterdam nog steeds met die houten kastjes met vuur naar de kerk gingen. Ik had mij over zulk eene vraag wel boos kunnen maken, maar de man lachte zoo hartelijk, en had daarbij zoo'n goedig uiterlijk, dat het niet zoover kwam, maar dat ik zelf mede begon te lagchen, vooral toen hij informeerde, of er nog altijd door de Kalverstraat »Droschken" reden zonder wielen. Nadat ik hem het praktische nut van deze twee soorten van zaken had medegedeeld, stelde ik hem volkomen gerust omtrent het conservatieve karakter der Amsterdammers.

Ik ben er altijd op uit geweest, om ieder, die er mij naar vraagde, een goed denkbeeld te geven van de uitgebreidheid onzer conservatieve principes, al was het dan ook soms ten koste der waarheid. Bij gelegenheid van eene representatie van Göthe's Egmont, heb ik een Duitscher ontmoet, die onze kleërmakers nooit heeft kunnen verdenken, van zich in te laten met Parijsche modes, en die mij dus met betrekking tot het in dit treurspel gebruikelijke costuum vraagde: »Sind die Leute in Holland noch so gekleidet?" Ik verzekerde hem, dat onze nationaliteit ook in dit opzigt niet de geringste verandering had geduld, waarop hij door eenige verhevene termen lucht gaf aan zijne bewondering over het volk, dat de »Holländer Heringe" en »Holländer Käse" heeft uitgevonden.

Hoe gelukkig, dat ons volk over 't algemeen geen aanspraak kan maken op het epitheton *reizend en trekkend*,

en dat het zich ook in dit opzigt gunstig van andere natiën onderscheidt, want het zou zijn *prestige* verliezen; en waar moest het heen, als zoovele sophistische denkbeelden, die tegenwoordig in het buitenland op het dagelijksche leven toegepast worden, ook in ons land bij het algemeen ingang vonden!

Ik ben echter niet zoo diep gezonken, dat ik mij ooit heb kunnen vereenigen met de Duitsche keuken, zooals die Dame, die in eens door van Pesth naar Berlijn spoorde, en een grimlach van genoegen kreeg, als zij het woord »Norddeutsche Küche" uitsprak. Van het eerste diner over de grenzen tot het laatste, dat ik in Duitschland gebruikte, is de voorstelling van een Hollandsch middagmaal mij levendig bij gebleven. Nooit heb ik genoegen genomen in het Bouilli, dat mij onder den naam van *Rindfleisch* werd toegediend, en in den Beefsteak, die zoo weinig dien naam verdiende, dat zelfs een Leidsche kok er zich over zou geschaamd hebben. Evenwel, men was gewoon in de restauratiën, die ik frequenteerde, om zich eenigzins naar mijn smaak te voegen, en mijn Beefsteak niet te veel aan het vuur te exponeren. Eens geraakte door vergissing zulk eene portie, voor mij bestemd, onder de handen van een Berlijner; hij scheen er geheel door ontstemd en zelfs beleedigd, want met verontwaardiging riep hij tot den *Kellner:* »Ach Gott, ich esse kein rohes Fleisch!" Gelukkig wist hij niet, dat het wilde dier, dat er mede gevoederd moest worden, zoo digt bij hem was, anders had hij zich misschien het genoegen niet gegund, om zijn gemoed lucht te geven.

Even weinig bewondering heb ik geschonken aan de voortbrengselen van den grond; aardappels hadden er

de consistentie van witte zeep, en ik geloof, dat er op eene groenmarkt niets kwam dan *Kohl*, *Rüben* en *Salat*. De vruchten onder den naam van *Compot*, bestonden grootendeels uit *Pflaumen*, en de toebereiding van al deze zaken heeft nooit mijne goedkeuring weggedragen.

De reden, waarom zoo weinige zaken mij goed smaakten, heb ik meenen te vinden in het volgende. Vooreerst dan degouteerde het mij, dat er in echt Noordduitsche restauratiën geene sprake is van zilveren vorken, en wie onzer eet ooit smakelijk met een drietandig stalen instrument? Mijn vriend *Scholten* heeft mij verzekerd, dat de luxe van zilveren vorken alleen voorkomt in de huizen van zeer rijke personen, doch dat middelmatige fortuinen nooit zoo ver komen. Wat nu zeer-rijk en wat middelmatig gefortuneerd is, kan ik niet bepalen. Een officier vroeg mij naar mijne opinie over het fortuin van mijn bankier, bij wien wij den avond hadden doorgebragt, met de woorden: »Sollte er wohl 100,000 Thaler besitzen?" En hij drukte op *sollte*, alsof hij plan had op eene dochter van den bankier, of wel, alsof hij den wanhopigen afstand zag tusschen zijn officierstraktement en de revenu van zulk eene som. Ik moet echter veronderstellen, dat de man van het platte land kwam, en nooit met zilveren vorken had gegeten, want ik denk, dat de revenu van »100,000 Thaler" even weinig in Berlijn toereikend is voor »high life", als in Amsterdam.

Baedeker drukt zich in zijn reisboek niet oneigenaardig uit over de onzindelijkheid in de Duitsche restauratiën: »Sauberkeit ist nicht überall vorherrschend, die meisten (Restaurationen) eignen sich nur für Herrn." Eenigzins vreemd vind ik het tweede gedeelte dezer bewering, waarin hij eene hatelijkheid zegt, zonder er bepaald toe uitgelokt te worden; want hij veronderstelt, dat in deze

onzindelijke localen alleen de mannelijke sexe te huis behoort, die hij, wat zindelijkheid betreft, niet op ééne lijn wil stellen met de vrouwelijke. Ik kan hem geen ongelijk geven; het is in Duitschland een algemeen begrip, dat het geslacht, dat »du coté de la barbe" zoo zeer door de natuur bevoorregt is, zich zou verlagen, door zich te verdiepen »dans les détails minutieux de la propreté," en dat het hieraan den tijd niet mag verspillen, dien het zoozeer noodig heeft, om de belangen der politiek, der tabakshandelaars en bierbrouwerijen te behartigen. Professor H., een man die 't wel weten kon, heb ik herhaalde malen hooren beweren, dat het bakkersgilde bovenaan staat, wanneer men het mannelijke geslacht naar zijne verdiensten in deze zaak rangschikt. Ik had te veel vertrouwen in 's mans capaciteiten en statistieke opgaven, om de bedenking in te brengen, dat de restaurateurs misschien boven de bakkers verdienden te staan; maar ik ben er zeker van, dat zij niet ver beneden het genoemde gilde moeten geplaatst worden.

Wie zou kunnen gelooven, dat zulk prachtig fijn wit brood, als die *Semmel* en *Kipfel*, uit de handen komt van menschen, die door hunne ongezonde levenswijs en onreinheid, ten prooi zijn aan allerlei huidkwalen; wier ligchaamsoppervlakte de grond is voor eene rijke vegetatie, en de woonplaats van tallooze individu's, die zich steeds verblijden in het ongestoorde bezit van hun terrein! Evenwel at ik dit brood met veel smaak, en het deed mij zelfs het gemis van goede boter vergeten: het grove brood, dat met den afschuwelijken *Kümmel* gemengd is, heb ik evenmin ooit kunnen eten, als ik ooit heb kunnen begrijpen, waarom Duitsche boeren meestal vergeten, hunne boter te zouten.

De Duitsche benamingen der spijzen klonken mij al

heel weinig appétissant in de ooren. Sommige menschen zijn tevreden, wanneer het oog en de smaak voldaan is, maar ik heb gaarne ook iets voor het oor. Ik heb zelfs zwak op de Fransche benamingen der spijzen; trouwens, mijne vooringenomenheid met al wat Fransch is, is zoo groot, dat ik meermalen gezegd heb, dat ik een Franschman zou willen zijn, als ik geen Hollander was, even als Alexander in de ton van Diogenes zou zijn gekropen, als hij geen Alexander geweest was; — en toch, wie hoort niet liever spreken van een *Filet de Boeuf*, dan van een *Lungenbraten*, of van *Petits pois au hareng*, dan van *Erbsen mit Holländer Hering;* van *Potage au Vermicelle* dan van *Nudelnsuppe;* wie die een pousse-café gebruikt, neemt het niet liever onder den naam van *Crême de noyau* dan onder dien van *Pflaumengeist?* Ging niet de afkeer der Duitschers van de Franschen zoo ver, dat zij zich zelfs veroorloven, de Fransche taal zoowel in den Berlijnschen Thiergarten, als in den Weenschen Prater grof te mishandelen, dan zou ik kunnen veronderstellen, dat de invoering van Fransche menu's een gunstigen invloed zou kunnen hebben op Duitschers zonder eetlust.

De eerste Duitsche stad, waarmede ik kennis maakte, was de residentie Hannover. Ik heb in Noordduitschland niets gezien dan residentiën, en het spijt mij wel, dat ik geene ondervinding van provinciesteden heb opgedaan; doch ik troost mij met de gedachte, dat er in dit opzigt mogelijk eenige analogie bestaat tusschen dit land en het onze, waar een vreemdeling zich in geene andere stad dan in de residentie kan amuseren.

Ik heb van Hannover weinig meer gezien dan het ko-

ninklijke Theater en eene voorstelling van Frau von Bärndorff, maar juist daarom heb ik eene zeer aangename herinnering van de stad. Het Hôtel Royal was mijn woonhuis: de *Table d' hôtes* werd er gepresideerd door de eerste zangeres der Opera, en naast mij aan tafel dineerde een Tenor, dien ik verdacht, van een engagement bij de Opera te zoeken. De man was zeker niet naar wensch geslaagd, want zijne gemoedsstemming was zeer droefgeestig. Dit noopte mij, hem wat op te beuren door een weinig conversatie en eene Havanna-cigaar uit mijn koker. Hij toonde, dat hij er niet ongevoelig voor was, want zoowel na dien maaltijd als den volgenden dag, ontfermde hij zich over mij, en hield mij gezelschap op mijne ontdekkingsreizen door de stad.

Het Theater en de nieuw gebouwde straten in de omgeving van den *Bahnhof* geven den aangenaamsten indruk; maar de oude stad met hare naauwe stegen, waar een uitgebreide kleinhandel gedreven wordt, en hare vuile gevels, doorweven met houten bindten, is zoo weinig aanlokkelijk, dat ik bij een tweede bezoek in Hannover zeker nooit weêr in de *city* kom.

B E R L IJ N.

Braunschweig en *Magdeburg* lagen op mijne route, doch mijn reisboek drong er niet sterk op aan, dat ik mij hier zou ophouden; daarenboven herinnerde ik mij een verhaal, volgens 't welk iemand in eene dezer steden als verdacht van kwade bedoelingen was »eingesperrt" want hij had zich in den spoortrein laten ontvallen, dat hij er voor zijn genoegen eenige dagen ging doorbrengen. Dus stapte ik 's avonds laat in Berlijn af.

Het staat mij levendig bij, dat men mij bij de intrede der stad de zonderlinge vraag deed, of ik ook *Fleisch*, *Kuchen* of andere belastbare waren bij mij had. Had ik kunnen veronderstellen, dat de Duitschers nog altijd met zulke zaken in den zak reisden, even als wij deden, toen wij onze afstanden nog per beurtschipper aflegden, dan had die vraag mij niet verder geïnteresseerd; doch wetende dat dit niet zoo was, maakte ik er uit op, dat ik het uiterlijk had van een kleinhandelaar in genoemde zaken. Opgetogen van blijdschap door dit idée, dat de gedachte buiten sloot, van voor een Engelschman te worden aangezien, reed ik naar mijn hôtel.

Geheel tegen mijn zin, moest ik reeds den volgenden

dag afscheid nemen van mijn paspoort; ik zag het eerst na drie maanden terug, toen ik aan het bureau van policie bekend kwam maken, dat ik Berlijn voor gezien zou houden. Men gaf mij eene *Aufenthaltskarte* in plaats, die tot niets nut was, dan dat zij den brenger eene fooi opbragt. Deze onbeschaamde manier om het paspoort af te nemen, heb ik nergens weder ontmoet.

Het klinkt altijd voornaam als eene plaats kan gezegd worden te liggen aan eene rivier: daarom ligt ook Berlijn aan de Spree, niet even als Katwijk aan den Rhijn, en Weenen aan den Donau, want latere onderzoekingen hebben geleerd, dat dit niet waar is; neen, de Spree loopt werkelijk midden door de stad, maar er is zulk eene dwaze disproportie tusschen Berlijn, ja zelfs tusschen de *Schlossbrücke*, en het water, dat er doorloopt, dat men op het eerste gezigt de Spree voor eene moddersloot houdt.

Over het algemeen is hier weinig stroomend water, zoodat het blusschende vocht bij brand naar de meeste wijken der stad in groote vaten moet worden overgebragt. Reeds den eersten dag van mijn verblijf zag ik de brandweer in functie: ik raadde toen in het geheel niet, wat die optogt van wagens, gevuld met gehelmde individu's en een enorm vat, dat met eene vreeselijke woede en aanhoudend bellen door de straten werd gereden, te beteekenen had; ik dacht eigenlijk dat het een Bacchanalium was ter eere van Cambrinus, den uitvinder van het bier. Toen ik er echter op de hoogte van kwam en nader kennis had gemaakt met de activiteit der spuitgasten, heb ik zooveel achting gekregen voor de Berlijnsche *Feuerwehr*, dat ik haar boven aan zet

bij andere nuttige inrigtingen, die men alleen in Berlijn vindt.

Deze inrigting waarborgt de inwoners tegen groote branden; eene andere geeft hun de zekerheid dat zij altijd 's nachts binnen hun huis kunnen komen, al hebben zij oók den huissleutel vergeten, die noodig is, om na tien uur de voordeur binnen te komen. Portiers zijn er niet, huisbellen evenmin, en men zou dus bij groote vergeetachtigheid genoodzaakt zijn, den drempel tot hoofdkussen te gebruiken, indien in deze behoefte niet voorzien was door den nachtwaker, die ieder voor een *Silbergroschen* binnenlaat. Komt gij dus na tien uur zonder sleutel voor uw huis, zoo geeft gij slechts een hoorbaar teeken, en er schiet terstond een man op u toe, beladen met de sleutels van al de deuren in uw wijk.

Een der eerste avonden, nadat ik uit de Opera kwam, bezócht ik eene Conditorei. Ik had van deze localen geene duidelijke voorstelling, en beschouwde ze als een overgang van koffijhuizen tot restauratiën. Dat er wat te eten viel, was buiten kwestie, en dus kwam ik met plan, om te souperen bij d' Heureuse onder de Linden, en vraagde: »etwas zum Abendessen." Een knecht bragt mij terstond eenige schotels met allerlei soorten van *Kuchen:* ik hield mij natuurlijk, als of dit mijne bedoeling was, en vergenoegde mij dus dien avond met ijs en gebak. Dit bezoek en de herhaalde bezoeken bij Kranzler, waar ik habitué werd, overtuigden mij, dat in deze soort van localen meestal niet gerookt, en zeer zacht gesproken wordt; en dat zij ingerigt zijn voor menschen, die zich overgegeven hebben aan het gebruik van koffij, chocolade, pousse café's, ijs en gebak.

Kranzler en het comfortable *Opernhaus* zijn namen, die mij van deze stad de aangenaamste herinnering geven.

Zoolang ik er woonde, wijdde ik drie avonden in de week aan de dramatische muzijk. De uitvoering der Opera's was uitstekend; ik vond later in Weenen meer bekende virtuosen, maar op den duur een minder klassiek programma, eene minder goede bezetting van de kleine rollen en een ellendig lokaal.

Ik kan mij niet voorstellen, dat er eene plaats zou bestaan, waar een burgerman zich voor weinig geld beter kan amuseren, dan te Berlijn. Behalve dat de Thiergarten hem bij zijne wandelingen op Zon- en Feestdagen de meest verschillende genoegens biedt, en behalve de landelijke vreugd, die hij zich soms veroorlooft op Moabit, heeft hij een abonnement voor zich en zijne familie op de avond-concerten in het Walhalla of de Tonhalle. Hier rookt hij na volbragten arbeid zijne pijp, terwijl zijne vrouw en dochters zich met »stricken und flicken" onledig houden: een enorm glas *Weissbier*, dat bij de leden van het gezin circuleert, is de eenige vertering, want men heeft reeds te huis gesoupeerd.

Meent echter niet, dat zijne dochter dit amusement niet eentoonig vindt. Zij is lid van een krans, waar zij wekelijks hare vriendinnen verzameld vindt, niet oneigenaardig *Kaffeekränzchen* genoemd, want er wordt nagenoeg niet anders gedronken dan koffij. Laat in den avond gaan enkele Dames evenwel over tot het klassieke *Weissbier* of het minder prikkelende *Zuckerwasser*.

Doch niet in dit koffijdrinken bestaat het genoegen, waarvan zij de geheele week droomt; naauw is de *Chronique scandaleuse* onder de Dames afgehandeld, of er komt een orchest van ten minste ééne viool, ééne klarinet, en ééne piccolo, waarmede te gelijk een aan het

vrouwelijke personeel juist geëvenredigd getal Heeren binnenstormt, en de dans begint. Men kijft niet over danseressen, want een engagement voor één dans geldt voor den geheelen avond. Het locaal, waar gedanst wordt, staat nu ook tegen entrée voor vreemden open, die niet tot de club behooren, en dus had ik geene introductie noodig, toen ik, uitgelokt door de nieuwsgierigheid, die de herhaalde aankondiging van *Kaffeekränzchen* bij mij had opgewekt, op zekeren avond zulk eene vreugde wilde bijwonen. Gelukkig dat ik kwam, want er waren vreemden, die behoefte hadden aan een Heer: eene Mama en dochter, die niet tot het gezelschap behoorden en er ook niets van begrepen, want zij verbaasden zich over de onbeleefdheid van zoovele Heeren, die geene notitie van haar wilden nemen; en Mama zag zeer wel, dat hare dochter toch de knapste van alle aanwezige Dames was. Ik bedacht mij niet, maar nam een lang engagement bij de dochter, en bleef in het ongestoorde bezit mijner danseuse; begeerte naar eene andere uit de collectie had ik niet, want die waren zoo weinig charmant, dat ik niet anders kan veronderstellen, dan dat op haar gedrag niets was aan te merken. Ik woonde de dansvreugde ten einde toe bij: het begin had ik gemist, en dit speet mij, want dit was juist het piquante van de zaak. Ik heb namelijk gehoord, dat op deze *Kaffeekränzchen* de Dames bij de eerste dansen het regt hebben, om zich een *cavalier* te kiezen, terwijl eerst later diezelfde gelegenheid voor de Heeren wordt opengesteld: dit heb ik echter niet bijgewoond.

Heeft de huisvader gelegenheid, om zich 's avonds goedkoop te amuseren, zijn smaak voor de schoone kunsten wordt geheel kosteloos gevormd. In de *musea* mag

hij geene fooijen geven, en 's winters loopt hij geen gevaar om er te bevriezen; integendeel, nergens wandelt hij liever, als het buiten koud en guur is, dan tusschen de voortbrengselen der kunst, die hem het gemis der groene natuur trachten te vergoeden. Als zijn oog zich verlustigd heeft aan Canova's Hebe en aan de engelen, die uit het penseel der van Eijk's zijn voortgekomen, dan zet hij de wandeling voort door het *Neue Museum*, waar hij jaren lang kan dwalen, zonder nog een complete catalogus te worden. Deze kunstverzameling trekt vooral zijne aandacht, want hij heeft een groot zwak voor de produkten van Duitsche kunstenaars. *Kaulbach's Wandgemälde* trekken hem bijzonder aan, maar hij schenkt toch ook zijne opmerkzaamheid aan de Sarcophagen en mumiën, die uit het land zijn gekomen, waarvan hij talrijke landschappen aan den wand ziet geschilderd; uit dat land, waar vader Jacob en zijne zonen zoo lang hebben gelogeerd te midden van crocodillen en ibissen. Ook vermaakt het hem zeer, zoovele gipsen goden, godinnen en helden bij elkander te zien; maar hij heeft alleen nooit iets moois kunnen vinden aan die steenen ligchamen, zonder armen of beenen.

Voor professor Rauch heeft hij echter nog grooter eerbied dan voor Kaulbach, want die heeft hem van den man die Pruissen tot een grootstaat maakte, een bronzen ruiterbeeld gegeven, zoo groot en kunstig, dat het misschien nergens zijne weêrgâ vindt. Hij toont het steeds aan zijne kinderen in 't voorbij wandelen, om hun liefde voor het regerende stamhuis in te boezemen. Ook brengt hij hen bij de tropheën van overwonnene wapenen in het *Zeughaus*, en zet zich in hun midden neder op den *Kreuzberg* aan den voet van het gedenkteeken, om hun te vertellen, hoeveel moeite ze in der tijd gehad hebben,

om Napoleon klein te krijgen, en om hen afkeerig te maken van de Fransche politiek.

Ééne zaak heb ik mij niet van hem kunnen begrijpen, namelijk, dat hij nooit voor zijne stichting het huis in de *Oranienburgerstrasse* is gaan kijken, waar Humboldt woonde, en dat hij zich bijna heeft laten verleiden, om hem bij de begrafenis eene charivari te geven; want ik heb altijd gedacht, dat hij voor dien landgenoot een onbepaalden eerbied had. Sommige Duitsche bladen hebben later beweerd, dat hij Humboldt niet kende, (dat nu juist niet tot zijne eer zou strekken); maar toegegeven, dat hij hem niet kende, dan behoefde het zijn nijd toch niet op te wekken, dat de Koning zijn vriend eervol liet begraven en eenigzins meer *cas* van hem maakte, dan van den pokdaligen Burgemeester Tschech, den man van wien een Duitsch student gezongen heeft:

War wohl je ein Mensch so frech
Wie der Bürgemeister Tschech?
Dass er ein so dicken Mann,
Auf drei Schritt' nicht treffen kann!

Het koude najaar heeft mij slechts twee uitstapjes in den omtrek van Berlijn veroorloofd: naar Sanssouci, en naar Charlottenburg.

Men wordt in een echt Berlijnsch huis steeds door het een of ander herinnerd aan den »grossen Friedrich," maar wees niet bang, hem een oogenblik uit het geheugen te verliezen, als gij u op Sanssouci bevindt. Op geene plaats heb ik zoozeer het *prestige* van groote namen bewaard gevonden, als hier. Uit eerbied voor Frederik den Grooten heeft men zijne apartementen op het slot nog in den toestand gelaten, waarin ze waren,

toen hij er uitgedragen werd. Als hij terug kon komen, zou hij niets veranderd vinden dan de kleur van het bloed, dat bij de laatste aderlating gestort werd op de leuning van zijn stoel. Men heeft zelfs gemeend, het klokje, dat hij gewoon was zelf op te winden, en dat, (zoo als verhaald wordt), op het oogenblik van zijn dood stil bleef staan, te zullen ontheiligen, door het aan den gang te brengen.

Bij de geestige trekken, die de *Castellan* mij vertelde, was er geen, die mij meer genoegen deed, dan de wijze waarop de Groote Frits maakte, dat zijn vriend Voltaire, die al te dikwijls bij hem kwam logeren, als hij in de buurt was, zijne fortuin op eene andere plaats ging zoeken. Hij had hem vroeger eens gezegd, dat er altijd eene kamer op Sanssouci voor hem open stond, maar Voltaire kwam wat dikwijls, zoodat hierdoor andere *logé's*, die ook wel eens wilden profiteren, telkens afgeschreven moesten worden, want het huis was niet heel ruim. Frederik had eindelijk gemerkt, dat Voltaire zich nu en dan achter zijn rug minder gunstig over hem uitliet. Om nu niet openlijk kwade vrienden met hem te worden, want dat was misschien niet koningachtig, vond hij er iets op uit, om hem met een zacht lijntje weg te krijgen; hij maakte hem namelijk op eene heel vriendschappelijke manier het verblijf op Sanssouci zoo onaangenaam mogelijk. Daartoe werd de logeerkamer met het voorjaar op nieuw beschilderd en behangen, en nadat nu Voltaire 's zomers in die kamer eene week of wat had gelogeerd, heeft hij zijn vriend Frederik nooit weêr opgezocht. Of de beeldspraak op het behangsel en de gele verw hem te veel hinderden, of de kussens der stoelen, waarop de voorstellingen waren geborduurd van de fabels van Lafontaine, een dichter, met wien hij juist niet bevriend was, heeft

hij nooit verteld; Frederik had echter zijn doel bereikt, en getoond, dat hij een klaplooper weg kon jagen, zonder zijn handen aan hem vuil te maken. Toen ik de logeerkamer in Sanssouci bezocht, was ik zeer blijde, dat de *Castellan* die historie in al hare kleuren voor mij opzeide, want ik kende ze niet, en had dus niet kunnen begrijpen, waarom de keus bij het vernieuwen der kamer juist gevallen was op zoo'n leelijke gele verw, en op een behangsel met de zonderlingste combinatiën van bloemen, papegaaijen, ooijevaars en apen.

Mogt er nog iemand zijn, die zich wil verlustigen in het beschouwen van den molen, waar eens die brutale molenaar woonde,

. . . . qui avait pour habitude,
D'y vivre au jour le jour, exempt d' inquiétude,

dan raad ik hem, de reis naar Potsdam niet lang meer uit te stellen, want de tand des tijds heeft hem erg beet gehad, en het zal mij niet verwonderen, als ik verneem, dat de gewillige *Castellan* van Sanssouci op zekeren morgen zijn spijt heeft moeten betuigen aan een Engelschman, dien hij rondleidde, dat het hem onmogelijk was den molen te laten zien, daar de laatste storm hem had weggenomen; en dat de Engelschman, om zijne teleurstelling eenigzins te verzachten, de gebrokene wieken en het weinige vermolmde hout, dat van den molen overbleef, voor een hoogen prijs heeft aangekocht, om er zijn landgoed »on the coast" mede te versieren, en er op zijne club over te bluffen.

Als men in Berlijn eene groote wandeling in eene regte lijn wil maken, begint men bij het Reiterbild *am Opernplatz*, volgt de Linden, komt op zij door de Brandenburger poort, (niet midden door, want die passage is gereserveerd voor de Koninklijke Familie), in den Thier-

garten, en als men hiervan de middelste laan en nog een groot verlengstuk daarvan heeft afgeloopen, stuit men eindelijk op het hek van het slot te Charlottenburg. Daar achter aan het einde eener laan van digte dennen en treurwilgen staat een granieten huisje met een griekschen gevel en eene Alpha en Omega boven de deur: daar binnen ligt het stoffelijk overschot van Friedrich Wilhelm III en zijne Gemalin. Gij treedt binnen: boven den grafkelder ziet gij twee Sarcophagen, waarop de beelden der vorstelijke personen in slapende houding door Professor Rauch uit het witste marmer gebeiteld. Alles in uwe omgeving is marmer, zoowel de wanden der kapel als de kolossale *Candalabres* en het altaar. Eenige kransen van *immortelles* en laurierbladeren liggen op eene zerk, en de portier zegt u fluisterend, dat de familie der afgestorvenen deze gewijd heeft aan hunne nagedachtenis. Het *ensemble*, spaarzaam verlicht door de zonnestralen, die door het blaauwe glas aan de zoldering vallen, geeft een betooverenden indruk en met moeite onttrekt gij u aan uwe mijmering, om het geduld van den portier niet te lang op de proef te stellen. Vond ik ergens een ander graf, omgeven van zulk eene plegtige stilte, dat ik aan den ingang der kapel had willen blijven staan, om het stof niet door mijne schreden te storen! Wie, die dit gezien heeft, kan ooit door Père-Lachaise gesticht worden!

December bragt de *Weinachtsausstellungen* mede: het is eene voortdurende Sint-Nikolaas, en dus eene voortdurende gelegenheid voor vaders en moeders, om hun kroost te beloonen en aan te moedigen, en om hun geld kwijt te raken. Vooral tegen de tweede helft der maand, wanneer de pleinen der stad grootendeels in bosschen worden herschapen van dennenboomen, wier

doodhemd bestaan moet uit gekleurde waskaarsjes, vergulde nooten en allerlei andere sterk blinkende versierselen, gaat ieder huisvader zijne *emplêtes* doen, om ze aan den kersboom te hangen, dien hij heel stil in huis heeft gesmokkeld, ten einde op den avond van *Christbescheer* zijn kroost te kunnen verrassen.

Die avond was voor mij geene verrassing, want ik kreeg niet één kersboom, en moest alleen te huis blijven, daar er niet het minste publieke amusement was, waar ik mij in mijne eenzaamheid kon getroost hebben. Kranzler bleef mijne toevlugt; doch zelfs aan eene groote begeerte naar *Kuchen*, kon ik dien avond niet voldoen, want men had zooveel gesnoept, dat alles uitverkocht was.

De geheele maand, maar deze avond in 't bijzonder schijnt bij uitstek geschikt voor huisselijke feesten, en is zeker onvergelijkelijk aangenaam voor menschen, die gewoon zijn, de overige avonden van het jaar buiten 's huis door te brengen, en vóór de lampen, die dan het zeldzame genoegen smaken, om opgewonden te worden.

Met het einde der maand is echter al de olie opgebrand, en Sint-Sylvester heeft naauw de hielen gedraaid, of de bom springt en allen stuiven uiteen, om de straten te doen daveren van het »Prosit Neujahr!" Zulk een middernachtelijk geweld woonde ik vóór dien nacht nooit bij; ontelbare horden trokken door de straten en dansten als razende Rolanden om elkander of rond de Policiebeambten, die op dat oogenblik er niet aan schenen te denken, om hunne magt uit te oefenen, en de stilte terug te roepen, die Sint-Sylvester met zich had genomen. Ik besteedde een uur of wat, om mij te overtuigen, dat alle publieke lokalen te klein waren, om den vloed van menschen op te nemen, die hun toestroomde; maar eindelijk zocht ik mijn bed op, vermoeid van al de ge-

lukwenschingen, die mij onder weg naar huis waren toegeschreeuwd. Toen ik 's morgens opstond, hadden de beleefde Berlijners, die niemand over wilden slaan, hunne stadgenooten zeker nog niet allen begroet, want de straten weerkaatsten nog evenveel Nieuwejaarswenschen, als toen ik ze verliet.

Ik kan wel niet zeggen, dat ik mij in de Berlijnsche wereld gelanceerd heb, want dat gaat voor ieder niet even gemakkelijk, maar ik kreeg ten minsten een blik in de conversatie van den Beau-monde. Behalve eenige visites, die ik bij mijn bankier maakte, woonde ik er ook een soirée bij. Hoe klopte mijn hart, toen ik een livereiknecht zag naderen met eene verzameling van kopjes thee; maar hoe wreed was mijne teleurstelling, toen ik het geliefkoosde vocht aan de lippen bragt! Ik geraakte met de *Gnädige Frau* in een levendig gesprek over theedrinken. Zij kon maar niet begrijpen, hoe 't mogelijk was, dat de Hollanders tweemaal daags thee dronken, en ik heb mij niet verwonderd over haar kort begrip in deze zaak, wanneer zij onder *thee* het vocht verstond, dat ik zoo even had gebruikt. Zij helderde mij echter op, hoe het mogelijk is, dat zelfs dit vocht voor sommigen een geliefkoosde avonddrank wordt, namelijk, door er Rhum bij te voegen in plaats van melk, waarvoor steeds gelegenheid is, daar eene karaf met Rhum een integrerend deel van het theeblad uitmaakt. Deze explicatie heeft aanleiding gegeven, dat ik in Duitschland nooit aan iemand heb durven vragen, uit vrees van hem te zullen beleedigen, »of hij ook een groot liefhebber van theedrinken was!"

De *Gnädige Frau* had twee allerliefste dochters, en

een aardig nichtje. Behalve de oudere lui, die in eene belendende kamer een whisthje maakten, waren er nog een paar jonge officieren, en een huisvriend, die wel zoo goed was, zich aan de piano te zetten, om de drie jonge Heeren met de drie jonge Dames te laten dansen.

Een van de officieren behoorde tot het regiment Infanterie, het regiment *par excellence*, waartoe men niet kan behooren zonder een adelijken naam. In mijne gedachten had ik hem anders reeds bij de rijdende Artillerie gevoegd: niet dat zijn uniform er aanleiding toe gaf, maar er was iets in zijne spraak, dat mij deed denken aan officieren bij de Leidsche »Compjie" van genoemd corps. Eene bijzonderheid, die ik later ben te weten gekomen, is, dat de officieren van dit regiment Infanterie op een even hoogen trap van beschaving staan als onze officieren der rijdende Artillerie, en dat dus de afstand in fatsoen tusschen de beide wapens in Pruissen even groot is als in ons land, doch in omgekeerde reden; en eindelijk, dat zij nu en dan van hunne hoogte afdalen tot de conversatie met familiën uit maatschappelijke standen, die beneden hen staan, mits deze voorzien zijn van geld en aardige dochters. (*)

Na den dans kwam een wedstrijd van Charades en Calembours, dien ik aandachtig toeluisterde. De pianospeler was hier sterk in, en ik gevoelde mij verpligt, mijne dankbaarheid voor het dansgenot, dat ik zonder hem zou gemist hebben, te toonen, door hem aardig te vinden en om hem te lagchen, als het pas gaf. Ik ge-

(*) De wijze, waarop hij zijne woorden uitsprak, herinnerde mij aan het »Jen, een kap kaffie" der diplomaten. Klikspaan zegt over deze wijze van spreken: »de diplomaten verwringen doorgaans hun natuurlijk spraakorgaan, en ontzeggen zich het gebruik van enkele lettergrepen, om zich een air te geven."

voelde mij echter te weinig sterk in de taal, om naar genoegen mede te werken, en vergenoegde mij dus met een paar bijdragen in 't Fransch, die zeer gunstig voor mij innamen, want het Fransch is ook daar *bon ton*, en de *Gnädige Fräulein* vonden niets piquanter dan een *bon mot*.

De avond eindigde met een souper, waarover ik het stilzwijgen bewaar, om niet indiscreet te worden: ik veroorloof mij alleen de opmerking, dat die gestoofde kabeljaauw, een zeer fijne schotel moet geweest zijn, want die visch had bij zijn leven zeker niet in de Spree gezwommen.

Waarom in Berlijn de eenige Roomsche kerk geen kruis, en juist al de Evangelische kerken wel een kruis dragen, heeft niemand mij opgehelderd. Evenmin heb ik kunnen te weten komen, wat er gebeurt, wanneer een engagement afraakt, dat volgens de gewoonte door ouders van wederzijdsche partijen in twee advertentiën onder elkander in de *Vossische* of in de *Neue Preussische* is geannonceerd: ik denk echter voor 't naast, dat men in dit geval *niet* adverteert.

Eene laatste ergernis, die mij het afscheid gemakkelijk maakte, betrof de *Droschke*, waarmede ik naar het station reed. Zij deed mij in een blij verschiet de Weensche *Einspänner* zien, die zoo zeer boven haar verheven zijn. Ik geloof niet, dat men ooit ergens voor een zoo laag rijloon (Taxe), zoo ver, maar ook zoo ellendig zal gereden worden als door Berlijn.

DRESDEN.

August *der Starke* schijnt de kunst te hebben uitgevonden, om een paard op den staart te laten staan: daarom hebben de dankbare Saxen zijn afgietsel op een paard in deze zeldzame houding te Dresden op de *Neumarkt* gezet. Ik ging met een zekeren angst voorbij dit koperen gevaarte, dat in een wankelbaar evenwigt scheen te verkeeren, en stond weldra op de kolossale Elbebrug met het gezigt op de *Altstadt*; regtuit zag ik eene kerk en vele torens; ter linkerhand steeg een hoog terras uit de Elbe op. Het was nu juist geen mooi weêr, want wind en sneeuw speelden een duo, zooals men het in Holland zelden beter hoort; de ijsschotsen kruiden in den snellen Elbestroom, en als zij zich tegen de grondvesten der brug hadden gespleten, bewogen zij zich bevallig rond in de wervelen van het water en dansten voort op de toonen van den stormwind. De koude joeg mij spoedig weg en daarenboven moest ik een *Sperrsitz* koopen voor de voorstelling in het Theater; doch ik heb mij niet laten afschrikken, en ben op die plaats dikwijls terug gekomen, om het schoone uitzigt te genieten.

De gure winterdagen gaven mij nagenoeg geheel ten

prooi aan de *musea*. Van deze bezocht ik eerst het *Grüne Gewölbe*, waar men er op bedacht was, wereldsche begeerlijkheden te temperen door eene zeer lage temperatuur, zoodat binnen een uur bijna al de warmtestof in mijn ligchaam latent was geworden. Had ik bij dit bezoek geweten, dat zijne Saxische majesteit geene ruime inkomsten had, zooals ik later begreep uit het misbakkene paleis en de overige koninklijke gebouwen, die in verval geraken door gebrek aan onderhoud, dan had ik mijn hoofd kunnen schudden over den administrateur van zijne goederen, die zulk een enorm kapitaal renteloos laat liggen.

Welk een Eldorado moet dit *Grüne Gewölbe* voor Friesche boerinnen zijn! Goud, edele steenen en parels in ongeloofelijke massa's, diamanten van ongewone afmetingen en helderder dan de daauwdruppelen aan de bladeren; voor liefhebbers van curiositeiten snijwerk in ivoor, hout, ja zelfs op struisvogeleijers en kersenpitten in overvloed.

Aangenamer indruk gaf mij de *Madonna del Sisto* van Raphaël, en Rembrandt, die met zijne vrouw op schoot een glas Champagne zit te drinken: deze personen zijn ten minsten in goed verwarmde en smaakvolle kamers gelogeerd. Ik bragt eenige morgens in deze *Gemäldegalerie* door, en beschouwde alle stukken van beroemde schilders met de meeste aandacht, omdat ik zeker wist, dat die altijd bewonderenswaardig zijn; het gelukte mij echter niet altijd, er smaak in te vinden. Ik genoot dus niet altijd evenveel, en hoorde niets liever dan de klok van twaalf, gevolgd door de muzijk der dagelijksche parade, die mij uitnoodigde, om de Saxische uniformen te komen bezigtigen: ik heb er nooit leelijker gezien.

De Beau-monde van Dresden volbrengt 'szomers zijne

wandelingen op het Brühlsche terras, 's winters echter in de *Hofkirche*, om te kunnen genieten van de missen met vol orchest, die eene der beroemdste kapellen van Duitschland er uitvoert. De katholieke gemeente, die zich bijna tot het hof alleen bepaalt, is wel zoo goed, drie vierde van hare kerk af te staan voor protestanten, die eene kleine wandeling vóór het middagmaal willen maken en eene klassieke compositie willen hooren uitvoeren. Andere zinnelijkheden duldt zij niet, want naauw is de dienst begonnen, of de koster scheidt het mannelijke personeel van het vrouwelijke, met streng verbod, zich weder bij elkander te voegen vóór het einde van de dienst.

Het groote Theater zou naar mijne gedachten, als het goed onderhouden werd, het best ingerigte gebouw van dien aard geweest zijn, dat bekend is; doch een paar Moskoviten hebben mij aan de *Table d' hôtes* in den *Kronprinz* verzekerd, dat het in 't niet zinkt bij het Moskovische. Ik heb geene reden gekregen, om Russische Christenen anders te beschouwen, dan als menschen van veel beschaving en kan dus niet veronderstellen, dat zij bluften: daarom heeft hunne bewering bij mij grooten lust voor eene toneelvoorstelling in Moskou opgewekt; ik heb echter aan mijn lust hiervoor even weinig bot kunnen vieren, als aan mijne begeerte, om Constantinopel te zien. Het Theater zelf gaf mij meer genoegen dan het repertoire, dat ik moest genieten. Ik zag een paar historische stukken; een van deze stelde voor, hoe Leopold von Anhalt-Dessau, zijn Dessauermarsch liet blazen, toen hij zich mesalliëerde met de dochter van een apotheker. Davison mogt ik niet zien spelen, maar daarentegen hoorde ik Jenny Ney in Oberon. Zou zij langzamerhand aan het publiek wijs willen maken even als de vijftig-

jarige eerste Tenor, dat eene goede zangmethode zonder stem voor het toneel geheel voldoende is, of zou zij kwijnen uit berouw over de fouten, die zij op het Rotterdamsche muzijkfeest gemaakt heeft? Ik kan het niet uitmaken; maar *Deutschland's Erste Sängerin* herinnerde mij evenzeer aan de vergankelijkheid, als het decoratief, dat de wolken voorstelde, waarin Oberon en Titania hunne bruiloft gingen vieren.

Van den omtrek der stad zag ik juist niet veel; ik bezocht niets dan het Waldschlösschen, eene groote bierbrouwerij, uit achting voor haar produkt, dat mij in Berlijn dagelijks gelaafd had. Ik kwam er op een Zondag in gezelschap van een Zwitser, een tafelgenoot uit het Hotel, die mij bij het vertrek uit de brouwerij de zonderlinge propositie deed, om den terugweg naar Dresden te voet af te leggen niet op de gewone wijze, maar op een draf. Het voorstel kwam mij vreemd voor; maar daar hij er op aandrong, vond ik geene reden geldig genoeg, om het hem te weigeren, zoodat wij na een klein half uur al hollende in ons Hotel kwamen tot groote verbazing van de geëndimancheerde Dresdeners, die op den weg met hoopen stil bleven staan, om ons te zien loopen en zeker niet konden uitvinden, tot welke natie die twee individu's wel zouden behooren.

Van Dresden tot Bodenbach loopt de spoorweg door het naauwe Elbedal: meer zag ik niet van de Saxische Schweiz, maar dit weinige gaf mij een zeer aangenamen indruk, en ik zou nog gelooven, dat dit oord de goede plaats was voor eene huwelijksreis, als ik later geene andere streken gezien had, die er nog veel beter voor geschikt zijn.

PRAAG.

's Avonds laat kwam ik aan in het Hotel Blaue Stern, en besloot de bezigheden van den dag met een onderzoek naar Boheemsche wijnen en met eene ondervraging van Baedeker naar Praagsche *musea.* De resultaten hiervan waren volkomen naar mijn genoegen: de *Czernoseker* en *Lobositzer* verzekerden mij, dat ik het een dag of wat in Praag zou kunnen uithouden, en het antwoord van mijn reisboek was nagenoeg negatief.

Toen ik den volgenden morgen uit bed stapte, om even door mijn venster te gluren, had ik eenige oogenblikken noodig, om te bedenken, waar ik was; want er stond een gebouw voor mij, zoo middeleeuwsch van uiterlijk, dat ik twijfelde, of het niet een droombeeld was. Mijn reisboek evenwel zeide mij, dat het de *Pulverthurm* moest wezen, de poort, waardoor men in het oude Praag komt. Ik dacht eerst, dat dit het eenige gebouw van dien aard zou zijn, dat men voor de rariteit had vergeten af te breken, maar eene wandeling overtuigde mij weldra, dat de bewoners der binnenstad groote liefhebberij hadden in huizen met torentjes en kanteelen, zooals die in de vijftiende eeuw gebouwd werden.

De oude bouworde is er zoo algemeen, dat men in Praag een volkomen indruk zou krijgen van de vijftiende eeuw, als de Christelijke bewoners er even zoo over dachten, als de geloovigen in de Judenstadt, die zich volstrekt niet aan de mode gestoord hebben, en nog steeds het voorvaderlijke kostuum dragen. De Joden leven in dit deel der stad genoegelijk zamen, doch het wordt hun zeker niet door andere sekten benijd, want zij wonen in zwarte bijna vormlooze steenklompen, die slechts door naauwe stegen zijn gescheiden, waar geen zonlicht of frische lucht toegang hebben. Het is niet te verwonderen, dat de bewoners van zulk een wijk hunne oude zeden en gewoonten hebben gehouden: hunne neiging tot schacheren daarenboven is niet minder dan bij andere Joden en er wordt zooveel kleinhandel gedreven, dat de passage meestal geheel versperd is. Met een zekeren afkeer heb ik dit doolhof doorgewandeld; ik vond er onderscheidene straten wier breedte door twee personen naast elkander geheel wordt ingenomen, en waar dus geene sprake kan zijn van rijtuigen.

Na lang dolen door de naauwe straten, kwam ik eindelijk aan den oever van de Moldau: vóór mij lag eene groote kettingbrug, alleen in het midden op een allerliefst beplant en bebouwd eilandje rustende, en zich uitstrekkende naar den tegenovergestelden oever. Daar begon de helling van een heuvel, waarop een gebouw met vele torens schilderachtig boven het geboomte uitstak. Op eenigen afstand ter regter zijde, ontwaarde ik eene tweede kolossale brug op zestien bogen, die den oever, waar ik stond, eveneens met een der tegenovergelegene heuvels vereenigde; hier zette de stad zich voort, en op het hoogste punt van den heuvel lag een groot gebouw met een toren, 't welk zich zoo majestueus boven alles verhief, dat het niets anders kon zijn dan de Dom-

kerk. De Moldau was geheel digtgevroren en wemelde van schaatsenrijders, die onder de bogen der brug te voorschijn kwamen en weder verdwenen. Van de linkerzijde wierp de winterzon hare stralen op het ijs en zette door haar schitterend licht aan het toneel den meesten luister bij; maar ik werd door hare stralen verhinderd om te zien, hoe de Moldau zich tusschen de bergen in de verte verloor.

De talrijke groepen en beelden van heiligen in de stad, maar vooral op de steenen brug hebben mij een hoog idee doen opvatten van de godsdienstigheid der Bohemers (niet *Bohémiens*), die niet moede worden, zich steeds, wanneer zij voorbij deze heiligen gaan, het hoofd te ontblooten, en zich soms zelfs op de borst te slaan. De treffendste voorstelling is het beeld van den H. Nepomucenus op het midden der Carlsbrücke, wiens hoofd omgeven is door vijf stervormige lantaarns van rood glas, die op hooge dagen worden aangestoken. Deze priester werd door Keizer Wenzel op die plaats van de brug gegooid, en nadat hij eenigen tijd in de Moldau had rondgezwommen met vijf lichtende sterren rond zijn hoofd, (zoo verhaalt de legende) heeft men hem in de Domkerk begraven onder een gedenkteeken, bestaande uit een zilveren altaar, waarboven een zilveren hemel, gedragen door vier vliegende zilveren engelen: men zegt, dat het geheel 3000 pond zilver bevat.

Eene nieuwe zaak in de oude stad is het monument ter eere van Radetzky, gegoten uit kanonnen, die de Piemontesen in den voorlaatsten oorlog vergeten hebben mede te nemen.

Door het koude en gure weder werd ik verhinderd, om iets van den omtrek van Praag te zien; deze moet bijzonder schoon zijn en rijk aan geschiedkundige herinneringen.

WEENEN.

De eerste dag, dien ik in Weenen doorbragt, was niet zeer geschikt, om mij een vrolijk idee van de stad te geven of van hare metereologische gesteldheid. Nadat ik Praag verlaten had, was de stormwind met ieder uur heviger geworden, en de thermometer naar rato gedaald; maar in Weenen woei een orkaan, en heele zand- en stofwolken vulden de straten, tot groote ergernis van alle personen, die er niet blindelings den weg konden vinden. Met veel moeite kreeg ik een *Einspanner;* mijn koffer werd opgeladen en in woedenden galop reed men mij naar het Weisse Ross, waar ik de bevrorene ledematen ontdooide, en mij gereed maakte voor eene kennismaking met mijn nieuwen bankier. (*)

Wanneer gij bij een bezoek in Weenen niet zoo teleur wilt gesteld zijn, als ik, die mij van deze stad een klein Parijs had voorgesteld, leest dan deze korte, niet romantische mededeelingen. De eigenlijke stad, omgeven door bastijen, die men bezig is te slechten, wordt van de

(*) Deze werd onlangs tot den adelstand verheven; ik kan u niet zeggen om welke verdienste: misschien wel om de negatieve, van niet betrokken te zijn in het proces Eynatten.

voorsteden gescheiden door het *Glacis*, eene onbebouwde vlakte met lange rijen boomen beplant, dienende voor parade- en exercitieplein. De communicatie van de stad met de voorsteden geschiedt over asphalten wegen van eenige minuten gaans. Gaat niet in die voorsteden, want er is niets bijzonders en veel onaangenaams; de huizen zijn er groot, maar onaanzienlijk; de winkels van weinig beteekenis; de straten buitengewoon morsig als het regent, en bij droog weêr geheel met stofwolken gevuld, want het waait er altijd. Het Jägerzeil, de hoofdstraat der Leopoldvoorstad, maakt eene gunstige uitzondering: zij wordt slechts door het Donaukanaal van de binnenstad gescheiden, en vereenigt haar met den Prater, het Weensche Bois-de-Boulogne. Het voornaamste deel van dit park is eene regte laan van een half uur gaans met eene afdeeling voor wandelaars, eene andere voor rijtuigen en eene derde voor paardrijders; met mooi weêr vindt men hier den »Corso der vornehmen Welt."

In de binnenstad wonen ongeveer 70,000 menschen in eene ruimte van nog geen uur gaans in omtrek; het is eene onregelmatige aaneenschakeling van hooge gebouwen, waaronder de prachtige paleizen van den hoogen adel, die echter geen front maken, daar de voornaamste straten zoo weinig ruimte hebben, dat hoogstens twee rijtuigen elkander kunnen passeren; de winterzon schijnt alleen op de pleinen, zoo men dien naam wil geven aan een Graben, Hohe Markt of Stephansplatz. Vele gebouwen, zoogenaamde *Durchhäuser*, laten onder zich een tunnel door, die twee straten vereenigt en de afstanden bekort: hierdoor wordt eenigzins te gemoet gekomen aan de behoeften der voetgangers, die het in de enge straten door het groote aantal rijtuigen zeer lastig hebben. De *rez-de-chaussée* is overal ingenomen

door winkels, restauratiën of koffijhuizen, die alle laag van verdieping zijn, en van straat zoo weinig licht ontvangen, dat bij niet zeer heldere dagen het gas er den ganschen dag moet branden.

Wat mij het meest op straat amuseerde, waren de portiers van de hoogadelijke huizen, die door alle weêr en wind aan de hoofdpoort van die gebouwen staan, gekleed als polichinels en voorzien van een grooten stok, waarop het wapen van hun meester. De portiers in gewoon kostuum, zooals men die in alle andere huizen vindt, zijn minder amusant: deze behooren tot de policie en vorderen geld van ieder, die 's avonds na tien uur de poort van het huis vóor zich laat openen. Deze belasting is onvermijdelijk, want alleen de portiers zijn in 't bezit van den sleutel.

Hoe gelukkig dat de huizen in deze stad grootendeels uit steen bestaan en dus weinig brandbaar zijn, want de Weensche brandweer is misschien zeer goed, maar mist een harer voornaamste attributen, — het water. Alleen de zijde der stad, die aan het Donaukanaal ligt, is er van voorzien, terwijl de overige twee derde deelen niets hebben dan de ledige bedding van het riviertje de Wien, en een aantal bronnen, die niet genoeg water geven, om zelfs een kleinen brand te blusschen. Een van de eerste dagen, die ik hier doorbragt, was ik getuige van de activiteit der *Feuerwehr*, die het water aanvoerde in biervaatjes, men zou kunnen zeggen: »in homoeopathische dozes" ; doch zelfs bij brand scheen deze wijze van behandeling onvoldoende, en daar men niet beschikken kon over eene allopathische hoeveelheid water, brandde het huis tot den grond toe af, evenals of er in 't geheel geene brandwerende behandeling was aangewend.

De stad heeft het uiterlijk niet mede, maar hare bewoners evenmin; waar zag ik zoo weinig menschen met eene gezonde kleur, en zoovele opgeblazene en vale gezigten! Het type van een Weensch burger is een kort en breed individu met een vaalgekleurd appelrond gezigt, begroeid met eene dikke snor. Men ontmoet dit type ieder oogenblik, zoowel onder de eerste standen als onder de mindere klassen, zoodat het niet mogelijk is, de menschen eenigzins naar hunne physionomie te rangschikken: de minderen hebben geene gemeene, de voornamen geene gedistingeerde gezigten. Evenmin kent men den stand van het individu aan zijne taal, want ieder spreekt het Weensche dialekt, zoodat hier bepaald kleederen moeten zijn, om den man te maken.

Ik heb echter meer op met het Weensche karakter. Een Weener is van nature beleefd, en doet hierin voor een Franschman niet onder; voor een *ich bitte* geeft hij alle mogelijke inlichtingen. Goedig van aard is hij ook, zelfs phlegmatiek, want ik hoorde hier nooit twee burgers met vuur redeneren of hevige termen gebruiken, zoo min op straat als in een bierhuis of elders: maar vooral het bijvoegelijke naamwoord *geestig* mag men hem niet onthouden. Leest men niet in alle Duitsche nieuwsbladen van »Wiener Witze"; hoort men niet in alle spoortreinen met succes de *Witze* verhalen, die een (altijd onbekend) Weener gemaakt heeft, en eindigt het gesprek dan niet altijd met eene algemeene verbazing over de onuitputtelijke geestigheid der Weeners?

Het was Carnaval, een tijd, waarin ieder zich goed amuseerde, die niet behoorde tot het getal typhuslijders, dat toen zeer aanzienlijk was; meent echter niet, dat

alleen typhus de menschen ziek of dood maakte, want ook mazelen, rondvonk, pokken en griep vorderden vele slagtoffers. Men behoeft geen medicus te zijn, om hiervan een juist aperçu te krijgen; de Weensche Stadscourant toch doet niet alleen opgave van de namen der overledenen, maar ook van de ziekte, waaraan zij geleden hebben. De overvloedige doodberigten beletten evenwel de gezonde Weeners niet, om vrolijk hun bier te drinken en hunne pijp te rooken, zoolang zij zelven maar niet ziek werden; en iederen avond was er bal *beim Sperl*, *beim Schwender*, *im Elyseum* en op verschillende andere plaatsen.

Gelukkig bleef ook ik vooreerst vrij van alle aardsche plagen, zoodat ik gelegenheid kreeg, om met de genoemde *Unterhaltungsorte* kennis te maken. Een bezoek bij Schwender bragt mij in aanraking met een Weensch burger, die in het bezit was van twee zwartoogige dochters. Het uiterlijk van deze meisjes, die tot den dans geheel toegerust waren, had ons (ik was er met een Amerikaan) terstond aangetrokken, en door bemiddeling van een *Kellner* zaten wij weldra aan dezelfde tafel.

De oude Heer moest natuurlijk weten, uit welk land wij waren: van Amerika begreep hij iets, namelijk, dat het heel ver af lag, maar van Holland had hij zelfs geene flaauwe voorstelling. Om hem dus eenig begrip van de aardrijkskundige ligging van dit land te geven, vertelde ik hem, dat het *zoo* digt bij Engeland lag, dat het nagenoeg Engeland *was*. Eindelijk kwam hij op het denkbeeld, dat misschien de *Holländer Heringe* van daar kwamen, en daar hij deze zeer gaarne at, en eene groote gedachte had van den rijkdom van Hollanders, Engelschen en Amerikanen, die zoover reisden, beviel hem de kennismaking zeer.

Toen wij hem verzekerd hadden, dat wij voor ons genoegen op reis waren, steeg zijne bewondering ten top, en hij vraagde met groote belangstelling: »Und wie gefällt's Ihnen denn wohl bei uns?" Dit werd gevolgd door een gesprek over vele dergelijke zaken, waarbij wij echter niet nalieten, om de dochters tusschenbeiden te courtiseren; zij zagen er goed uit, maar haar dialekt was niet zeer in harmonie met haar uiterlijk en smaakvol toilet.

Eindelijk begon de dansmuzijk, en ik waagde het, de eene dochter voor de wals te vragen: zij was zoo beleefd, om het engagement aan te nemen, en werd er nog toe aangemoedigd door haar vader, die achter mijn rug allerlei teekenen van goedkeuring gaf. Van den eenen dans kwam de ander; maar om half twaalf was de pret uit, want Papa ging met zijne dochters naar huis, en maakte even als het overige ordentlijke publiek plaats voor de coterien van minder allooi, die de feestvreugde kwamen voortzetten. Bij het afscheid deelde hij ons echter ter loops mede, dat hij den volgenden Zondag daar weder kwam: misschien was dit niet zonder verdere bedoeling.

Waar hoort men betere dansmuzijk dan in Weenen? De zonen van den beroemden Strauss zwaaijen er nog steeds den vaderlijken scepter en beheerschen er den Carnaval. Overal danst men op de maat hunner smaakvolle compositien; maar al is de uitvoering overal goed, nergens hoort men ze zóó, als onder de leiding der Straussen zelven in den Volksgarten. Iederen Zondagmiddag kon men mij daar vinden, mijne koffij drinkende onder het genot van de *Moulinet Polka* of van den *Tritsch-Tratsch-Galop.* Met welk eene ambitie stond Joseph Strauss aan de lessenaar, om zijn goed gedres-

seerd orchest te dirigeren, en hoe lustig danste zijn broeder mede met de bewegingen van den dirigeerstok, als er een stuk drie of viermaal voor de toehoorders moest herhaald worden; — en dan die *Traumbilder* van Lumbije, waarbij de harpspeler in funktie kwam, en het geheele orchest zoo zacht speelde, dat men het fonteintje, dat uit het groen voor de muzijktent opsprong, bovenuit hoorde, en waarbij men droomde van bovenaardsche melodiën!

Behalve de menigte annonces van dansgelegenheden voor iederen avond, waaraan alle corporatiën schenen mede te werken, want er was een Juristenbal, een Medicinerbal, ja zelfs een Wäschermädchenbal, was er nog een zeer bont aanplakbillet, dat de menigte lokte naar het Elyseum, het *foÿer* van de eigenlijke Carnavalsaardigheden. De humoristische beschrijving van deze inrigting zeide: »es giebt nur ein einziger unheimlicher Ort im ganzen Elyseum, — die Kassa; von nun an kommt *nur* angenehmes."

De eerste afdeeling was gemeubileerd als eene grot; de wanden en de zolder abundeerden van dropsteenvormingen en koraal, en uit de roode vertakkingen dier koralen kwamen ontelbare gasvlammetjes te voorschijn, wier licht teruggekaatst werd door talrijke spiegels en door de waterstralen van eene menigte fonteinen. Dan volgde het Kristallen Paleis van Sydenham, een landschap uit Tyrol, een Harem, waar een aantal Turkinnen en een Eunuch mimische voorstellingen gaven; verder, eene danszaal met een Automatisch orchest, terwijl het eindigde met *das irdische Paradies*, een wintertuin, »worin grüne Lauben, mit verbotene Früchte, dunkle Grotten und Rasenbänke." Aan muzijk ontbrak het hier niet, en om tien uur wandelde een groote gemaskerde

trein door al de lokalen, om de kroon te zetten op dezen »grossartigen Schwindel."

Buiten den Carnaval zijn er echter in Weenen nog genoeg publieke amusementen, om de theaters niet te vergeten. Het Burgtheater en het Kärnthnerthortheater zien er weinig koninklijk, en dus nog minder keizerlijk uit, maar het personeel, dat op de planken komt, is des te beter. Het Carlstheater, dat geen hoftheater is, maar slechts *k. k. privilegirt*, laat niets te wenschen over: men geniet er van de geestigheden der voortreffelijkste volkskomieken, zooals Nestroij en Treumann, en men zit er zoo comfortable mogelijk, want het lokaal is smaakvol ingerigt en de plaatsen zeer ruim. Het was mijne leerschool voor het Weensche dialekt, dat ik op den langen duur misschien zou hebben leeren verstaan, maar nooit zou hebben kunnen spreken.

Slechts weinige Weensche *musea* genoten de eer van mijn bezoek; in Belvédère kwam ik nog al eens eenige schilderijen bestuderen, en in het arsenaal niet ver van daar zag ik de spitskogels slaan, die een half jaar later aan de Sardiniërs en Franschen zouden worden verspild. Het meeste kunstgenot verschaften mij echter de twee marmergroepen van Canova, de eene in de Augustijner kerk, dienende tot Mausoleum voor de Aartshertogin Maria Christina, de andere, die Theseus met den Centaurus voorstelt, in den Volksgarten.

WEENEN'S OMSTREKEN.

Mijne eerste excursie in den omtrek van Weenen geschiedde te voet. Naauw was de winter achter den rug, of ik moest voldoen aan mijne begeerte, om de bergen in den omtrek, die mij op het *Glacis* zoolang uit de verte hadden toegelagchen, van digt bij te zien, en de schaduw van andere boomen te genieten dan die van den Prater. Ik had mij wel eens buiten de *Linien* gewaagd, denkende, dat de stad daar eindigde; doch altijd volgden er weder voorsteden van de voorsteden en ik keerde telkens moedeloos terug, twijfelend of ik het einde der stad ooit zou bereiken, en of ik ooit weêr toegang zou krijgen tot de vrije natuur.

Evenwel, Weenen moest toch zijne natuurlijke grenzen hebben, evenals al het ondermaansche, zelfs Frankrijk zijne natuurlijke grenzen heeft; ik was er dus zeker van, dat ik, na lang wandelen, eindelijk een oord zou bereiken, waar ik met volle regt kon zeggen: »ik ben uit stad!" Hiervoor was echter een gansche dag noodig, zooals ik vernam van vriend T., een Hongaar, die beloofd had ons (*) den weg te wijzen. In de tweede helft van Maart

(*) Vriend S. was toen nog bij mij, doch gij weet, dat hij korten tijd daarna moest vertrekken.

maakten wij dus onze afspraak op een avond, die ons voor den volgenden dag goed weêr voorspelde. Het verhaal van onze lotgevallen op dien dag wil ik uit mijn journaal nemen:

Met schrik sprong ik ten bedde uit, want ik had bij mijn ontwaken meenen te zien, dat het reeds negen uur was, en kleedde mij zoo spoedig en zoo landelijk mogelijk voor de bewuste *Landpartie* of *Ausflug;* ik kan bijna zeggen landerig, want ten gevolge eener verkoudheid gevoelde ik mij niet heel wel, en de nachtrust was niet voldoende geweest, om mij weder frisch te maken. Deze onfrischheid expliceerde zich echter beter, toen ik, nog eens met minder hallucinerende oogen op mijn horologie kijkende, zag, dat het eigenlijk nog maar zes uur was. Dus kwam ik tijdig aan het rendez-vous bij S., waar ik spoedig gevolgd werd door den Hongaar, die ons gezelschap niet alleen aangenaam zou vergrooten, maar die daarenboven door zijne kennis van den omtrek het nuttige met het aangename zou vereenigen. Het drietal was compleet en de wandeling begon in de rigting der *Nussdorferlinie*, om zooveel mogelijk regt op de bergen aan te marcheren.

De temperatuur was aangenaam en er waaide geen wind, die het ons lastig maakte, terwijl de eenigzins bedekte lucht aan de zonnestralen de gelègenheid ontnam, om onze voorhoofden bruin te kleuren: de Hongaar had hiervoor trouwens gezorgd, door zijn Kossuthhoed met breeden rand op te zetten. Deze hoed en een zwarte kiel met vele knoopen en lissen waren de eenige uitwendige zaken, waarin zich zijne nationaliteit openbaarde, want hij was klein, blond, baardeloos, en dus *in natura* geen Hongaar.

Een uur hadden wij gewandeld door voorsteden, en

een ander uur door eene streek, waaraan wij geen naam konden geven, daar er te veel huizen stonden, om het *land* te noemen, en te weinig voor eene voorstad, toen wij eindelijk het dorp Grinzing bereikten, waar de eigenlijke bergstreek begint. Weldra zagen wij niets meer rond ons dan groote en kleine heuvels, grootendeels met den wijnstok beplant, die den Grinzinger wijn voortbrengt.

De vegetatie was nog niet sterk door de langdurige koude, maar toch vonden wij reeds eenig leven in den wijnstok en eenige voorjaarsbloemen, zooals *Viola Odorata*, *Anemona pratensis*, *Lamium* en *Taraxacum;* de natuur is in deze streken niet veel milder dan bij ons. Fauna leverde een aantal waterspinnen, *Coccionella septempunctata*, en zelfs een eekhoorntje, dat echter door T. alleen werd gezien.

Even na den middag waren wij onder een zachten regen langs een steilen bergweg boven op den Kahlenberg gekomen, zoo steil, dat het Hongaartje met zijne voeten en de punt van zijn neus te gelijkertijd den grond raakte. Het uitzigt op Weenen en den Donau was ons langzamerhand ontnomen door een dikken nevel, even als wind in deze streken een gewoon natuurverschijnsel. Daarenboven viel er een malsche voorjaarsregen, en wij hadden dus niets te doen, dan terstond naar het *Gasthaus* te loopen, dat bij het kerkje op den top van den berg staat, om ons door een *seidel* wijn en een stuk brood te præpereren voor den verderen togt.

In dit *Gasthaus* is eene kamer met uitzigt op het dal, waar Mozart eenige zomers heeft gewoond, en waar hij zijne *Zauberflöte* moet gecomponeerd hebben; deze kamer is nog in denzelfden toestand, als toen Mozart ze verliet. Wij betraden haar met ongedekte hoofden uit

eerbied voor de nagedachtenis van den grooten kunstenaar: het ameublement bestond uit eene tafel en twee antieke stoelen, en de wanden waren versierd met de gipsen *bustes* van eenige bekende componisten en schilders. De *Wirth* liet ons alleen, begrijpende, dat wij in dit heiligdom eenige oogenblikken in stille overpeinzing wilden doorbrengen; — doch niet zoo gaauw was het geluid zijner voetstappen weggestorven, of wij trokken als bandieten onze messen, en maakten ons meester van een gedeelte der goudfranje en der koperen spijkers van den stoel, die den componist *in diesen heil'gen Hallen* getorscht had.

Toen de begeerte naar reliquien gestild was, spoedden wij ons voort, en daalden achter den berg door het bosch in de vallei neder, om onvermoeid den Leopoldsberg te beklimmen, die zich ongeveer 1000 voet boven het vlak van den Donau verheft, en nagenoeg loodregt uit den stroom oprijst. Wij moesten ons den regen, die langzamerhand door onze kleêren begon te dringen, laten welgevallen, want er was geen menschelijk verblijf in den omtrek, dat tot schuilplaats kon dienen.

De bergtop was eindelijk bereikt: wij vonden er behalve de ruïnen van een kasteel, ook nog vuur om onze kleêren te droogen en een glas slechten wijn. Een weinig verfrischt, zetten wij ons achter de kerk neder, waar Johann Sobieski op het laatst der zeventiende eeuw heeft wezen bidden, voordat hij op de Turken losging. De Donau stroomde beneden ons, en splitste zich eenige malen in twee takken, om kleine eilandjes te omvatten; hij stroomde zoo snel, als haastte hij zich, om onzen groet aan de Zwarte Zee over te brengen. Ter regterhand lag Kahlenbergerdorflein, en ginder in de vlakte kwam de trotsche keizerstad slechts half uit den nevel

te voorschijn, even als of zij voor ons niet weten wilde, dat zij aan alle zijden begrensd was. Voor ons uit staarden wij in de vlakte over de slagvelden van Asperen en Wagram, die zeker eenmaal een zeer levendig toneel moeten hebben opgeleverd, maar die zich op het oogenblik onzer beschouwing in eene des te grootere stilte mogten verheugen.

Het weder helderde geheel op, en wij trokken verder over bergen en door dalen, langs wijnvelden, kalksteenhoopen en allerliefste beekjes naar Klosterneuburg, een stadje aan den Donau, waar wij in een *Gasthaus* het anker wierpen, om onzen verbazenden eetlust aan warme spijzen te stillen. Het was niet onduidelijk, dat dit stadje voorzien was van eene welgevulde kaserne, want het *Gasthaus* en de straten waren wit van de officieren, die *en dolce far niente* (ofschoon men zeide, dat zij het dien dag heel druk hadden) hunne stinkende cigaren rookten: voor deze dienaars des Vaderlands had de *Wirth* de prijzen op het spijzentarief verminderd, zooals hij ons mededeelde, toen hij ons een derde meer liet betalen.

Welk een heerlijk land voor militairen! Als gij ergens de epauletten wilt dragen, verhuurt u dan aan Oostenrijk: niet alleen wordt gij er gerespekteerd, maar zelfs gevreesd, want gij kunt u doen gelden als policieagent; niet onder de rubriek der personen voor half geld komt gij op het theateraffiche, — neen, het parterre staat kosteloos voor u open. Gij dineert voor twee derde van den prijs, dien een ambtenaar betaalt, wiens traktement echter evenmin als het uwe verhoogd is met de dure tijden; maar wat veel meer is, gij zult niet sterven zonder »den Geruch des Pulvers" geroken te hebben; en, al laat het wreede noodlot u heelhuids uit den strijd terugkeeren, gij hebt ten minste het regt gekregen, om

krijgsavonturen te vertellen, en aan de bewonderaars van uwen moed en dapperheid menige plaats te beschrijven, waar een vijandige kogel langs uw hoofd, dat gewigtige ligchaamsdeel, heeft gefloten, en u het genoegen heeft ontzegd, om even als het overige *Kanonenfutter* (zoo noemt gij uwe soldaten) voor den Keizer te sterven!

De terugweg naar Weenen werd afgelegd in een *Stellwagen*, en toen wij 's avonds laat onze woonplaats weêr bereikten, bedankten wij elkander voor het aangename gezelschap. De Hongaar betuigde zijn leedwezen van niet aan ons verzoek te hebben voldaan, namelijk om ons in eenig avontuur te brengen, waarvan het verhaal ons dagboek kon verrijken. Ik had vóór den togt eene confuse voorstelling gehad van ontmoetingen met roovers of wilde dieren, en was (vooral bij de tehuiskomst) wel eenigzins te leur gesteld, dat ik slechts zoo weinig belangrijke feiten had op te teekenen. Onze vriend beloofde ons tot vergoeding het verhaal van zijne avonturen met soortgelijke individu's, die hem op zijne voetreizen door Hongarije waren overkomen; doch even als Scheherezade ziende, dat het nacht werd, stelde hij het uit tot den volgenden dag. (*)

Na dezen dag verliep er eene maand, voordat de weêrsgesteldheid eene verdere verkenning van den omtrek veroorloofde. Het was Palmzondag, een dag, waarop de Oostenrijksche Apollo de lier aan de wilgen hangt en zijne cigaar aansteekt, om die eerst acht dagen later weêr uit te laten gaan. Dus was ook Strauss op nonactiviteit,

---

(*) Het bewuste verhaal is mij ontgaan, daarom kan ik het u niet mededeelen: het was echter niet minder wonderbaarlijk dan de haarhistorie, die gij een weinig verder zult vinden.

en er bleef niets over dan wandelen of zich vervelen, want wie durft op zulk een dag aan werkzaamheden denken! Daarom maakte het voorstel van G., een Amerikaan uit New-Orleans, om Schönbrunn te bezoeken, grooten indruk op mij. Wij reden er heen in een *Stellwagen*, die naar de meening van een ander passagier (zeker een timmerman) voor hetzelfde geld ruimer had kunnen gemaakt worden, iets, dat hem volgens den koetsier volstrekt niet aanging.

Het slot moet een zeer aangenaam zomerverblijf zijn voor het personeel, dat er logeert, en het park moet ravissant zijn voor ieder, die van Franschen aanleg houdt. Marmerbeelden en steenen groepen, waaruit fonteinen springen, zijn er overvloedig; het water hiertoe benoodigd, wordt verzameld in een groot *bassin* op den heuvel tegenover het slot: hierbij staat de Gloriette, een zuilengang met plateforme, van waar men Weenen en den omtrek overziet; denkt u hierbij eene Obelisk, eene Romeinsche ruïne, eenige *Serres*, eene Menagerie, regte lanen met geschorene boomen, en gij hebt een volmaakt begrip van het park.

Waarom het *Schönbrunn* heet, is u misschien nog duister: deze naam komt af van eene bron, een dun waterstraaltje, niet uit het *bassin*, maar uit de ingewanden der aarde. Ik heb haar helder water gedronken: het werd mij aangeboden door een der meest onbaatzuchtige menschen, die ik ooit ontmoet heb; door een man wiens naam ik zou willen vereeuwigen, als ik zijn naam wist; ik heb in mijne stomme verbazing vergeten, om er hem naar te vragen. Maar gij, wie gij ook zijt, die deze plaats bezoekt, en uwen dorst aan de bron gaat losschen, ontrukt aan de vergetelheid dien zeldzamen mensch, dien het schamele kleed van den

werkman bedekte, en die evenwel — geene fooijen aannam.

Eene week later bragt de spoortrein mij naar Laxenburg, een ander keizerlijk park. Ofschoon het Paschen was, zag de lucht er niet feestelijk uit, en er was zooveel kans voor regen, dat niemand anders dan ik het in zijn hoofd had gekregen, om dit uitstapje te maken. Na het station Mödling maakte ik in den spoortrein een derde deel der reizigers uit, en de twee andere derde deelen verdwenen bij de aankomst terstond in een weg, die niet naar het park geleidde. Dus was ik alleen met mijne parapluie, die echter den geheelen dag geene dienst behoefde te doen, want de zon kwam weldra door de wolken en verdween niet meer, voordat de almanak haar permissie had gegeven, om onder te gaan.

Hoe de aanleg van het park was, kan ik u niet zeggen, maar het was niet Fransch, en zoo smaakvol, dat ik niet anders kan denken, dan dat Zocher het aangelegd heeft. Er loopt eene beek door, die verschillende eilandjes vormt; op een van deze staat de Franzensburg, een nieuw slot, geheel op middeleeuwsche wijze gebouwd. De *Castellan* gaf mij hier eene bijdrage tot de middeleeuwsche bouworde en regtspleging, en oefende grooten indruk uit op mijne verbeelding, toen hij in de onderaardsche gevangenis een geketend automaat door een ressort in beweging bragt. Ook zag ik in den toren boven dezen kelder het tribunaal; er stond eene ronde tafel met eene opening in 't midden, waarin het hoofd van den gevangene werd geheschen, wanneer zijne zaak werd behandeld of het vonnis werd uitgesproken, opdat

hij met regt zou kunnen zeggen, dat hij er met al zijne gedachten bij was geweest.

Het een en ander hield mij eenige uren bezig; eindelijk keerde ik naar het station terug en wandelde langs de rails naar Mödling, want de spoortrein was pas vertrokken en ik had geen lust, om op den volgenden te wachten.

Een uur later was ik door de steile rotsen omgeven, die het enge Brühldal insluiten: dit oord heeft bij mij een bijzonderen indruk achtergelaten, misschien omdat het dal bijzonder naauw is, en de rotsen zeer steil zijn en hoog; misschien, omdat er een zoo groot contrast was tusschen de vlakte, waarin Laxenburg ligt, en deze bergstreek; misschien, omdat ik nog weinige bergstreken gezien had. Evenwel steile rotsen in mijne nabijheid hebben altijd grooteren indruk op mij gemaakt, dan veel hoogere bergen, die ik in de verte zag: ik had zulk een indruk niet van de Gletschers over het meer van Zürich, al wist ik ook, dat zij hooger waren, dan ik ze ergens gezien had.

Voor dat ik echter van de natuur begon te genieten, moesten honger en dorst in de *Zwei Raben* gestild worden. Hoe materieel is toch een mensch, wiens schoonheidsgevoel door een natuurtoneel, door muzijk, door eene schilderij of door iets anders niet zoozeer kan geprikkeld worden, dat hij doof blijft voor de roepstem zijner maag! Ik ken vele jeugdige Hollanders, die onder geene omstandigheden slechts één uur kunnen blijven zonder eten of drinken, en hoevele Zwitsers of andere landslui heb ik daarentegen niet ontmoet, die zich alle ontberingen konden getroosten, wanneer zij slechts in de natuur mogten ronddolen, of zich mogten verzadigen aan de produkten van kunst en genie.

»Les hommes du Nord n'ont pas le vrai sentiment du beau", zeide mij een Franschman, toen ik mij er over verwonderde, dat hij dagelijks zoovele uren wijdde aan *Diane à la biche*, en dat hij smaak had in de gemutileerde antieken van het Louvre. Ik geloof ook, dat die behoefte aan eten of drinken bij de beschouwing van iets schoons, voortspruit uit het gemis aan waren schoonheidszin: die hierbij deze ligchamelijke behoeften gevoelt, bewijst dat de indruk op zijne zinnen niet groot genoeg is, om hem alles buiten het voorwerp zijner beschouwing te doen vergeten.

Die Franschman had geen ongelijk: bij ons Hollanders is over het algemeen de schoonheidszin weinig ontwikkeld, nog minder bij de Engelschen; wanneer zij iets bezoeken, is het hun genoeg, om te kunnen zeggen: »ik ben er geweest, ik heb het gezien", maar het indrukwekkendste natuurtoneel, het grootste kunstgewrocht laat hen koud; ziet hen slechts door een Museum loopen met hun Murraij in de hand!

Men kan wel zeggen, dat de ware schoonheidszin in regte reden staat tot de temperatuur der Europeesche landen: hoe lager toch de gemiddelde temperatuur eener luchtstreek wordt, des te meer neemt deze zin af, en in het hooge Noorden is er misschien slechts ééne zaak, namelijk, vrouwelijke schoonheid, die het gevoel bij ieder normaal individu zóó opwekt, dat het bij de beschouwing daarvan alles kan vergeten.

Wanneer ik den mensch met dezen zeer eenzijdig ontwikkelden schoonheidszin tot type aanneem voor *homme du Nord*, kan ik zeggen, dat ik reeds eenigzins van het type ben afgeweken, want niet alleen Venus kan mij een volkomen genot geven, maar ook *Frau Musica* geeft mij gewaarwordingen, die mij alle materieele gedachten

ontnemen. Wat ik eigenlijk denk of gevoel, als ik muzijk hoor, weet ik niet; er maakt zich dan »un je ne sais quoi'', een niet te beschrijven gevoel van mij meester, dat mij in eene wereld van idealen verplaatst buiten het bereik der werkelijkheid. Zulke gewaarwordingen schonk mij nooit de schoonste schilderij, en de natuur sloeg voor mij tusschenbeiden slechts een enkelen toon aan van de akkoorden, die mijne zenuwen doen trillen; nooit echter was haar invloed zoo volkomen, dat zij mij honger en dorst voor een oogenblik kon doen vergeten.

Dus gaf ik ook nu gehoor aan de roepstem mijner maag; ik zette mij neder onder eenige boomen bij het *Gasthaus*, klopte met den stok mijner parapluie op de tafel, en onmiddelijk schoten eenige bedienden als aardmannetjes uit den grond op, die mij hunne diensten aanboden even als de gedienstige geesten deden, die Aladin uit de wonderlamp had getooverd.

Onder het middagmaal had ik van uit de hoogte iets gezien in den vorm van een Griekschen tempel, dat volgens mijn reisboek de Huzarentempel op den Siegestein moest zijn. Ik stelde mij voor, dezen van digt bij te gaan zien, en om dus den kortsten weg te nemen, liep ik regt op den berg aan. Met moeite bereikte ik na gedurige worstelingen met het kreupelhout een bergtop; doch ik had mij vergist, want op eenigen afstand van mij stond de schalksche Huzarentempel, wel is waar nagenoeg op hetzelfde niveau, maar op een anderen bergtop. Dus daalde ik weder door het kreupelhout in het dal af, om nogmaals een verkeerden berg te beklimmen.

Toch kwam ik eindelijk op de plaats, waar ik wezen moest, het hoogste punt van den omtrek: daar stond het kolossale monument, de Dorische tempel door Führst

Lichtenstein gesticht (*). Aan dezen Vorst behoort de geheele omgeving met het nieuw gebouwde slot; van het oude vond ik de ruïne, die de Turken zoo beleefd geweest zijn, om achter te laten, ten einde de schoonheid van het landschap te vergrooten: de eigenaar heeft na dien tijd een onbeperkten lust voor ruïnen gekregen, en heeft er dus nog verscheidene in den omtrek bij laten bouwen; men vindt er behalve de antieke ruïne van het slot Lichtenstein, bouwvallige torens, muren en poorten van kasteelen, die nooit bestaan hebben.

De avond begon te vallen, toen ik de laatste ruïne verliet, en gedreven door grooten dorst achter de kerk te Mödling van de rotsen daalde, om in een *Gasthaus* neder te vallen, en mij aan *Märzenbier* te laven.

(*) Ter eere van de Huzaren, die hem in 1806 bij Asperen het leven redden.

HONGARIJE.

Toen Dr. B. in Berlijn van mij scheidde, moest ik beloven, dat ik hem in Pesth zou komen opzoeken: T. had evenzeer aangedrongen op een bezoek in Ofen.

Ik had genoeg van Weenen, en maakte mij gereed tot den aftogt naar het Westen, want de oorlog had mijne reisplannen in Venetie en Lombardije verijdeld. De niet-Christenwereld was een oogenblik in mijne gedachten geweest, maar die lag bij nader onderzoek wat ver buiten mijn bereik. Voordat ik westwaarts ging, moest ik echter mijne belofte vervullen, en een gedeelte van den Donau afvaren, om te zien of de beschaafde wereld zich uitstrekte tot Buda-Pesth.

Den avond vóór deze reis had ik eene laatste bijeenkomst met de kennissen, die mij nog overbleven, een Amerikaan, een Fransch- en een Duitsch-Zwitser. Alleen de laatste zou mij op den togt gezelschap houden: den volgenden morgen stapten wij beiden op het stoombootje in het Donaukanaal, en tot onze groote verwondering vonden wij daar de twee vrienden van den vorigen avond, die, nog verhit door den *Voslauer Rothwein*, waarmede het afscheid verzegeld was, goedvonden om meê te varen.

Op den eigenlijken Donau werden wij ontscheept op eene enorme stoomboot: ik gebruikte hier de koffij, liet den morgenwind in mijn gezigt blazen en opende de oogen voor de schoonheden der natuur.

Lag daar niet de Schneeberg (*), fonkelend door het morgenrood tegen het lichtblaauwe kleed aan, dat de lucht achter hem spreidde? Daar zag ik hem eindelijk, dien ik zoo dikwijls verlangd had te zien, maar die mij altijd door den Weenschen nevel was ontsnapt; hij was zoo ver uit de buurt en toch, het was als stond hij kort achter den met bosschen beplanten oever! Bij iedere wending, die de boot maakte, veranderde het effekt der lichtstralen; soms was het of wij den berg nader kwamen; doch als een stroomeiland de rigting van het vaartuig deed veranderen, dan vloog hij uit het bereik, en liet niets achter dan de kale oevers, die zelfs niet eene kapel of een kerktoren vertoonden, tot bewijs dat er ooit menschen waren geweest.

De stroom werd steeds breeder, doch zijne eenige bevolking bleef bestaan in drijvende watermolens, die voor anker lagen. Eerst op de grenzen van eigenlijk Oostenrijk kwam er afwisseling: de ruïnen van Hainburg en Theben op hare steile rotsen vormden de poort, waardoor wij Hongarije binnenvoeren; weldra volgde Pressburg en de heuvel, waarop de Hongaarsche Koningen na hunne krooning het zwaard naar alle windstreken gingen zwaaijen, ten teeken, dat zij het land tegen alle vijanden zouden beschermen. De Donau werd nog breeder, maar wij voeren vele uren zonder iets anders te zien dan vlakke onbebouwde oevers, en ge-

(*) Een uitlooper van de Alpen niet ver van de grenzen van Oostenrijk en Stiermarken.

heele koloniën van drijvende watermolens; op een afstand van acht uur varens stopten wij slechts op twee of drie aanlegplaatsen, onder anderen te Komorn.

Eindelijk opende Gran met zijne hooge domkerk, de rij van het pittoreske; daar werd de stroom door de oevers beteugeld, en hooge rotsen met talrijke ruïnen namen hem tusschen zich op: na Wissegrad echter rukte hij zich uit dezen dwang los, en omvatte met armen van vijf uren lang een gedeelte van het land, dat *Andreasinsel* genoemd is. Te Waitzen begon zijn toorn weder te bedaren, en hij maakte zich nu langzamerhand gereed, om zich op eene waardige wijze te vertoonen aan de hoofdstad der Magijaren, die hij door zou stroomen, en waaraan hij het regt geeft op den naam van Donaustad, een regt, dat ontzegd is aan Weenen, zoolang het zich niet verwaardigt, om zijne straten naar de oevers der rivier over te brengen.

Het daglicht was ondergegaan, doch de duisternis verhinderde ons niet, om te bemerken, dat de stroom levendiger begon te worden, naar mate wij Pesth naderden.

Om negen uur stapten wij uit de boot; ik hoorde mijn naam roepen: het was de stem van T., die door een brief van onze komst verwittigd, ons met de *Altbürgemeisterliche* equipaadje zijns vaders kwam afhalen, en ons naar het Hotel Erzherzog Stephan bragt.

Welk eene verbazing toen ik na mijn ontwaken den volgenden morgen uit het raam keek: het was eene herinnering aan de Moldau en den Hradshin; doch deze stroom was breeder, en deze kettingbrug, op twee rustpunten gebouwd, was veel kolossaler. In plaats van de Praagsche heuvels lagen daar de Blocksberg met zijne

forten en de heuvel, waar ik den Ofener wijnstok zou zien groeijen, met het koninklijke slot op den voorgrond en de opening van den Tunnel, die onder de vesting doorloopt, om achter den heuvel te eindigen. En links en regts zag ik langs den Donauoever, waar ik mij bevond, onafzienbare rijen van de meest modern gebouwde huizen, en op de straten ontelbare Magijaren, onledig met het laden en ontladen van schepen en stoombooten, die in de morgenzon op den stroom lagen te schommelen.

Pesth is eene nieuw gebouwde stad, een groot deel dateert zelfs van 1849; het ziet er uit als iedere andere nieuwe stad. Toch zijn er enkele zaken, die den vreemdeling uit het westen herinneren, dat hij een stap verder naar het oosten heeft gedaan: de Synagoge geheel in Byzantischen stijl gebouwd met vergulde minarets, en de marktplaatsen, waar de kooplieden met hunne waren en hun huisgezin *ménage* houden onder een groot zonnescherm, gaven mij een flaauw begrip van het land,

> Wo die krummen Säbel hausen,
> Wo die Dardanellen sausen,
> Und man so viel Geld verbraucht.

Een der smaakvolste gebouwen is het National-Museum, waarin eene belangrijke verzameling van Hongaarsche oudheden, die ik bijna ongezien had moeten laten, omdat op de hooge heilige dagen, die ik in Pesth doorbragt, zelfs de *musea* ontoegankelijk waren. De goedwilligheid van den Direkteur baande mij echter den weg: hij was vroeger in Holland geweest, en het deed hem goed, weêr eens te kunnen spreken over Leijden en over zijne Collega's in oudheidkunde, die hem zoo gastvrij hadden ontvangen.

Het museum amuseerde mij vooral door de Magijaarsche kostumes, wapenen en sieraden: ook zag ik met

genoegen de beroemdste personen uit hunne vaderlandsche geschiedenis levensgroot op het doek gebragt. Ik kon mij door deze zaken voorstellen, hoe bont een troep Hongaren er moeten uitgezien hebben vóór 1848, toen het landskostuum nog gedragen werd. Studenten, regeringspersonen, edellieden, (en welke Hongaarsche boer, die slechts het plekje grond bezit, waarop hij staat, is niet een edelman), en vele andere korporatiën schenen toen te wedijveren, wie het meest geëndimancheerde kostuum zou dragen. De eigendommelijke kleederdragt, de taal, de *Paprika* en *Gulasch* zijn onafscheidelijk van de nationaliteit der Hongaren; op dit oogenblik konden zij hun nationaal gevoel niet uiten door de twee eerste zaken, maar consumeerden daarom des te meer van de laatste.

Ik ging mijne belofte aan Dr. B. vervullen. Wij hadden kennis gemaakt in Berlijn; het land en de taal waren ons daar beiden vreemd, reden genoeg voor een verbond van vriendschap. Van die eerste ontmoeting af waren wij altijd zamen in de restauratie, bij Kranzler en op de publieke amusementen; doch die vriendschappelijke omgang duurde slechts kort, want met de laatste helft van November ging Dr. B. naar zijn land terug.

Onze laatste plaats van zamenkomst was het Café de Bavière: er zou een *Grutlifest* gevierd worden, waarvoor wij eene invitatie hadden ontvangen van een der zonen van Willem Tell. De Zwitsers vierden het feest op de gebruikelijke wijze, lazen uit de geschiedenis van hun land het hoofdstuk, dat handelt over den bevrijdingsoorlog, waarop de oudste van het gezelschap eene aanspraak deed, overvloeijende van vaderlandsliefde, vrij-

heidsgevoel en nationaliteit. Eindelijk volgde het souper, en de vertegenwoordigers der andere natien kwamen ter sprake. Men redeneerde over de verdrukte Hongaren (*): ik kan gerust zeggen »over of tegen hen" in plaats van »met hen"; want zij hadden groote moeite met het Duitsch, daar zij door hun afkeer van deze taal zich nooit de moeite gegeven hadden, om er de beginselen van te leeren, en dus maakten *zij* de conversatie niet levendig. Men sprak over republieken, constitutioneele regeringsvormen en over de vrijheid, die men in Nederland geniet; maar eindelijk werd men zoo aandoenlijk, dat men behoefte gevoelde, om zich in toasten lucht te geven. Dr. B. kon met Duitsche toasten niet goed teregt, daarom gaf hij ze in het Latijn: en hij sprak het zeer goed.

Hierover behoeft men zich trouwens bij een Hongaar niet te verwonderen, want het onderwijs in het Latijn strekt zich in hun land even ver uit, als bij ons het onderwijs in het Fransch. Slechts korte jaren geleden werd het in de hoogste kringen tot conversatietaal gebruikt, en al begint het eenigzins in onbruik te geraken, het is nog steeds *bon ton*, en men zal nog geen Hongaar ontmoeten, zelfs van minderen stand, die niet Latijn verstaat en dragelijk spreekt.

Er werden ontelbare wenschen geuit voor de vrijheid van Hongarije; de geestdrift uitte zich verder door het aanheffen van vaderlandsche liederen, en het toneel eindigde met algemeene broederlijke omarmingen. Ik twijfel niet, of de gedachten dergenen, die toen zamen waren, (wie weet, waar ter wereld zij nu zijn!) zullen bij de tegenwoordige woelingen in Hongarije menigmaal op het

(*) Behalve Dr. B. waren er nog eenige Zevenburgers.

toen gevierde *Grutlifest* terugkomen, waar wel niet de eerste, maar toch de meest hartstogtelijke zuchten geslaakt werden naar de schemering dier vrijheidszon, wier morgenstralen Hongarije reeds verlichten!

Sedert dezen feestelijken nacht zag ik Dr. B. niet weder. Hij was nu in Pesth geëtablisseerd; ik vond hem in zijne woning nabij het Stadtwäldchen, een park, waar de Beau-monde zijne zomerverblijven heeft, en dat het overige publiek tot wandelplaats gebruikt. Hij begroette mij met eene omhelzing, die ik liever van zijne vrouw zou hebben ontvangen, maar die ik voor goede munt moest aannemen, als een bewijs van bijzonder veel vriendschap; voor eenige oogenblikken werd ik er echter een weinig door uit het veld geslagen.

Vriend B. was een echt Hongaar: breedgeschouderd en middelmatig van lengte; zijne gelaatskleur was bruin en zijn haar donkerglanzend; uit zijne zwarte oogen blonk een Oostersche gloed en op zijne saillante, regelmatige gelaatstrekken vond men de hartstogtelijkheid en energie uitgedrukt, die zijne natie kenschetst. Doch hadt gij hem gezien, wanneer hij met zijne landgenooten in de moedertaal converseerde: gij zoudt hem zonder kennis van de taal bijna begrepen hebben uit zijne gebaren en uit den nadruk, dien hij aan zijne woorden gaf. Hij was de goedhartigheid zelve voor zijne vrienden, maar tegen zijne vijanden had hij een onverzoenbaren haat; zijne zaken dreef hij met groote ambitie, en met ongewonen ijver streefde hij naar kennis en wetenschap.

Vindt mij een waardiger representant van het Hongaarsche volkskarakter! Liefde voor het vaderland, haat tegen vijanden, ambitie en energie zijn eigen aan alle Hongaren, doch de tijdsomstandigheden hebben het karakter gemodificeerd, en de edele trekken zijn hier en

daar vervangen door onverschilligheid en luiheid, bij anderen door verregaande wraakzucht. De bloeijende handel op den Donau werd tot niets; de tabakskultuur hield op, de wijnbouw verminderde, want men liet liever het land onbebouwd liggen, dan de Keizerlijke regering te bevoordeelen, die alle belastingen had verzwaard en den tabak niet naar waarde betaalde. En hoevele voortvlugtige staatsmisdadigers, wien het schavot of de Spielberg te wachten stond, verkozen niet liever als een Rosa Scandör (*) in de bosschen rond te dolen en tot rooverbenden vereenigd, de dorpen af te branden, het land te verwoesten, en te vermoorden, wie hun in den weg stond, om hunne wraakzucht te koelen op deze wijze, de eenige, die hun bij zulk eene verdrukking overbleef! Zoovele struikroovers, zooveel landvolk overgegeven aan luiheid en dronkenschap, beschouwt ze niet als typen, waaruit gij de natie kunt kennen, maar als de geënerveerde, verkrachte vormsels der Oostenrijksche politiek, die alle edele beginsels en vrijheidsbegrippen dooft, allen vooruitgang tegenhoudt, om hare magt te bouwen op bijgeloof en domheid!

T. woonde in Ofen. Hij was vlug van bevatting en had alle verdere goede Hongaarsche hoedanigheden, maar zooals ik reeds vroeger zeide: »*in natura* was hij geen Hongaar". Daarenboven had hij eene minder guns-

(*) Rosa Scandör, gevlugt om politieke redenen, werd een der beruchtste roovers van den tegenwoordigen tijd: hij was te gelijk met mij in Ofen, hoewel niet met zijn vrijen wil. Ik zag de streng bewaakte ramen zijner gevangenis, die hij waarschijnlijk weldra met de eeuwigheid zou gaan verwisselen: zijn proces was echter toen nog niet uitgewezen.

tige neiging, namelijk, om wonderbaarlijke zaken te verhalen, waarin zijn persoon steeds op den voorgrond kwam, gehuld in een floers van nederigheid en zelfsverloochening. Door Oostenrijkers, Bohemers en andere natuurlijke vijanden der Hongaren heb ik deze zucht tot »renommiren", zooals zij het noemen, dikwijls hooren vermelden als een constanten trek van het Hongaarsche volkskarakter: hij was echter de eenige van al zijne landgenooten, die ik gekend heb, bij wien deze zucht aanwezig was, en ik mag dus niet gelooven, dat de trek constant is. Ik moet echter bekennen, dat ik geen telg zelfs niet van eene andere natie heb ontmoet, bij wien de genoemde zucht zoozeer ontwikkeld was als bij T.; want hij bezwoer de onwaarschijnlijkste zaken met de duurste Hongaarsche eeden, zoodat ik altijd heb verondersteld, dat hij te goeder trouw was en zelf geloofde, wat hij vertelde.

Ik wil u eene zijner mededeelingen overbrengen; het is eene niet onbelangrijke ontdekking op het gebied der haarkultuur, wanneer het geen produkt is »der heissen Phantasie". Hij verzekerde namelijk, dat een menschenhaar, uitgetrokken en geplant in de huid van een ander persoon, onder gunstige omstandigheden op dien bodem welig kan tieren: tot overtuigend bewijs toonde hij ons een lang haar op zijne borst ongeveer op de hartstreek. Dit haar had vroeger een integrerend deel uitgemaakt van het hoofd zijner beminde; hij had afstand van haar moeten doen, want zijn vader duldde geene *mesalliance* in de familie, zoodat hij van haar ligchaam niets over had gehouden dan deze precieuse reliquie, die even als zijne liefde diepe wortels bij hem had geschoten; tot zijne eer moet ik zeggen, dat hij er nooit over sprak, of de tranen kwamen hem in de oogen.

Vele andere verhalen betroffen avonturen met roovers of wolven, en wat hem gebeurd was gedurende het bombardement van Ofen; maar vooral wijdde hij dikwijls uit over zijn vader, die vroeger de betrekking had bekleed van Burgemeester van Ofen, en zich na 1848 even als Cincinnatus aan de *res publicae* had onttrokken, niet zoozeer om den ploeg te volgen, als wel om zich onledig te houden met de studie van de oekonomie der bijen en met de fabrikaadje van echten Ofener wijn. T. was de lieveling van zijn vader, en had als zoodanig een onbepaald respekt voor hem: hij stelde hem steeds als een voorbeeld van vaderlandsliefde; had hij niet uit liefde voor Hongarije zijne betrekking laten varen, toen hij zich niet meer met de handelingen van het Oostenrijksche bestuur kon vereenigen? En hoezeer was hij niet bemind bij zijne medeburgers, want zij hadden hem om zijne verdienstelijke houding bij de belegering van Ofen met fakkels en muzijk in triomf door de stad gedragen! (*)

Bij dezen vroeger zoo gevierden ex-burgemeester bragt ons T.: hij woonde buiten de vesting in een langwerpig vierkant huis zonder verdiepingen, ongeveer ingerigt als eene Hollandsche boerenhofstede: op het erf in den tuin stonden de bijenkorven, waarvan ons zoovele wonderen verhaald waren.

De introduktie geschiedde zonder ceremoniën; hij ontving ons zelfs aan zijn bed, want al was hij ziek, hij wilde de gelegenheid niet laten voorbijgaan, om zulk

---

(*) Dit rijmde slecht met het verhaal van een ander Hongaar, volgens 't welk niet *alleen* zijne edele beginsels hem voor dien post hadden doen bedanken, maar hij er toe genoodzaakt zou zijn geweest, daar de stemming der Ofeners hem minder gunstig was geworden, sedert dat zij gemerkt hadden, dat hij met Oostenrijk heulde.

eene zeldzame combinatie van produkten uit vreemde landen van nabij te zien. De kennismaking begon met eene lange conversatie, waarbij Dh. T. Senior een goed verstand en meer dan middelmatige kennis aan den dag legde; hierna werden paarden en rijtuig voor ons ingespannen, opdat wij ons zouden kunnen overtuigen van de schoone natuur rond Ofen.

Na eenige uren keerden wij van dien togt terug, en nu vloeide de echte *Ofener* in stroomen, die de groote drinkhoorns onzer voorvaderen tot den rand toe hadden kunnen vullen; bij gebrek aan deze werd hij ons geschonken in de gewone Ofensche bierglazen, die de gastvrije T. zoo dikwijls vulde, dat er geen oogenblik een leég glas te zien was. De Duitsche Zwitser van het gezelschap, gevoelig voor zulk eene ontvangst, stelde weldra voor, den lof der gastvrijheid met eenige liederen te bezingen. Het voorstel was wel wat studentikoos: als een echt Berner, die overal, waar het te pas kwam of niet, aan zijn gevoel lucht gaf en minder op vormen lette, ging hij echter zijn gang, en het gezelschap moest volgen.

Laat in den avond (niet in den nacht, want wij hadden reeds om acht uur gesoupeerd) geleidde T. ons naar het Hotel; de weg daarheen was lang en moeijelijk, zelfs onveilig, zoodat hij zich voor den eenzamen teruggtogt met een geladen pistool en dolk wapende. Deze voorzorg is noodzakelijk bij avondwandelingen buiten de vesting, wanneer men eenige zekerheid wil hebben, om de wandeling op dezelfde wijze te eindigen, waarop men ze begonnen is.

De inwoners van Ofen zijn voor het grootste gedeelte Duitschers, zoodat de Hongaren er niet veel mede op

hebben; het Oostenrijksche bestuur zetelt in de vesting, die sterk genoeg is, om respekt in te boezemen, wanneer die uit Pesth het mogten wagen, om zich te verzetten. Toch hebben de Hongaren haar in 1849 bestormd en geslecht, maar de wallen zijn nu sterker opgebouwd, dan zij voor dien tijd waren; om de ergernis te vergrooten, heeft men er een kolossaal monument opgerigt voor Hentzi, den keizerlijken generaal, die de vesting tegen de Hongaren verdedigde, en hierbij het leven inschoot.

De heuvel, waarop Ofen ligt, is rijk aan herinneringen uit den tijd, toen Sultan Soliman er huis hield; de zwavelbaden, die men er vindt, zijn allen door de Turken aangelegd. Het voornaamste is het Kaiserbad, dat tevens tot *Unterhaltungsort* is ingerigt. Ik proefde er het zwavelhoudende water, dat met een armdikken straal uit den grond sprong: het smaakt onaangenaam genoeg, om het publiek te doen veronderstellen, dat het geneeskrachtige werking bezit.

Niet ver van dit zwavelbad staat te midden van wijnstok en perzikboomen eene kleine Moskee, die het graf bedekt van een Turkschen Heilige: zij draagt een rood dak en een torentje met de halve maan. Naar deze Moskee komen jaarlijks eenige bedevaartgangers: in het verdrag met de Porte staat vermeld, dat de Keizer van Oostenrijk haar moet onderhouden. Het speet ons zeer, dat wij met de uitwendige beschouwing moesten tevreden zijn; maar er was niets aan te doen, want de sleutelbewaarder kon den sleutel niet vinden.

Het uur van vertrek was bepaald. Vroeg in den morgen ging ik de straat nog eens op, om het laatste vaarwel aan de stad te brengen; ik had reeds attachement voor

Pesth en zijne bewoners, en niet het minst voor de vrouwelijke sexe. T. had mij menigmaal verzekerd, dat ik nergens meer mooije vrouwen zou zien dan in deze Donaustad, en ik beken, dat het geene grootspraak was.

O, die Hongaarsche vrouwen! Hoe rijzig is hare gestalte, hoe elegant zijn hare bewegingen, hoe vol expressie is haar aangezigt! Wanneer de lange zwarte wimpers hare oogen bedekken, wordt men in stille overpeinzing weggesleept bij het aanschouwen van hare regelmatige gelaatstrekken, waarop eene *douce melancholie* te lezen is; — wordt het scherm opgeligt, dan drijft de gloed van het vuur, dat uit hare ziel straalt, den onbescheiden beschouwer terug, om hem een oogenblik later nog sterker aan te trekken, en hem de kwellingen van Tantalus te doen gevoelen, die zijn brandenden dorst niet mag lesschen aan het water, dat voor hem heen stroomt! Telkens bleef ik op het trottoir stilstaan, om eene Eva te beschouwen, die halfverwege uit het venster van haar slaapvertrek lag, en het vuur in hare vonkende oogen door den morgenwind liet aanblazen; of om de vlugge *démarche* te bewonderen van eene andere, die voorbij mij trippelde, tot ik eindelijk in conflikt geraakte met eenige trottoirgangers en genoodzaakt werd, om mijne beschouwing te staken en verder te gaan.

Wij legden den terugweg per spoortrein af; niet per stoomboot, want voor het opvaren van den Donau waren twee lange dagen noodig: de spoorwegroute was weinig interessant; zij liep voor een klein deel langs den Donau, maar verder door zeer eentoonig bouwland en wijnveld. Even voorbij Pressburg overviel ons eene geduchte onweêrsbui, en hoe meer wij Weenen naderden, des te slechter werd het weêr, zoodat wij de straten even morsig terugvonden, als wij ze verlaten hadden.

STIERMARKEN.

Men had mij zooveel wonders verhaald van den Semmeringbahn, dat ik hem niet ongezien wilde laten; daarom reisde ik naar Graz. De spoorweg leidde mij voorbij de Brühl en den Siegestein met den Huzarentempel: een weinig verder kwam Baden, eene der voornaamste Oostenrijksche badplaatsen. Neustad volgde, en de bergen werden langzamerhand hooger; weldra zag ik den Schneeberg ten voeten uit. Met Gloggnitz kwam echter het merkwaardigste deel van de route »der grossartigste Bahnbau des Festlandes", en ik plaatste mij op raad van Baedeker ter linkerzijde om een ruim uitzigt te hebben.

De weg begon langzamerhand langs steile rotswanden en over gemetselde viadukten naar het station Semmering te klimmen, ongeveer 3000 voet boven de oppervlakte der zee.

Van alle kanten werd de trein nu door bergen omringd; stak ik het hoofd buiten het venster, dan zag ik, hoe de locomotief de wagens in een sterken boog na zich sleepte, en hoe de minste afwijking buiten de rails ons zonder mankeren naar den afgrond zou zenden. De trein reed regt op de bergen aan; zij schenen zich over hem

heen te storten, de zwartste duisternis verving het lieve zonlicht, de ademhaling werd moeijelijk door sterken kolendamp en een oorverdoovend geraas van instortende muren en kletterende wagens benam het vermogen om te denken, tot eindelijk weêr een lichtstraal de zinnen uit hunne verdooving wekte! Dan nam de schemering spoedig toe, de berg trok zich met een ruk over den trein terug, en de borst ademde met wellust de frische lucht in, die met het zonlicht terugkwam. Als ik dan achteruit keek, zag ik, hoe de berg nog lang naderhand de rookwolken uitblies, die de locomotief hem had doen inzwelgen.

Daar opende zich een dal, en streelde het oog door de zachte kleuren van het voorjaarsgroen; eene steile rotsnaald gekroond met eene ruïne rees midden uit de diepte op: aan haar voet stonden fabrieken, wier raderen door snelstroomende beken bewogen werden. Wanneer het oog zich naar boven rigtte, dan was daar aan de overzijde de weg, dien de trein weldra zou berijden, als hij het viadukt, dat over het dal lag, had gepasseerd; van boven kwam nu en dan een eerbiedwaardige Gletscher tusschen de met dennen begroeide bergtoppen doorkijken, en wanneer de blik zich van daar plotseling in de diepte overbragt, geleek de dalweg op eene witte kronkelende streep en de woningen in het dal op kaarthuisjes. De locomotief kuchte wel even als een persoon, die een zwaren last naar boven draagt, maar hare snelheid verminderde niet, voordat wij veertien malen door helsche duisternis waren omgeven geweest en even vele viadukten hadden bereden; toen eerst was zij op het hoogste punt.

Hier stond zij stil en ik verliet de coupée, om te zien, waar ik was: bergen en dalen omgaven mij, zoo ver als

ik zien kon; aan de eene zijde van den spoorweg lag de afgrond, aan de andere de top van den Semmering, den berg, die Oostenrijk van Stiermarken scheidt; achter den trein was eene opening in den berg, waaruit rook te voorschijn kwam; vóór hem de laatste maar ook de grootste tunnel, de poort, die wij dòor moesten rijden, om weder langs den berg te kunnen afdalen.

Vijf lange minuten bragten wij er in door, maar nu werd ons het uitzigt niet weêr ontnomen, en wij daalden af in het dal van de Mürz, voorbij Mürzzuschlag en Bruck. De Mürz vereenigde zich hier met eene snelle heldergroene beek, die weldra hare bedding vergrootte voor het toevloeijende water van de Alpen, en eindelijk de Mur vormde, die den weg wijst naar Graz.

De hoofdstad van Stiermarken, tevens residentie van den Stadhouder, was lange jaren de plaats, waar de Oostenrijksche militairen en beambten van droomden, als zij er over begonnen te denken, om hun pensioen te vragen; want het leven was er goedkooper dan in eenige andere groote Oostenrijksche stad; doch ook hier drong de slechte tijd door, en men zegt, dat Salzburg tegenwoordig om de goedkoopte de voorkeur verdient. Heel duur leeft men er echter nog niet, want er wonen onder de vijftigduizend zielen nog eenige honderd gepensionneerde lui, en de duurste plaats, die men er in het Theater kan koopen, kost slechts zeventig Kreuzers (*f* 0,80).

De ligging der stad is allerbekoorlijkst: ik genoot ze het meest onder het ontbijt op het balkon van het Café Meran. Dan stroomde de snelle heldergroene Mur beneden mij; over haar lagen twee kettingbruggen zonder bogen, die de eene helft van de stad met de andere ver-

bonden; links over mij lag de Schlossberg met zijne fortificatiën; meer naar regts de binnenstad met de torens met verscheidene kerken en kloosters.

Van den top des Schlossbergs heeft men een heerlijk uitzigt op het wijde dal van de Mur: het wordt diametraal door de rivier doorstroomd, en is omgeven door een krans van bergen van allerlei vorm, die het panorama aan alle zijden afsluiten. Baedeker zegt, dat dit uitzigt slechts door weinige andere Duitsche panorama's in schoonheid wordt overtroffen.

Drie dagen waren geheel voldoende, om Graz en den omtrek te verkennen; er waren geene *musea* van eenig belang: het Johanneum en de Bothanische tuin daarbij gaven mij een overzigt over de natuurprodukten van Stiermarken. Verder waren de landwijnen goed om te drinken, maar van de *Trüthähne* en *Capaune*, waarvoor het land beroemd moet zijn, heb ik geene ondervinding gekregen.

Misschien had het verhaal en de wraak van Acuzena in den *Troubadour* van Verdi, dien ik den vorigen avond had hooren zingen, mijne verbeeldingskracht te zeer opgewekt; misschien was ik overspannen door de vele vermoeijenissen van de laatste dagen, want ik had met ongekenden ijver bergen op en afgeklommen, zeker is het, dat ik den laatsten nacht in Graz onrustig sliep en 's morgens met *Katzenjammer* opstond. Ik troostte mij met de gedachte van schadeloosstelling door in den spoortrein te slapen, doch ik zag spoedig weder de feilbaarheid der menschelijke berekeningen: in plaats van slaap wachtte mij dien dag eene onafgebrokene levendige conversatie.

Naauw was ik in de wachtkamer van het station gekomen, of ik had eene Dame ontdekt, wier uiterlijk

eene zoo treffende overeenkomst had met zekere Leidsche schoone, (of niet schoone, want die Leidsche Dame is meer interessant dan mooi), dat ik bijna niet twijfelde, of zij was het in eigen persoon. Ik begreep wel niet, wat zij in Graz had uitgevoerd, of hoe zij er kwam, maar het was toch mogelijk, dat zij, even als ik, daarheen was gereisd, om over den Semmering te sporen. Zij was omringd door een talrijk gezelschap, waarmede zij nu eens Engelsch, dan weder Duitsch sprak. Dit bevreemde mij ook wel eenigzins, maar ik had er toch eene explicatie voor; ik herinnerde mij, dikwijls te hebben hooren spreken van de begaafdheden van genoemde Dame, en van de gemakkelijkheid, waarmede zij vreemde talen sprak. Nu had ik in Leyden wel nooit het genoegen gehad om haar te spreken, maar eene ontmoeting op verren afstand van het vaderland geeft immers altijd regt tot intimiteit met ieder, die den vaderlandschen bodem bewoont! (*)

Dus maakte eene onweérstaanbare neiging, om haar aan te spreken, zich van mij meester, maar ik hield mij nog in, een weinig geintimideerd door hét groote gezelschap rond haar. Ondertusschen wandelde ik in de wachtkamer op en neder, om haar nogmaals goed aan te zien; maar hoe meer ik haar zag, des te meer werd ik in mijn idee versterkt. Het was zelfs alsof zij mij ook in 't oog had, (niet te verwonderen na de vele onbescheidene blikken, die ik op haar wierp), en ik kreeg dus allerlei poëtische gedachten over de wonderbare stem van het Nederlandsche bloed, die in een vergelegen land zoo duidelijk zich in het hart deed hooren, en over de zonderlinge aantrekkingskracht, die de Nederlandsche atomen op elkander uitoefenden.

(*) Ik had toen nog Hollandsch bloed „van vreemde smetten vrij"!

De trein kwam veel te laat, opgehouden door de goederentransporten, die met kanonnen en *Kanonenfutter* naar Triest reisden; maar hij kwam toch, en weldra zou ik uit mijne onzekerheid verlost worden. Het geluk wilde, dat ik in dezelfde *coupée* kwam zitten met de persoon in kwestie en zelfs naast haar: het bleek nu, dat zij niet alléén op reis ging, maar met een oud Heer met sneeuwwit haar, een ander Heer van ongeveer dertig jaar en een paar jongere Dames.

Van het gezelschap, dat niet medereisde, werd met een traan afscheid genomen:

Je friends of my heart, ere from you I depart,
This hope to my breast is most near:
If again we shall meet in this rural retreat,
May we meet, if we part — with a tear! (*)

Toen de spoortrein in beweging kwam, droogde de traan even spoedig weg als hij gekomen was; dit nu kon juist niet dienen als bewijs, dat de Dame eene Hollandsche vrouw was, want de bekoorlijke eigenschap om bij iedere gelegenheid te kunnen huilen of er mede op te houden, behoort bij alle vrouwen te huis van welke natie ook.

Nu was het oogenblik gekomen voor de verkenning: ik begon met eenige phrasen over Graz en omstreken, die met veel welwillendheid in het Duitsch werden gerepliceerd, en ik liet alle onderwerpen volgen, waarover men kan spreken, en alle vragen, die men aan eene vreemde Dame kan doen, zonder indiskreet te zijn. Eerst na langen tijd merkte ik, dat de stem des bloeds zich deerlijk had vergist, en dat de Dame eene Schotsche was. Dit resultaat stelde mij wel eenigzins te leur, maar ik was ondertusschen goed wakker geworden, en had er aangenaam gezelschap mede gewonnen; daarenboven be-

(*) Byron.

paalde de conversatie zich niet tot de bewuste Dame, maar de oude Heer was zoo beleefd geweest, notitie van mij te nemen, en dus was ik weldra in gesprek met de geheele familie. Zij hadden drie jaren in Graz doorgebragt en reisden nu met den ophanden zijnden oorlog meer noordwaarts, vooreerst naar Dresden en dan misschien naar Schotland. De oude Heer had in deze drie jaren zijn afkeer van het Duitsche niet kunnen overwinnen, en obstineerde zich dus, om niets dan Engelsch te verstaan en te spreken: hij kwam bij mij zitten, en werd onuitputtelijk in vragen omtrent mijn land en persoon, die ik hem zonder achterhoudendheid beantwoordde, waarop hij niet minder mededeelzaam werd.

Ik was toen nooit in Engeland geweest, en dus niet ver in Engelsche conversatie; maar het hinderde niet, want als ik Papa niet verstond, vertaalden de dochters zijne meening in het Duitsch, en tusschenbeiden kregen zij ook gelegenheid, om mijne Duitsche meeningen in het Engelsch over te brengen. Zoo vernam ik, dat de familie afstamde van den broeder van Maria Stuart, en eveneens Stuart heette. De oude Heer beroemde er zich vooral op, dat zijne familie de kerkhervorming in Schotland zoozeer had bevorderd: hij deed mij een verhaal uit de Schotsche geschiedenis, dat daarover handelde, waarvan ik echter niets kan teruggeven, daar het geraas van de wielen mij maar weinig deed verstaan; de goede man sprak onafgebroken voort en liet zich zelfs door de tunnels niet afschrikken. Als hij moei werd, losten zijne kinders hem af; zoo kwam het gesprek ook op het terrein van Engelsche litteratuur. Zij waren opgetogen van bewondering voor de Hollandsche opvoeding, want ik vertelde hun, dat een welopgevoed Hollander de werken der meeste beroemde Engelsche schrijvers leest. Over

Walter Scotts praken wij het langst, en tot mijn genoegen sympatiseerden zij met mij geheel over dezen schrijver; ik zeide, dat hij in ons land niet zoo algemeen gelezen wordt, en gaf mijne verontwaardiging lucht tegen allen, die hem langdradig of ouderwetsch durven vinden, waarbij eene van de Dames misschien niet ten onregte voegde: »omdat zij hem niet begrijpen".

Op een tusschenstation gebruikten wij zamen het middagmaal, waarna wij de coupée niet meer verlieten, voordat wij in Weenen waren gearriveerd; toen eerst werd het gesprek afgebroken, en het eindigde met de uitwisseling van kaartjes en eene uitnoodiging aan mij, om de kennismaking den volgenden dag in het Hôtel te komen voortzetten. Hieraan gaf ik gehoor, en den anderen morgen was ik present aan het opgegevene adres, doch de Stuarts waren uit plaatsgebrek weggezonden, en ofschoon ik in verscheidene andere Hôtels navraag deed, ik vond ze niet weêr.

Die volgende dag was voor Oostenrijk gewigtig genoeg: het was de 29ste April, de dag der oorlogsverklaring. Het manifest was aan de hoeken der straten aangeplakt en bevatte eene aanspraak van Franz Joseph aan »seine Völker", met dezen aanhef:

»Ich habe Meiner treuen und tapferen Armee den Befehl gegeben, den von dem Nachbarstaate Sardinien seit einer Reihe von Jahren ausgehenden, in der jüngsten Zeit auf ihren Höhepunckt angelangten Anfeindungen unbestreitbarer Rechte Meiner Krone, und des unverletzten Bestandes des Mir von Gott anvertrauten Reiches, ein Ziel zu setzen. Ich erfüllte damit eine schwere, aber unvermeidliche Regentenpflicht. Ruhig in Meinem Ge-

wissen kann ich zu Gott dem Allmächtigen aufblicken, und Mich seinem Richterspruche unterwerfen".

Hierop volgde eene herinnering aan den vorigen oorlog, die algemeen zoo weinig goed bevallen was, dat hij zeide, nu alle moeite gedaan te hebben, om het op een akkoordje te gooijen; want de oorlog was toch eigenlijk een geesel voor de menschheid, en het was zoo jammer, dat zoovele duizenden van zijne trouwe onderdanen (Eynatten en anderen) er het leven bij zouden inschieten. Maar vooral voor *zijn* rijk was de oorlog noodlottig, want het maakte in den jongsten vredestijd zulke groote vorderingen op het gebied van inwendige ontwikkeling!

Na deze hatelijkheid op zich zelven, volgden er een paar op Frankrijk en eene invitatie aan Duitschland, om den dans mede te doen, en toen hij niets meer wist te zeggen, eindigde hij met den uitroep: »Mit Gott für's Vaterland"!

Eenigen tijd daarna zag ik in de Fransche Illustratie een plaatje, dat Weenen voorstelde op den dag der oorlogsverklaring: het had veel van een kermistoneel, waar de menigte te luisteren staat naar de explicatie van de op doek geschilderde geschiedenis van Palmer of de Bocarmé. Ik kan echter getuigen, dat de Weeners zich ook dien dag even als altijd fatsoenlijk gedroegen, en dat niet één straatjongen, die het stuk van Franz Joseph wilde lezen, op de schouders van een ander kroop, of op de lantaarnpalen ging zitten, zooals ik meen, dat op dit plaatje werd voorgesteld. De algemeene vrolijkheid leed niet door de oorlogsverklaring en werd er ook niet door vermeerderd; zij veranderde niet, want men was reeds zoo gewoon geworden aan het denkbeeld van oorlog, dat men door deze bloote formaliteit niet meer geimpressionneerd werd.

HET SALZKAMMERGUT.

De West- of Elisabethspoorweg, die onlangs in verbinding gebragt is met de groote route over München, Rosenheim en Salzburg, eindigde toen te Linz: van daar was echter nog een zijtak naar Gmunden, waarover vroeger alleen zout werd getransporteerd, doch die sedert 1855 ook gelegenheid gaf aan menschen, die gaarne sporen, om hun genot te verlengen. Overigens is deze spoorweg uitnemend geschikt voor alle eerstbeginnende reizigers, die bang zijn van sporen, want er is iets familiaars aan, zooals men het op geen anderen spoorweg vindt. De trein rijdt niet veel gaauwer dan een gewoon rijtuig; hij legt in vijf uur slechts negen mijlen af: ik weet zeker, dat ik hem met mijne beenen gemakkelijk had kunnen inhalen. Hij loopt midden »durch die Felder, durch die Auen", ja zelfs door dorpen over rails, die niet door hekken zijn afgesloten of door omheiningen voor voetgangers of gewone rijtuigen ontoegankelijk gemaakt zijn. Niemand is bang voor hem; zelfs geen kind haast zich, om voor hem uit den weg te gaan.

Deze trein bragt mij te Gmunden, een klein stadje aan de Traunsee. Van mijne kamer in het Hôtel Schiff

had ik een heerlijk uitzigt op het meer en den reusachtigen Traunstein; ik gevoelde mij echter niet wel, en had er dus geen genot van; maar de plaats kwam mij geschikt voor, om mijne beterschap af te wachten. Het hinderde mij, dat ik niet wist, wat mij scheelde, en toch maakte ik mij niet ongerust, daar ik een voorgevoel had, dat het goed af zou loopen: en al was het eens anders, dacht ik, — had ik niet van iedereen in Holland afscheid genomen, en waren mijne zaken niet zóó geregeld, dat ik er niets meer aan had te veranderen?

De dagen, die ik daar doorbragt, gingen vrij eentoonig voorbij, want ik was tot niets in staat, dan om op mijne kamer te zitten soezen. Alleen 's morgens had ik eenige afwisseling door het muzijkcorps van een Hongaarsch regiment, dat in het stadje was ingekwartierd, en zijn Generaal, die de eer genoot van met mij onder hetzelfde dak te wonen, eene serenade kwam brengen.

Aan den avond van den tweeden dag stond ik weder voor mijn venster, op het rustige meer te staren; de bergen bekeken zich in den gladden waterspiegel, om te zien of zij werkelijk zoo mooi en bekoorlijk waren, als de menschen hen vonden: maar de zon kroop achter eene dikke wolk weg, opdat haar licht geene schuld zou hebben aan hunne ijdelheid. De stilte en onbewegelijkheid in de natuur contrasteerden zoo sterk met hetgeen in mij omging, dat zij mij ergerden. Ik begreep niet, hoe het die bergen en dat water niet verveelde, om zoo altijd op hunne plaats te blijven, daar *ik* nog slechts één dag in het meer had moeten kijken, en nu reeds met ongeduld het oogenblik te gemoet zag, waarop ik verder zou kunnen reizen, — toen de wolken zich in het Westen zamenpakten en met de toppen der bergen begonnen zamen te smelten: het gerommel van den donder speelde

de *Ouverture* van een natuurdrama. Daar bewoog zich van het Westen naar het Oosten een wit scherm, dat zich weldra over het meer ging uitbreiden: het sleepte den stormwind mede, die de kalmte van den waterspiegel verstoorde; de eene helft van het toneel werd in duisternis gewikkeld, en uit de verte naderde een gedruisch als van rollende wagens. Nog eenige oogenblikken, en daar sloegen de golven over den oever en spatten haar water op de straten van Gmunden; de booten, die op den kant lagen, ontrukten zich aan hare verbinding met het land, en werden tegen den oever geslagen of verdwenen in den afgrond: maar te gelijker tijd breidde zich ook het witte scherm over het stadje uit met oorverdoovend gedruisch en plotselinge duisternis.

Ik werd door angst overmeesterd, want ik wist niet, wat er gebeurde. Gelukkig had ik nog tegenwoordigheid van geest genoeg, om mijne zonneblinden te sluiten, en onder deze bezigheid ontdekte ik, dat het witte scherm uit hagelsteenen bestond ter grootte van knikkers en duiveneijers. Ik dacht aan de arme menschen, die op het veld waren zonder dak, om hen te beveiligen tegen dit vreesselijke natuurverschijnsel; ik dacht aan de veldvruchten, aan de boomen, aan de daken en de vensterglazen der huizen, en hoe de omgelegene bergen er wel uit mogten zien, nu zij uit hunne stille overpeinzing waren opgewekt.

De bui was gedeeltelijk voorbij, toen de *Wirth* boven kwam, om te zien, of mijne ramen heel waren gebleven, en mij mede te deelen, dat zijn dak voor eenige honderd gulden beschadigd was. En den volgenden dag, welk eene verwoesting! Op het veld waren de planten fijngehakt; aan de boomen bleven slechts de takken van grooter kaliber; geene vensterruit, die onbedekt was

geweest, vulde de ramen, geen onbeschadigd dak bedekte de huizen in Gmunden!

Het meer was onstuimig blijven golven en het zwerk hing laag in de bergen, toen ik mij van de verwoestingen ging overtuigen. De natuur had dus hare kalmte afgelegd, maar deze was niet op mij overgegaan, integendeel, mijne pols sloeg nog sterker en ik merkte wel, dat mijne ongesteldheid het hoogste punt nog niet bereikt had. Waar het heen moest, wist ik niet: daarom dacht ik of het Allgemeine Krankenhaus te Weenen niet een beter verblijf voor mij zou zijn dan dit lieve stadje, waar het overigens zeer romantisch moest zijn, om te sterven. En toch zou de zaak in dit geval weinig romantisch effekt hebben, want de held van het stuk had niemand bij zich, aan wien hij zijne gewaarwordingen kon meêdeelen, of die een traan over hem zou laten; zelfs niemand, die als getuige van zijn lijden zijne laatste menschelijke ellende in dichtmaat zou beschrijven. Effekt kon ik er dus niet mede maken, en verder was er met ziek zijn in Gmunden niets te behalen dan slechte verpleging.

Ziek als ik was, zette ik mij op een morgen om drie uur in den *Bummelzug* naar Linz, en eerst zes-en-twintig uur later (want de treinen correspondeerden niet) was ik te Weenen getransporteerd aan de Kanselarij van het groote Hospitaal, waar men zich bereid verklaarde, om mij op de eenige ledige kamer, die op den *Dreigulden-stock* open was, op te nemen voor 75 Florijnen 's maands.

Daar liep ik de mazelen door. De verpleging was uitnemend: ik kreeg in vier dagen geen eten en niets dan limonade tot medicijn, en toen de koorts geweken was, 's morgens, 's middags en 's avonds soep. Dit verveelde

mij natuurlijk heel spoedig even als de andere kost, die »der Herr Primarius" mij op mijn aandringen liet geven, zoodat ik den zesden dag heimelijk eene restauratie in de buurt van het Hospitaal bezocht. Dit bekwam mij zoo goed, dat ik den volgenden dag het ziekenverblijf verliet, en voor de twee dagen, die ik nog in Weenen doorbragt, een ander logies opzocht.

Met nieuwen levenslust vertrok ik eindelijk weder langs denzelfden weg naar het Salzkammergut, en beklaagde ieder, die nooit ziek geweest is, en dus nooit heeft ondervonden, wat het zegt: »gezond te worden".

In Gmunden bleef ik nu slechts één dag, om de bedienden van het Hôtel te overtuigen, dat ik kon eten en drinken als een gewoon mensch, waaraan zij bij mijn eerste bezoek zeer getwijfeld hadden.

Een stoombootje bragt mij over het meer naar Ebensee, waar de Omnibus naar Ischl mij overnam. Daar zaten een Heer en eene Dame met een klein hondje, die ik reeds van Weenen af rond mij gezien had. Ik had niet met hen gesproken, want zij zagen er uit als menschen, die pas getrouwd waren, en ik had ook nog geene behoefte gevoeld aan conversatie, zoozeer was ik met de schoone natuur ingenomen, zoo had de Traunstein en het groene meer mij geimponeerd; en met het dal van de Traun had ik mij evenzeer bezig kunnen houden, als die Omnibus maar wat ruimer en hooger van verdieping was geweest. Doch nu kwamen mijne zinnen terug uit de hoogere spheeren, waarin de natuurbeschouwing ze had gebragt, en werden gedrukt binnen de wanden dier enge wereld, die straks door twee paarden en een oranjekleurigen postillon weg zou worden gerold. Ik was op het punt, om het drietal aan te spreken, toen de Heer van het gezelschap, die dezelfde ge-

dachten scheen te hebben als ik, mij voorkwam en mij naar mijne opinie vraagde over de Hôtels in Ischl. Ik zeide hem mijne eigene *Baedeker's-opinie*, en daardoor kwamen wij zamen in het Kreuz, een Hôtel, dat ik ieder kan aanraden, die Ischl gaat bezoeken.

Het Oostenrijksche modebad ligt te midden van het Keizerlijke domein, in het naauwe dal van de Traun, geheel ingesloten door bergen van aanzienlijke hoogte. De weg langs de rivier is de eenige *King's Highway*, die door het dal loopt; wanneer gij dezen niet wilt gaan, dient gij terstond te klimmen. Gaat dan eerst door het park aan de helling van den Schmalnauerberg voorbij de Keizerlijke Villa, en zet u neder, als gij hoog genoeg geklommen zijt, om alles te overzien. Aan uw voet ligt de Villa, die gij van digtbij gezien hebt en waarover gij hebt opgemerkt, dat zij eigenlijk niet zeer Keizerlijk is. Hebt gij die menigte hertenkoppen zien hangen in de *vestibule?* Die heeft de Keizer zelf geschoten: jagen is zijne geliefkoosde bezigheid, maar hij zal er dit jaar niet veel aan kunnen doen; wie weet of hij wel eens op zijn buitenverblijf komt!

Regts van dien kerktoren bemerkt gij een groot gebouw; het is het Elisabethshôtel: een zoo groot en op zich zelf staand Hôtel wordt slechts op weinige plaatsen aangetroffen; de ondernemer is natuurlijk failliet gegaan, want zoo'n kolossale inrigting op eene kleine plaats, waar bovendien de Adel zijne eigene zomerverblijven heeft, kon geene renten opbrengen. Op 't oogenblik is het in handen van een ander, maar er logeert nog geene levende ziel, en toch is het saisoen reeds begonnen. Andere badinrigtingen ziet gij niet van deze hoogte; evenwel, er is eene Trinkhalle met een Casino en een leeskabinet, doch ik kan u niet raden, ze te gaan zien,

want zij zijn van weinig beteekenis en er wordt ook nog aan gebouwd. Kijkt liever voor u uit, hoe statig de Gletschers van den Dachstein daar boven de Alpen uitsteken; kijkt naar de lichtgroene bosschen op de lagere bergen, waar gemsen en herten in schuilen, en naar de Villa's in het dal, waar menschen zullen komen wonen, die de heerlijke berglucht willen inademen en het water uit de Carolinenbron willen drinken: voor zulk helder bronwater zou zelfs een Rotterdammer zijn geliefkoosd Maaswater laten staan! Gij hebt toch niet verondersteld, dàt er in Ischl natuurlijke minerale wateren voorkomen, of noemt gij met dezen naam de pekel, die uit den Zoutberg daar ginds naar de *Sudhäuser* wordt geleid? De natuur levert er voor badkuren niets dan helder bronwater en gezonde berglucht, maar de badinrigting verschaft alle soorten van baden even zoo goed, alsof zij er natuurlijk waren.

Den volgenden morgen werden de bergtoppen nog door wolken omringd, en vertoonde zich nog slechts een enkele zonnestraal door de digte waterdampen, toen ik met mijn plaid in een *Einspanner* klom, om een togt te maken naar Hallstadt.

De weg liep door het Traundal over de dorpen Laufen, Goisern en Steg, die het dal met hunne nette woningen en kerkjes versieren: van deze kerkjes behooren er eenige aan de Evangelische gemeenten, die in het Salzkammergut ongeveer 4000 leden tellen. De Alpen werden steeds hooger: hunne toppen waren geheel met sneeuw bedekt, en er was nog geen groen op de Almen, waar het vee den zomer zou doorbrengen.

Na anderhalf uur stonden wij voor het Hallstadter-

meer: daar zouden wij den togt te water voortzetten; maar eerst moest de koetsier aan de Gosaumühl uitspannen en in dien tusschentijd overtuigde ik mij, hoe de pekel, die in den Hallstadter Zoutberg gewonnen wordt, over den Gosauzwang (*) door ijzeren buizen naar de zoutfabrieken te Ischl geleid wordt. Onder deze brug stortte eene aanzienlijke beek zich naar beneden en bragt den zaagmolen aan het meer in beweging: ik volgde haren loop, en vond den koetsier op de plaats waar zij zich in het meer verloor, bezig, om eene roeiboot in orde te maken.

In dit vaartuig voeren wij over het smalle meer, omgeven door bergen van 6 à 7000 voet. Weldra kwam Hallstadt te voorschijn, een stadje aan den voet van den Zoutberg, waarvan de huizen als zwaluwnesten tegen den bergwand aanhangen; het is alleen van de waterzijde genaakbaar, zoo men niet over de bergen aan den achtergrond wil klimmen. Daar gebruikte ik het middagmaal, en met deze versterking zette ik den togt te voet voort.

Door straten, zoo naauw, dat twee menschen er niet naast elkander konden loopen, kwamen wij achter de stad in een eng dal, omgeven van de steilste rotsen, die ik mij ooit had voorgesteld. De ruimte van het dal werd nog verkleind door rotsblokken, die bij het smelten van de sneeuw met de lawinen naar beneden waren komen rollen, en zoo nonchalant door elkander lagen, dat zij het dal tot eene bevallige wildernis vormden. Een bruisende woudstroom viel in eene rotsspleet van eene hoogte van 300 voet naar beneden met een donderend geraas, en het water, dat tegen de rotswanden uiteenspatte, vulde de lucht met een fijn wit stof, dat overal heen-

(*) Een houten brug, die op zeven kolommen van 140 voet hoogte over eene breede kloof tusschen twee rotsen loopt.

stoof. Wij zetten ons neder naast de kronkelende beek, en zagen hoe zij zich verder door het dal bewoog: nu eens slingerde zij zich om een rotsblok, dat midden in hare bedding was komen vallen, dan weder stortte zij zich met geweld van eene kleine hoogte, verstoord over den tegenstand, die haar weerhield, om het haar toevertrouwde hout spoedig naar zijne bestemming te brengen. (*)

Langs een steil pad, in den berg uitgehouwen, kwamen wij boven het gebied van den waterval, en zagen het majestueuse stuiven van het water in den afgrond eenige oogenblikken aan: mijn gids werd echter spoedig duizelig, zoodat ik genoodzaakt werd om voort te gaan. Eenige uren wandelden wij door digte pijnboombosschen voorbij bronnen en beekjes, en geen ander spoor van menschelijkheid vertoonde zich dan eenig gehakt hout.

Eindelijk stonden wij aan den ingang der zoutgroeven: daar verhieven zich aan den achtergrond eenige spitse rotsblokken, die van een schenen gespleten, en op de doorbraak hun rood marmer en hun grijskleurigen zoutsteen vertoonden; hun voet werd van alle zijden omringd door digte dennenbosschen, die alleen op deze plaats ontbraken, waar de industrie zich een weg had gebaand tot de schatten, die de berg verborg. Op eenigen afstand vóór ons lag een oude toren, die vroeger gediend had tot beveiliging der zoutgroeven; hij stond op een afzonderlijken bergtop nagenoeg overschaduwd door den hoogen Sarstein, waarvan hij slechts door het smalle meer was gescheiden. Eerst toen wij tot den toren waren afgedaald, kwam de groene watervlakte, die ons 's morgens gedragen had, uit de diepte te voorschijn.

(*) De houthakkers gebruiken de beken en watervallen op de bergen tot middel van transport voor het hout, dat op deze wijze van zelf aan den voet van den berg teregt komt.

In den Rudolfsthurm bewonderde ik eene verzameling van oudheden en kolossale geraamten, die in den berg waren gevonden, maar meer bekoorde mij de dochter van den *Bergmeister*, die mij in het museum rondleidde. Eene step in eene woestijn, een bloempje op eene dorre heide, zou mij geen aangenamer indruk kunnen geven dan een jong meisje op eene zoo eenzame plaats, hoog boven de bewoonde wereld; slechts eens in de maand daalde zij naar beneden, en in dien tusschentijd zag zij niemand dan haar vader en enkele reizigers, die den toren kwamen bezoeken: hare donkere oogen waren echter veel te levendig, om te doen aannemen, dat zij met zulk een lot tevreden was. Bij het heengaan bood ik haar een *Trinkgeld* aan op aanraden van den koetsier; maar het speet mij, toen ik de hand uitstak, want zij sloeg het bijna met verontwaardiging af tot groote verwondering van mijn gids, die zich niet begrijpen kon, hoe iemand ter wereld door een *Trinkgeld* beleedigd kon worden.

Wij volgden nu den weg langs de pekelbuizen, die den berg aan de zijde van het meer omslingert. Tegen den avond bereikten wij weder de Gosaumühl, waar wij onzen dorst met bier lesschten, en toen de koetsier hierbij nog koffij en *Schnapps* gevoegd had, (want bier alleen scheen hij niet te kunnen verdragen), reden wij door het Traundal naar Ischl terug.

Den volgenden dag, een Zondag, sleet ik in gezelschap van den zoon van den *Wirth* en den reiscompagnon of heer van gezelschap (natuurlijk een Zwitser) eener oude Russische Princes, die de verjongende kracht eener badkuur kwam beproeven. Deze man was zeer geëndiman-

cheerd en geparfumeerd, wat eigenlijk minder te pas kwam in eene atmospheer, gevuld met de geuren van de eerste bloemen en het voorjaarsgroen.

Wij bezochten te zamen het dal achter den Schmalnauerberg, dat toebehoorde aan den Heer Sarsteiner, *Wirth* in het Kreuz: daar lag zijne boerderij met een klokkentoren er op, om het werkvolk bij elkander te roepen, en in dien zuiveren stal daar binnen stond het schoone hoornvee, waarvan de melk en boter ten dienste was van de logeergasten in het Kreuz; eene boerin was bezig met melken, en gaf ons van het warme vocht te drinken. Alles was zoo netjes en zindelijk, dat het op eene Hollandsche boerderij geleek: het eenige onderscheid vond ik in de plaatsing van het vee; want de stal was niet gelijkvloers, maar in den grond even als in onze vaderlandsche boerderijen de kelder, waarin de melk bewaard wordt.

Dit landelijke tafereel werd afgewisseld door het citherspel en de keelprodukten van eenige vrienden van den jongen *Wirth*. Zij gaven ons eenige Tyrolsche en Stierische liederen ten beste: dit zingen en *jodlen* der bergbewoners heeft iets eigenaardigs; het maakt zelfs een aangenamen indruk op het oor, als men het maar niet van digt bij hoort. De bewoners dezer streken zijn meest alle musikaal; vooral 's Zondags laten zij de bergen weergalmen van hun gezang: dan vlijen zij zich op eene plaats in den omtrek neder, »wo das jodeln schön hallt", en accompagneren hunne stemmen met den cither, een draagbaar snareninstrument, dat een overgang vormt van de harp tot de guitaar. Geen ander instrument accompagneert hunne volksdansen, maar de dansers versterken het geluid door het zingen van een *Ländler* of eene *Styrienne*, die uit een oneindig aantal coupletten bestaat.

Des avonds genoot ik eene komedievoorstelling ten voordeele van hen, die zich vrijwillig in Italie gingen dood laten schieten. Zij bestond uit eene *Vaudeville*, uitgevoerd door eene liefhebberij-komedie met een *premier amoureux* van buitengewone dimensien en een gezigt alsof hij kiespijn had, en eene zeer kleine *grande coquette* met een door vermiljoen veroorzaakten »blos der onschuld" en vuile handen. Dit werd voorafgegaan door ettelijke coupletten van »Gott erhalte Franz den Kaiser", uitgevoerd door eene liefhebberij-mannen-zangvereeniging en een dito orchest. Ik liet niet na, om alles »wunderschön" te vinden, en een hoogen dunk te krijgen van de Ischlsche publieke amusementen; maar ik was te moei van de wandeling, om er veel van te genieten, en om ergens anders heil te vinden dan in bed.

Ischl heeft zooveel natuurlijk schoon, dat het geene publieke amusementen noodig heeft, om de vreemdelingen aan te lokken. Er zijn zoovele verschillende wandelingen en toeren van grooter omvang te maken, dat men er veertien dagen kan zwerven, zonder nog den geheelen naasten omtrek gezien te hebben, en wanneer men alles bezocht heeft, krijgt men zonder twijfel weêr lust, om van voren aan te beginnen: ik zou niet kunnen gelooven, dat iemand deze plaats anders dan met spijt verlaat.

Zeker was ik er langer gebleven, zoo niet mijne ziekte het reisverlof veertien dagen had verkort; doch nu moest ik verder. Men laadde dus mijne bagaadje achter op een rijtuig, en de koetsier reed noordwestwaarts door het dal van de Ischl (eene onbeduidende beek) den weg op naar Salzburg. Een uur later was ik buiten het Oostenrijksche Eden.

SALZBURG.

De weg naar Salzburg kan met den postwagen worden afgelegd, maar ik vond het beter, een ander rijtuig te huren, om de vrijheid niet te verliezen en hier en daar te kunnen ophouden, waar ik het bijzonder aanlokkelijk vond. Het reed mij langs het St. Wolfgang's meer naar St. Gilgen, waar ik het middagmaal gebruikte, en dacht, hoe jammer het toch eigenlijk was, dat ik den Schafberg, den Oostenrijkschen Rigi, moest voorbijgaan zonder hem te beklimmen; maar het was nog geen saisoen voor zulk een bergtogt.

Na St. Gilgen verloren wij ons in de bergen: de weg was soms zoo steil, dat ik menig half uur met den koetsier naast het rijtuig wandelde, om het den knol niet al te moeijelijk te maken. De voorjaarszon spande alle krachten in, om mij bruin te kleuren, en slaagde hierin naar wensch, niettegenstaande ik hare stralen met een parapluie zooveel mogelijk pareerde.

Nog vóór zonsondergang waren wij aan het laatste poststation Hof, waar de bergen plotseling uiteen gingen en mij eenige oogenblikken den Horizon lieten zien, waarvan ik het gezigt zoo lang gemist had. Na nog een paar

uur rijdens was ik in de hoofdstad van het hertogdom Salzburg; ik stapte af in de *Drei Allürte*, waar ik den Heer en de Dame met het hondje terugvond, die Ischl vóór mij hadden verlaten.

Salzburg heeft eenige overeenkomst met Graz, niet alleen omdat het er ook goedkoop is, maar door zijne ligging. Beide steden liggen in een dal, waar eene kleine rivier door stroomt, aan den voet van een heuvel met vestingwerken gekroond. De ligging van Salzburg is echter nog schilderachtiger, de omliggende bergen zijn hooger, de bouworde der stad is voortreffelijker, en ik geloof wel, dat geene andere stad in Duitschland haar in schoone omstreken overtreft. Het is de geboorteplaats van Mozart, wiens nagedachtenis men er vereeuwigd heeft door een bronzen standbeeld van Schwanthaler en inskriptiën met vergulde letters, die zijn geboorte- en woonhuis aanduiden. Verder vindt men er de grootste bron van Duitschland; eene in Italiaanschen stijl gebouwde domkerk, die niet lang geleden gebrand heeft; eene Cavaleriecaserne, waarbij eene manege met een amphitheater van drie galerijen in de rotswanden van den Mönchsberg uitgehouwen; een kerkhof van St. Peter met den *Stiftskeller*, waar ik den besten Oostenrijkschen wijn dronk, dien ik nog gedronken had, en een klooster op den Capucinerberg, waar men de lijdensgeschiedenis van Jezus in plastische voorstellingen kan zien. Bij den trap, die naar boven geleidt, ziet men het eerste tafereel, bij iederen draai komt een nieuw stuk en het eindigt met den Calvarienberg boven op; de drie kruisen staan onder een dak en de andere voorstellingen in getraliede kooijen: de poppen zijn alle levensgroot en met de natuurlijke kleuren beschilderd. Deze vertooningen zijn in Oostenrijk wel niet zeldzaam, maar op

eene zoo groote schaal zag ik ze alleen op dezen berg.

Den volgenden dag trok ik naar de zoutgroeven te Hallein, daar het regenachtige weder geene excursien in de vrije natuur toeliet. Ik reed door het dal van de Salzach, tusschen den Untersberg en den Gaïsberg, aan wiens voet het slot Aigen ligt; een weinig verder zag ik Hellbrunn, eene inrigting van Graaf Schwarzenberg, en Anif, een gothisch kasteel van een anderen Graaf.

Na een uur of drie rijdens was ik te Hallein, een vuil stadje, waarvan niets op te merken valt, dan dat het geheel bestaat door het zout uit den Dürrenberg. Aan de *Salinenverwaltung* kreeg ik eene permissie, om de mijnen te bezoeken; den weg tot den ingang vond ik gemakkelijk alleen, en in een klein uur was ik naar boven geklommen tot aan het roodmarmeren kerkje bij de *Eingangsstollen*.

Hier kreeg ik een leidsman, die mij in een pak kleêren stopte, expresselijk voor zulke bergtogten vervaardigd: het bestond uit een wit linnen hansop, een gordel met een leeren klep voor de plaats, waar het gewigt van het ligchaam op neêr zou komen bij het glijden, eene groene Schotsche muts en een handschoen voor de regterhand, zooals bij het schermen gebruikt wordt. De gids gaf mij een blakertje met eene aangestokene kaars in de hand, en ging met eene lantaarn voor mij uit.

Wij liepen in den berg door gangen, waar niet veel meer ruimte was dan voor één mensch: de wanden dezer bergaderen zijn met balken bekleed, om tegendrukking uit te oefenen, daar de holte anders te naauw wordt door de drukking der bergmassa. Op den bodem ligt aan weêrszijde eene buis, die voor het afleiden van pekel of

voor het inbrengen van zoet water dient; mijn gids toonde mij de overblijfselen van toegedrukte bergaderen, waarin hij voor veertig jaar geloopen had, wier *lumen* hij langzamerhand had zien verminderen, en waarvan nu slechts eene kleine driehoekige spleet meer over was.

Nadat ik ongeveer een kwartier door de naauwe lage gangen had geloopen, kwam ik aan de eerste *Rutsch* of *Rollenabfahrt*, die den overgang vormt tot een tweede diepere berg-*étage*. De gang valt hier naar beneden onder een hoek van 45 graden: op zijn ondervlak liggen twee gladde balken evenwijdig, op een voet afstand van elkander; naast den regterbalk is een sterk touw gespannen. Op deze balken zette mijn gids zich neder, nam het touw in de hand, sloeg de beenen om de balken, en verzocht mij hetzelfde te doen. Nu bewoog hij het zwaartepunt van zijn ligchaam een weinig naar voren, en daar stoven wij naar beneden, zoo snel, dat mijne kaars door den luchtstroom werd uitgeblazen.

Wederom doorliepen wij eenige bergaderen en maakten wij verscheidene »Rutschpartien", toen ik op eens verrast werd door een onderaardsch meer, een laag gewelf van grooten omvang, dat half met pekel gevuld is. De omtrek van dit meer was verlicht door eene groote menigte lampjes, wier vlammen haar aantal verdubbelden in den waterspiegel. Deze illuminatie is eene beleefdheid aan de vreemdelingen: de lichten worden kort voor het bezoek aangestoken. Op deze pekel lag een bootje, waarop ik door den lichtaansteker naar den overkant van het meer werd getrokken.

De berg bevat nagenoeg veertig van deze gewelven, waarin het zout wordt gewonnen: men leidt er zoet water in, en sluit ze van andere holten af; wanneer het water eenige weken heeft gestaan, is het geheel ver-

zadigd, en men laat het door de pekelbuizen naar Hallein stroomen; de uitgezogene bergaarde, die grootendeels uit klei en gips bestaat, wordt dan weggeruimd, en het werk kan op nieuw begonnen worden. Het pekelmeer, waarover men vaart, is het eenige permanente, dat men in dien toestand houdt ten genoegen der bezoekers.

Een eind verder toonde men mij de verschillende aarden en zoutsoorten, waaruit de berg bestaat, zooals gipskristallen, groenen en rooden zoutsteen, en eenige Romeinsche werktuigen in den berg gevonden, die bewijzen, dat reeds de Romeinen zout uit den berg haalden.

Na de laatste *Rutsch* werd ik op een *Wurstwagen* gezet, een dikken balk van vier wielen voorzien: eenige jongens trokken deze machine voort door den laatsten bergader, die 6000 voet lang is. Het daglicht, dat door de opening aan het einde scheen, werd langzamerhand sterker, maar toen de wagen uit den berg stoof, waren mijne oogen toch nog zoo zeer aan het licht ontwend, dat ik ze als een katuil sloot. In een huisje bij den uitgang legde ik het bergkostuum af, en met een »weitere glückliche Reise" wandelde ik naar Hallein terug.

Twee andere dagen besteedde ik onder het heerlijkste weêr aan wandelingen in den naasten omtrek. De parken van Hellbrunn en Aigen staan voor het publiek open: zij bevatten zelfs inrigtingen, waar men kan eten en drinken.

Het eerste park is bekend om zijne waterwerken en fonteinen met plastische voorstellingen van mythologischen en ook van meer dagelijkschen aard, die door het water kunnen bewogen worden; het belangrijkste is de

rez-de-chaussée in het slot zelf, waar men, door op verschillende *ressorts* te drukken, den binnenkomende letterlijk van alle zijden kan bespuiten. Het geheele *parterre* van dit gebouw is fantastisch ingerigt; het bevat onder anderen eene zaal, die zoo gebouwd is, dat men het verwulfsel meent te zien instorten.

In een ander deel van het park is eene op zich zelf staande rots, die volgens mijn reisboek een rotstheater moest bevatten. Toen ik hierheen ging, passeerde ik eene laan van eikenboomen, die door de *mandibulae* der meikevers geheel bladerloos waren geworden, en met dit ongedierte zoo vol zaten, dat er geene plaats leêg was. Ik klom langs trappen in de rots naar het bewuste theater: onder de Aartsbisschoppen waren er menigmaal Opera's opgevoerd, maar de laatste voorstelling, die er had plaats gehad, was nu reeds vijf jaren geleden. Het toneel is in de rots uitgehouwen; de plaats, waar de akteurs gestaan hebben, is eenigzins van den grond verheven: zij staat door eene opening aan den achtergrond van het toneel in verband met eene veelhokkige ruimte in de rots, die tot kleedkamer gediend heeft voor het mannelijke en vrouwelijke personeel; een trap geleidt uit deze *garderobe* over een rotsblok naar de »Bühne". De plaats voor de toehoorders was de grond vóór het toneel, of de galerij op een rotsboog daar boven.

Op deze rots staat een landhuis, dat de eigenaar van het park in vier weken moet hebben laten bouwen, bij gelegenheid dat hij vele *logé's* verwachtte, en geene kans zag, om ze allen op het slot te herbergen. Digt bij deze woning opende zich het bosch, en liet mij het vrije uitzigt op den omtrek: aan de eene zijde lag Hallein met den Dürrenberg en den Hohen Göll, die nagenoeg geheel met ijs en sneeuw bedekt was; aan de andere zijde

Salzburg, Aigen, de Salzach, de Gaïsberg en het park van Hellbrunn.

Door eene laan, waar de meikevers geen feestmaal hadden gehouden, kwam ik aan den oever van de Salzach, en bragt met een schreeuw eene vrouw aan de overzijde in beweging, die terstond eene boot losmaakte en mij kwam overzetten. Het veergeld was onbeduidend weinig, en daar ik mij gaarne van mijn kopergeld wilde ontlasten, gaf ik de vrouw eenige Kreuzers meer dan haar toekwamen: doch zij was zoo eenvoudig, dat zij het *surplus* absoluut weigerde en niet aannam, voordat ik haar uitgeduid had, dat het kopergeld mij tot last was.

Zulk eene belangeloosheid vond ik ook op Aigen, waar de slotbewaarder geen *Trinkgeld* wilde aannemen voor stoel en tafel, die hij mij twee dagen lang had afgestaan, om mij het schetsen gemakkelijk te maken. Het park van Aigen ligt grootendeels aan de helling van den Gaïsberg, en heeft niet minder bekoorlijkheden dan Hellbrunn, ja, meer natuurlijk schoon: men vindt er eene menigte kleine watervallen, en de heerlijkste gezigtspunten, die zich telkens tusschen het hout openen, verrassen er het oog.

Van hier naar Salzburg leidt de weg door het dal van de Salzach, eene bebouwde landstreek, die met de schilderachtigste Villa's en boerenwoningen is versierd; op dezen weg komt de schoone ligging van de stad het best uit; maar naar welke windstreek men zich ook keert, overal is de streek schoon en overal is afwisseling. Vóór zich ziet men de stad met hare hooge vesting; wendt men zich nu van regts naar links, dan volgt eene smalle strook van het vlakke land van Beijeren en de breede Untersberg met zijne graauwe toppen, die meestal in de wolken steken; tusschen dezen en den Hohen Göll het

naauwe dal van de Albe; dan de Göll zelf, nagenoeg geheel met ijs en sneeuw bedekt: aan zijn voet de veel lagere Dürrenberg met het kerkje bij den ingang der zoutmijnen; verder het dal van de Salzach met de genoemde parken, deels in de vlakte, deels aan de helling van den Gaïsberg, en eindelijk de voortzetting van de Salzach en het dal, waarin de stad ligt.

Salzburg was mijn laatste station in Oostenrijk, en dus de laatste plaats, waar ik met Oostenrijksch geld kon betalen: beter gezegd met Oostenrijksch papier, want ik had gedurende mijn verblijf in dit land slechts eenmaal een metalen Gulden en tweemaal een *Zwanziger* in de handen gehad. Nu is het wel nooit voordeelig geweest, om Oostenrijksch papieren geld tegen vreemde munt in te wisselen, maar vooral toen niet met den oorlog, want men moest er 40 procent op verliezen. Het was dus zaak, om al de papieren guldens binnen de grenzen op te maken. Gelukkig had ik er niet vele meer, want ik was er op bedacht geweest; maar het was toch voordeeliger, om er niet één meer te hebben, en om hiertoe te geraken, bleef ik nog een dag langer en maakte een rid naar Berchtesgaden en den Königssee.

Een span hitten reed mij door het dal van de Albe: behalve vele moderne en ouderwetsche sloten lag daar ook het slot Gartenau, waarvan de eigenares om huisselijke twisten in de Albe gesprongen en daaruit gered, een steenen gedenkpaal aan den oever van het riviertje heeft laten oprigten met een opschrift, dat de zaak vermeldt. Niet ver van daar volgde een enge bergpas op de grenzen van Oostenrijk en Beijeren, waar de wederzijdsche tolbeambten vriendschappelijk in één huis zamen-

wonen, en waar ik tot mijn groot genoegen het oogenblik opmerkte, waarop ik in Oostenrijk en mijn koetsier in Beijeren was, terwijl wij toch in hetzelfde rijtuig zaten.

Voorbij Schellenberg, het eerste Beijersche dorp, opende zich het dal: daar kwamen de Gletschers van den Watzmann te voorschijn, en aan zijn voet de nette huizen van Berchtesgaden. Nu kruisten wij ons met de Albe, en reden over een schaduwrijken bergweg naar den Königssee, volgens Baedeker het schoonste meer van Duitschland, waarover ik niet kan oordeelen, daar ik ze niet alle gezien heb; maar het is zonder twijfel de schoonste plaats, die *ik* bezocht heb.

Een jonge man en vrouw in Tyrolsche kleederdragt roeiden mij over het meer: zij droegen een spitsen breedrandigen hoed met een breeden gouddraadkwast, en een met gouddraad gestikt buis; de parapluie, die in deze streken een deel van het kostuum uitmaakt, werd niet vergeten. Ik lachte om deze voorzorg, doch zag spoedig, dat zij niet zoo belagchelijk was, want naauw hadden wij een kwartier gevaren, toen eene sterke regenbui ons overviel, en ons dwong, om in eene grot in de nabijheid te schuilen.

Daar lagen wij stil zoolang het regende: ik genoot onderwijl van het onbelemmerde uitzigt op het meer, begrensd door het met sneeuw bedekte Stuhlgebergte en den Watzmann. Aan den voet van dezen verhief zich even boven den waterspiegel St. Bartholomä, eene kleine landtong met een koninklijk jagtslot, een *Wirthshaus* en eene kapel. Doch de lieve zon trok weldra de lage wolken, die om de toppen der bergen zweefden, weder naar de hoogte, en toen wij landden, was de parapluie reeds droog.

Daar stond ik aan den voet dier hooge bergen, die ik

van uit de grot in de verte had aanschouwd, en ik zag hoe de sneeuw, halfgesmolten door de zonnewarmte, langzaam van hunne toppen afdaalde. Onder een boom bij het *Wirthshaus* neêrgezeten, spijzigde de *Fishmeister* mij met »Saiblinge", eene soort van Forel, die in het meer wordt gevangen. Deze visch had eene zoo groote overeenkomst in smaak met waterbaars, dat ik hem met boter en brood had gegeten, zoo niet de boter aan dit zoo zeer met visch en natuurschoonheden gezegende oord had ontbroken: nu moest ik mij met olie behelpen.

Op den terugtogt over het meer zette men mij af op eene andere landtong, waar een waterval te zien was. Ik volgde het aangewezene spoor, en kwam na eenige minuten voorbij eene verlatene kluizenaarswoning bij de rotsspleet, waar de Kesselbach zich in een paar stralen naar beneden stort. Nog nooit had de natuur zulk een indruk op mij gemaakt als tusschen deze woeste rotsklompen, die over mij hingen en mij dreigden te verpletteren. Onder het gedruisch van den waterval wandelde ik in de diepe rotsspleet voort, en vond daar op eene in het oogvallende plaats geschreven: »Ewiger, dich spricht das Gestein, dich das Brausen des Gewässers, wann wird meine Seele dich schauen!" Er ging mij bij het lezen eene huivering door de leden, want ik gevoelde meer dan ooit mijne nietigheid tegenover de magt, die deze natuur had doen ontstaan.

Het waren juist die geschrevene woorden, die den natuurindruk bij mij zoo sterk maakten. Alleen dan, wanneer ik eene toepasselijke inscriptie lees bij een natuurtoneel of op eene gedenkwaardige plaats, krijg ik eenig begrip van het onderwerp mijner beschouwing; ik ben dan te verward, of te zeer overmeesterd door eene onverklaarbare gewaarwording, om zelf over de

zaak te kunnen denken, en kan alleen door de verhevene gedachten van anderen geïnspireerd worden. Mijne eigene gedachten houden zich op het oogenblik van beschouwing met alles bezig, behalve met de plaats waar ik mij bevind, en hoeveel moeite ik dan ook aanwend, ik kan ze er niet toe bepalen. Eerst later, als de zaak voor mijne verbeelding terugkomt, kan ik er over denken, en eerst dan komt mijne eigene poëtische beschouwing, hoe oppervlakkig die ook zijn moge. De herinnering aan eene plaats geeft mij dus altijd meer genot, dan het verblijf op die plaats zelve mij gegeven heeft.

Op reis heb ik mij dikwijls afgevraagd, als ik op eene plaats was, die beroemd is om hare natuurschoonheden, of die natuur werkelijk een aangenamen indruk op mij maakte, of ik gevoelde, wat ik er mij van had voorgesteld: en ik moest hierop steeds negatief antwoorden; nu echter gebeurt het menigmaal, als ik er over denk of over spreek, dat ik door de herinnering geïnspireerd word, even als of ik op de plaats zelve iets had ondervonden, dat eenigzins naar zulk eene gewaarwording geleek.

Ongaarne verwijderde ik mij; maar ik durfde toch de boot niet langer laten wachten, uit vrees, dat men weg zou roeijen en mij op deze onbewoonde plaats achterlaten, die misschien alleen van de waterzijde genaakbaar was, en waar ik in dit geval een zeer weinig *comfortable* lot te gemoet ging.

Den volgenden avond nam ik eene plaats in den Postwagen naar Rosenheim, en na een uur rijdens had ik het hertogdom Salzburg verlaten en hiermede ook het Oostenrijksche gebied. Terwijl de goederen gevisiteerd

werden, dacht ik terug aan den tijd, dien ik in Oostenrijk had doorgebragt, en aan den spijt, dien ik gevoelde bij het verlaten, merkte ik, dat ik er affektie voor had gekregen. Mijne sympathie ging zoo ver, dat ik het eene betere regering toewenschte en eẹn gelukkiger tijd dan deze, waarin het alleen aan oorlogskosten 24 millioen florijnen maandelijks moest opbrengen, waartoe het zeker niet in staat was, want Von Bruck had reeds vóór twee maanden gezegd: »Gott erhalte Oestreich, ich kann's ja nicht mehr halten!"

MÜNCHEN.

De Oostenrijksche geel en zwart gekleurde palen en de postillons met hunne gele en oranje kwasten waren verdwenen, en vervangen door de Beijersche, die de kleuren van vriendschap en onschuld droegen. Ook verdwenen langzamerhand de bergen, en te Rosenheim, waar ik den draad van het spoorwegnet terugvond, was het land nagenoeg vlak. In drie uur spoorde ik naar de hoofdstad van Beijeren, voor de Duitschers de stad *par excellence*, die van alle steden van Duitschland de rijkste is in voortreffelijke produkten van bouw- beeldhouw- en schilderkunst, waar men het »famose Bockbier" drinkt, en waar men nog daarenboven »am billigsten und am gemüthlichsten" leeft.

Ik merkte spoedig, dat ik in een ander land was, want niet alleen vond ik terstond eene *Table d' hôtes*, waar men in Oostenrijk te vergeefs naar zoekt, maar ik hoorde ook hardop over politiek spreken, zooals ik in vele maanden niet gehoord had. Men sprak met groot enthousiasme over medevechten, vrijwilligers en vrijwillige bijdragen voor den oorlog, ja, de Beijeren toonden over het algemeen meer sympathie voor de Italiaansche kwestie, dan

de Oostenrijkers, wie de zaak meer in 't bijzonder aanging. Men sprak met verontwaardiging over de neutraliteit van Pruissen, en proclameerde aan de hoeken der straten demonstratien aan de Oostenrijksche bondstroepen, die den volgenden dag uit Bohemen moesten komen: de regering was echter zoo vrij, om de uitvoering dezer plannen te voorkomen.

Het toeval wilde, dat ik het menschenpaar met het hondje hier nogmaals weder zag, en dat mijne keus juist op het Hôtel was gevallen, waar zij waren ingetrokken. Wij namen in deze stad echter voor goed afscheid van elkander, want nu liepen onze wegen uiteen: ik trok westwaarts en zij naar het noorden. Niettegenstaande hunne betuiging, dat zij groote smart gevoelden bij deze scheiding, veronderstelde ik toch, dat zij er heel blij over waren, want zij deden hunne huwelijksreis, (ik was er nu zeker van), en dus was ik de »fâcheux troisième", dien men altijd gaarne loost. De aanwezigheid van het hondje was oorzaak, dat ik hierover lang in onzekerheid was gebleven, want wie zou kunnen denken, dat eene vrouw, die in haar hart hondenaffektie koestert, pas getrouwd is? Eerst toen zij uit Salzburg vertrokken, hoorde ik spreken van »Hochzeitsreise", en toen begreep ik, waarom zij steeds de eenzaamheid zochten, en mij niet voorstelden, om te zamen eenige *Landpartien* te maken, niettegenstaande de groote ingenomenheid met mijne kennismaking, die volgens hun zeggen bij iedere ontmoeting toenam, doch waarvan in hunne daden weinig bleek.

's Middags na mijne komst wandelde ik naar den Englischen Garten, een groot park bij het nieuwe deel der stad, met heerlijke rij- en wandelwegen, met vijvers en watervallen afkomstig van een zijtak van de Isar. Er

waren verscheidene *Vergnügungsorte*, waar muzijk werd gemaakt voor den volkshoop, die liever den Zondag niet huisselijk doorbrengt. Bij eene dezer plaatsen zette ik mij neder, en zag hoe eene groote menigte zich verlustigde in het schoone weder, in de muzijk, en vooral in het Beijersche bier.

Met eenige moeite maakte ik mij aan de *Quelle* meester van eene zekere kwantiteit bier, want er was geene bediening, en toen ik van den nektar had gedronken, schonk ik mijne opmerkzaamheid aan het Beijersche bierleven.

Die het niet bijgewoond heeft, kan zich moeijelijk voorstellen, hoe lieden van allerlei stand rond zulk eene *Bierquelle* op banken bij elkander zitten, om het heerlijke vocht te drinken, dat niets dan den naam gemeen heeft met het Beijersche bier buiten dit land. Er heerscht eene familiariteit, eene fideliteit, eene *Gemüthlichkeit*, die men te vergeefs elders zoekt. Ieder spreekt met zijn buurman, of hij hem kent of niet, en er ontstaat terstond eene intimiteit, die tot klinken overgaat. Ik zag een boer met groote zilveren knoopen, die eene koopvrouw in nooten aanriep en van hare waar kocht: toen de koop gesloten was, bood hij haar den steenen *Krügel* aan, om er uit te drinken, en de vrouw nam dien niet alleen zonder complimenten aan, maar eigende zich ook nog het stuk brood toe, dat den boer toebehoorde, over welk communisme deze zich in 't minst niet verwonderde. Een ander zag ik zijn glas half uitschenken in het leêge glas van zijn buurman, om hem het klinken mogelijk te maken.

Niet altijd echter zijn de Beijeren zoo *gemüthlich* en vredelievend bijeen, want den vorigen dag nog hadden zij eene *Bierquelle* kort en klein geslagen, daar zij niet

harmonieerden met de bierbrouwers, die van gedachten waren, dat de prijs van het bier moest verhoogd worden.

München bestaat uit een oud deel, waarvan niets te zeggen valt, en een nieuw deel, zoo prachtig, dat het tot type kan dienen van stedelijke schoonheid. Het dateert nog slechts van de eerste helft dezer eeuw, en werd gesticht door Koning Ludwig, den voorstander van kunsten en wetenschappen, die op het Wittelsbacher Paleis woont, omgeven door de kunstgewrochten, die zijne magt heeft doen verrijzen. Gij ziet er geen aanzienlijk gebouw, of Ludwig heeft het laten bouwen, geene straat, waarin u niet het eene of andere monument aan zijn naam herinnert. Geene bouworde kunt gij noemen, die er niet vertegenwoordigd is door eene inrigting, die zoowel van binnen als van buiten geacheveerd is; geene straat, geen plein, waar gij niet de uitwerkselen van dit koninklijke genie en van zijn goeden smaak moet bewonderen!

Vindt men elders kerken zoo smaakvol en eenvoudig, en tevens zoo onbeschrijfelijk prachtig, als de vier kerken van Ludwig? Bestaat er elders eene straat, 1800 schreden lang, alleen uit praalgebouwen zooals de Ludwigsstrasse, beginnende met eene Feldherrnhalle en eindigende met een Siegesthor? Het nieuwe deel der stad vormt een museum van de volmaakte modellen van iedere bouworde uit de oudheid, de middeleeuwen en den nieuweren tijd, en hierom verdient München reeds de voorkeur boven andere steden; maar wanneer men dan binnen die gebouwen komt, en de zalen ziet, waarin de uitstekendste kunstvoortbrengsels van alle tijden zijn verzameld, zooals in eene Glyptothek, eene nieuwe en

oude Pinakothek, een Koninklijk Paleis, enz., waarvan de verzamelingen, hoe verschillend van aard ook, elkander evenaren in kunstwaarde en smaakvol arrangement, dan geraakt men onwillekeurig in enthousiasme voor den persoon, die de schepper, verzamelaar en rangschikker van dit alles geweest is, voor Koning Ludwig, die waardig is, om boven aan te staan in de vereering van ieder bewonderaar of beoefenaar der schoone kunsten!

Het koninklijke paleis is geen regelmatig gebouw; het is op verschillende tijden gebouwd, maar de Italiaansche stijl heeft er toch de overhand. Het nieuwere gedeelte omsluit met de Herculanische Arcaden van het postgebouw en met den Korinthischen voorgevel van het grootste theater van Duitschland den Max-Josephsplatz, zoo genoemd naar den Vorst, wiens bronzen standbeeld het middelpunt versiert; van achteren ziet het uit op den Hofgarten, die begrensd wordt door de Arcaden, waarvan de wanden de gedenkwaardigste feiten uit de geschiedenis van Beijeren in prachtig Fresco voor het oog van den wandelaar vertoonen.

Het paleis heeft van binnen echter nog meer bekoorlijkheden. Door het oude deel met zijn fantastische hoven, versierd met grotten, mythologische groepen en fonteinen, komt men bij de beroemde Nibelungenfresken van Schnorr en in de Feestzalen, die eene *suite* vormen van 800 voet lang. De Thronsaal, waar twaalf meer dan levensgroote beelden van Vorsten, ieder met 300 gouden dukaten verguld, tusschen de marmeren kolommen staan, eindigt op eene waardige wijze deze lange rij van zalen, die even smaakvol als kostbaar versierd zijn.

Niet ver van deze zaal vindt men de Spielkabinette, waar Ludwig's bewondering voor vrouwelijke schoonheid zich heeft geuit door eene verzameling portretten van

de schoonste vrouwen, die onder zijne regering bekend waren; *der Herr Obertapezierer*, die, zooals hij zeide, »in eigener Persöhnlichkeit" de bezoekers rondleidde, noemde aller naam en betrekking: er waren er uit allerlei standen, en menige schoen- of kleêrmakersdochter hing er naast eene Gravin of Princes van koninklijken bloede.

Reeds door het bezit van zulk een paleis zou de Koning van Beijeren de gelukkigste Vorst van Europa kunnen zijn, zoo hij het niet eerder was, om de gelegenheid, die hem altijd openstaat, om in Mei het echte Münchener Bockbier te drinken!

Eene curiositeit van grooten omvang vindt men op een half uur afstand buiten de stad: ik bedoel de Bavaria, een kolossus, die het symbool van Beijeren voorstelt. Het is een bronzen vrouwenbeeld met een krans in de opgehevene linkerhand en een bronzen leeuw ter regterzijde, op een marmeren voetstuk evenredig aan zijne grootte. Het geheel is hol en voorzien van een wenteltrap, waarin men langs 126 treden opklimt tot het hoogste punt, de holte van het hoofd, waar voor zes personen ruimte is, en waar men zich neêr kan zetten op banken, die in de holte der wangen zijn aangebragt; eenige met glas bedekte openingen geven uitzigt op München en den verderen omtrek. De Ruhmeshalle, die het voetstuk van achteren insluit, is een zuilengang, waar de *bustes* van alle beroemde Beijersche geleerden en kunstenaars in nissen zijn geplaatst.

Van alle steden, die ik voor en na dien tijd gezien heb, is er geene, waarvan het *ensemble* mij zoo bekoord heeft, en die ik zoozeer verlang terug te zien, als München.

ZWITSERLAND.

Van Lindau, het Duitsche Venetie, voer ik op eene stoomboot over het meer van Constanz naar Romanshorn. Op deze vaart van anderhalf uur is niets opmerkenswaardig dan de schoone ligging van Lindau, die reeds in den bijnaam ligt uitgedrukt; de oevers van het meer zijn op vele plaatsen vlak en over het geheel niet schilderachtig.

Op het Zwitsersche grondgebied werd ik door de tolbeambten met veel diskretie behandeld: een paspoort behoefde ik niet te vertoonen, en op de bewering, dat ik niets *Zollpflichtiges* bij mij had, liet men mijne bagaadje digt. Over Wintherthur reisde ik nu naar Schaffhausen, waar ik op den weg naar mijn Hôtel den Rhijn ontmoette, aan wien ik een groet medegaf voor het Vaderland.

Mijne plannen bepaalden zich tot een toer van tien dagen door het Berner Oberland, waarover ik inlichtingen zocht, niet bij Baedeker, maar bij een boekje, dat mij om den minderen omvang voor eene kleine reis beter aanstond. Het opschrift was: »Kein Geld, kein Schweizer", en de inhoud was zeer geschikt, om een Hollander,

die van het idée uitgaat, dat in een vreemd land alles er op ingerigt is, om een vreemdeling geld af te zetten, in dit principe te versterken. Misschien heeft dit boek mij een minder gunstigen indruk gegeven; misschien was de herinnering aan Zwitsersche kennissen, die mij niet hadden kunnen behagen, of de ongunstige weêrsgesteldheid, oorzaak, dat ik gedurende mijn verblijf te Schaffhausen en te Zürich, zóó gepraedisponeerd werd tegen de Zwitsers, dat ik blij was, toen ik hun land weêr verliet en het Zwitsersche dialekt niet meer hoorde spreken.

Welk reiziger, die den waterval van den Rhijn bezoekt, gloeit niet van verontwaardiging, wanneer hij in plaats van een natuurtoneel, zoo trotsch, zoo schoon, zoo zeldzaam, dat de mensch verre van het door zijne aanraking te ontwijden, door een *Urwald* zou hebben moeten omringen, opdat dáár ten minste de majesteit der natuur zou bewaard blijven, waar zij zich in vollen luister heeft vertoond, — welk reiziger, zeg ik, gloeit niet van verontwaardiging, wanneer hij in plaats daarvan, den Rheinfall omringd vindt door menschelijke industrie, en dienstbaar aan Zwitserschen gouddorst!

Ik dwaalde in gespannen verwachting geheel alleen langs den Rhijnoever, niet vermoedende hoe groote teleurstelling mij te wachten stond, en merkte aan het donderende geluid van het vallende water, dat ik het doel niet ver af was, toen een gedienstig persoon (zeker hiertoe aangesteld) wel zoo goed was, om mij (zonder dat ik hem iets vraagde) den weg te wijzen, en in het Chateau Laufen te lokken, waar onverwachts een ander bediende op mij toeschoot. Ik zeide hun, dat deze gedienstigheid mij verveelde, dat ik den waterval zocht, en dat ik hem wel alleen zou vinden, waarop zij antwoordden, dat ik in dit geval iemand noodig had, om

mij door het kasteel te brengen, daar de Rheinfall alleen goed te zien was op het terrein van dit gebouw.

Dus werd ik over eene menigte trappen op een *plateforme* gesleurd boven den waterval, waar de *Kellner* spoedig zijn ongeduld liet blijken, toen ik een oogenblik langer, dan naar zijne gedachten noodig was, in het schuimende water van den Rhijn bleef staren. Eindelijk duwde hij mij in eene kamer: men sloot de deuren, en ik werd nagenoeg gedwongen, om snijwerk of afbeeldingen te koopen, waarna men een Frank tolgeld van mij vorderde, voor dat men mij door eene laatste deur congédieerde.

Toen ik dit roovershol verlaten had, liep ik geheel gedesillusionneerd over de spoorwegbrug naar Schaffhausen terug, waar mijne ergernis vermeerderde door bedelende kinderen en door de vriendelijke groeten van allerlei Zwitsers, die evenveel eerbied hebben voor de vreemdelingen, die hun land bezoeken, als de Egyptenaren voor den Nijl; want, evenmin als deze de kost kunnen vinden, wanneer de Nijl zijn slijk niet op het land brengt, evenmin kunnen gene den winter doorstaan, wanneer hun vreemdelingenoogst tegenvalt.

Ik heb nooit kunnen verdragen, dat de Zwitsers, die overal heenreizen, om zich te verhuren of te verkoopen, omdat hun land hen niet kan voeden, zulk eene onvruchtbare streek, die 's winters voor een groot deel onbewoonbaar is, en alleen geschikt is, om er 's zomers in te reizen, boven alle landen van Europa kunnen roemen, en steeds *sehnsuchtige* blikken werpen naar die bergen, die zij moeten ontvlugten, om niet van honger om te komen. Met hoeveel meer regt is dan niet een Hollander trotsch op *zijn* land, waarvan de vruchtbare bodem aan de zee ontwoekerd zooveel oplevert, dat niet alleen de

geheele bevolking daarmede kan gevoed worden, maar dat er nog overblijft, om naar vreemde landen uit te voeren!

In Schaffhausen vond ik eene landelijke eenvoudigheid, die ik er niet verwacht had: er was een volslagen gebrek aan Crinolines en nette woonhuizen. Men zou meenen, dat de cohorten van doorreizende vreemdelingen er de weelde zouden hebben ingevoerd; doch de Zwitsers hebben te veel nationalen trots, om van vreemde natien zeden of gewoonten aan te nemen. Zij kleeden zich op hunne eigendommelijke malgracieuse wijze, en alleen met stoffen, die uit hunne fabrieken komen; drinken geen anderen wijn, dan het zure ondrinkbare produkt van den wijnstok, die op hunne bergen groeit; spreken hunne ellendige dialekten in plaats van ordentlijk Duitsch of Fransch; eten den visch niet na de soep, maar eerst na een paar vleeschspijzen, en hebben een zoo eenvoudig en nederig voorkomen, dat iemand, die niet nader met Zwitsers geconverseerd heeft, nooit wil gelooven, dat deze nederigheid een ondragelijken hoogmoed verbergt, die zich openbaart jegens iedereen, die zich den schijn geeft van hen beneden zich te achten, of hunne principes en gevoelens niet geheel toegedaan is. Daarom hebben zij zulk een afkeer van de Engelschen, die hen te veel uit de hoogte behandelen, en wier gewone terughoudendheid en onvriendelijkheid (die misschien meer uit timiditeit of onbekendheid met de talen van het continent ontstaat) hun een doorn in het oog is; hun egoïsme maakt echter, zooals genoeg bekend is, zelfs van dezen haat eene industrie, want de Engelsche touristen betalen in Zwitserland meer, dan reizigers van een anderen landaard. Zwitsersche kennissen hebben mij menigmaal verzekerd, dat een vreemdeling voor logies en bediening

in een Hôtel meer betaalt, naarmate hij de Zwitsers (bedienden en andere, met wie hij in aanraking komt) op zekere distantie houdt, en niet familiaar, of met minachting behandelt, òf ook als hij iets van een Engelschman heeft.

Den eersten dag, waarop ik met Zwitsers kennis had gemaakt, behandelden zij mij reeds met *Du* en *Dich*, en zij hebben het mij zeer kwalijk genomen, dat ik hen niet heb willen tutoijeren, zooals zij mij terstond veroorloofd hadden; ook ergerde ik hen dikwijls door mijn *faux air* van Engelschman. Ik beken echter tot hunne eer, dat zij aan hunne principes getrouw bleven en naar hunne leer handelden; want zij lieten niet na, om mij tot den laatsten dag onzer kennismaking te tutoijeren, niettegenstaande ik hen altijd minder familiaar aansprak, en op reis (*) behandelden zij alle bedienden en vreemdelingen met eene ongewone familiariteit. Zij werden door portiers en andere onderhoorigen uitgelagchen en met *nonchalance* behandeld, doch hoezeer ik er hen aan herinnerde, en hoe ik hen trachtte te overtuigen, zij wilden het onderscheid niet zien tusschen trotsche onbeschofte behandeling, en eene vriendelijke bejegening met bewaring van den afstand, die tusschen een Heer en zijne bedienden, en vreemden, die elkander voor 't eerst ontmoeten, noodzakelijk is. Zij bleven volharden in deze gewoonten, die mij zoo begonnen te vervelen, dat ik mij aan hun gezelschap onttrok, en de reis naar het westen alleen deed.

Te Zürich zou de togt naar het Berner Oberland be-

(*) Ik was met twee van hen in Pesth.

ginnen. Ik wachtte er eenige dagen op weêrsverandering, doch het saisoen voor Zwitsersche reizen was nog niet daar, en de bergtoppen bleven onverzettelijk in hunnen nevel gehuld, zoodat ik het beklimmen van den Rigi tot eene andere gelegenheid uitstelde, en mij vergenoegde met de vaart over het Zürichermeer.

Ondertusschen maakte ik kennis met de stad, die mij even weinig bekoord heeft als hare inwoners. Het is voor een vreemdeling, die in zulk eene stad geketend wordt door regenachtig weêr, zeer bezwaarlijk, om de dagen klein te krijgen. Publieke amusementen waren er niet; den Zondagmiddag vond ik alleen op een *Vergnügungsort* in den omtrek eene slechte muzijkale uitvoering.

Ik amuseerde mij daar met het beschouwen van Zwitsersche physionomien. Er was eene groote overeenkomst in al die figuren: het waren over 't algemeen kleine lompe gestalten met groote voeten en groote roode handen. De mannen hadden een zoetsappig gezigt zonder uitdrukking, meestal voorzien van een eigendommelijk breeden sik, die zich rond den mond in eene dunne snor voortzette. De vrouwen hadden niets geestrijks in het gelaat, en over het geheel was er iets »gouvernante-achtigs" in haar wezen, terwijl hare onbevalligheid nog vergroot werd door den leelijken vorm, die de mond aanneemt bij het spreken van het lands-dialekt, waaraan men ze reeds in de verte voor Zwitsersche herkent.

Gebouwen of *musea* in wier beschouwing ik den tijd kon dooden, waren er ook niet, en tot beschaving van mijn geest bleef mij alleen het Café Littéraire, waar niets te lezen was dan de Zwitsersche courantjes en de Siècle.

Een dier dagen was het redelijk weêr, zoodat ik nog gelegenheid kreeg, om per stoomboot over het meer

naar Rapperswijl te varen, waar ik mij overtuigde van de »freundliche" en »anmuthige" omstreken, doch ik vond, dat het gedeelte van Zwitserland, waar ik nu reisde, ver achterstond in natuurschoonheden bij het westelijke Oostenrijk.

Het weder gaf 's morgens hoop op beterschap, en de Gletschers over het meer kwamen voor eenige uren uit den nevel; bij de terugreis naar Zürich echter waren de toppen der bergen reeds weder verdwenen in de regenwolken, die hare mededeelzaamheid spoedig tot de stad kwamen uitbreiden.

HET LAATSTE VERBLIJF IN DUITSCHLAND

EN

HET EERSTE IN FRANKRIJK.

De spoorweg over Aarau en Olten leidt door eene bergstreek met viadukten en tunnels, die eenige overeenkomst heeft met het gedeelte van Stiermarken, waardoor de Semmeringbahn loopt. Na Basel volgt hij het dal van den Rhijn, en loopt over het gebied van den Groothertog van Baden tusschen den Rhijn en het Schwarzwald door.

Ik passeerde de vertakking naar Kehl en reed door naar Oos; ik was zelfs bijna doorgereden naar Carlsruhe, daar de Conducteur zoo nonchalant was geweest, om mij niet te waarschuwen, dat ik de *coupée* moest verlaten. Reeds zette de trein zich in beweging, toen ik voor alle voorzigtigheid vraagde, waar wij waren: niet zoo gaauw hoorde ik »Oos" uitspreken, of ik smeet mijne kleine pakkaadje uit het raam en sprong haar uit de rijdende *coupée* achterna, zoodat ik door deze kleine behendigheid nog den trein naar Baden haalde.

Het badsaisoen was sedert Mei begonnen, en al had de oorlog den grooten toevloed van badgasten nog tegen-

gehouden, toch waren de Hôtels reeds bezet, en bij de muzijkale uitvoeringen vóór het Conversationshaus ontbrak het niet aan elegante Engelsche *Ladies* en keurige Fransche *Lions*, die reeds met het voorjaar hunne groote steden en eene met fabriekdampen gevulde atmospheer waren ontvlugt, om de geurige lucht in te ademen, die uit de digte dennenbosschen van het Schwarzwald stroomt, en hunne oogen te vergasten aan het jonge groen in het Lichtenthal en het panorama op de ruïne van het Alte Schloss.

Ik heb in deze badplaats geene andere dan gezonde gezigten gezien; maar men zegt, dat er toch wel eens zieken komen op hoop van herstel. Ik geloof echter, dat badplaatsen met minder wereldsche genoegens en meer landelijke eenvoudigheid beter geschikt zijn voor eigenlijke zieken, dan deze; daarentegen ken ik geene plaats, die door hare gezonde lucht, heerlijke omstreken en amusementen beter dienen kan tot toevlugtsoord voor reconvalescenten, of voor menschen, die zich te veel hebben ingespannen en wier gemoed gedrukt is.

Zoo rijk de streek is aan natuurschoonheden, zoo zacht is het klimaat, want het dal is door zijne ligging geheel vrij van scherpe winden. Groote temperatuursveranderingen zijn er zelden; de lucht is aangenaam zoel; zelfs in 't midden van den zomer heerscht er geene brandende hitte, en het water, waaraan het dal zoo rijk is, voorziet de atmospheer van de noodige vochtdeelen.

Hoeveel gelegenheid om zich te occuperen is er daarenboven niet voor hen, die aan de natuur niet genoeg hebben! Eene Trinkhalle met Fresko's beschilderd, die de Sagen van het Schwarzwald voorstellen; een Conversationshaus met eene Roulet en de prachtigste zalen voor

concerten en bals; en driemaal daags pantoffelparade van eene menigte Dames, die even zoo vele malen elkander met de prachtigste toiletten de loef trachten af te steken. Armoede ziet men er niet: de geheele omtrek is welvarend, en het gebied der badplaats breidt zich steeds uit door het aanbouwen der prachtigste Villa's.

Hoe aangenaam en gezond het verblijf in Baden nu ook moge wezen, er is een groot inconvenient voor hen, die er zich aan eene badkuur gaan onderwerpen: dit bestaat in de verpligting, die de Doctors aan hunne patienten opleggen, om zich iederen morgen eene indigestie te drinken aan het heete bronwater in de Neue Trinkhalle. Het heeft eene temperatuur van ongeveer 50°—54° Réaumur, en bevat niet veel anders dan eene geringe hoeveelheid keukenzout; de smaak doet dus denken aan soep, die om het groote watergehalte dezen naam niet verdient. De inwoners der plaats verhalen er van als eene bijzondere eigenschap, alleen aan *dit* water eigen, dat het op de lippen brandt en niet in den mond, even alsof de lippen niet voor *alle* warm water gevoeliger waren dan de wanden der mondholte. Deze warme bronnen ontspringen uit de rots, waarop het Neue Schloss gebouwd is, en het water wordt door buizen overal ook naar de Hôtels heengeleid.

Vergelijkt men Ischl met deze plaats, dan komt men tot het resultaat, dat de Badensche badinrigtingen even ver in ontwikkeling boven die van Ischl staan, als de natuur in deze plaats de Badensche in grootschheid overtreft. Verder is de toevloed van vreemdelingen in Ischl niet zoo groot, en heerscht er eene meer natuurlijke stilte, waarom ik aan het Oostenrijksche verblijf de voorkeur zou geven, als ik tot herstel mijner gezondheid eene andere luchtstreek wilde bezoeken.

Na eenige dagen vertrok ik, en toen ik te Kehl de brug over den Rhijn zag en een schildwacht met een rooden *pantalon*, was er een einde gekomen aan mijne reizen door Duitschland. Die negen maanden, die ik er had doorgebragt, en waarin ik allerlei wederwaardigheden had ondervonden, behoorden tot het verledene, en alleen de herinnering bleef mij over!

Op zekeren avond waren er niet meer dan twee personen, die uit den laatsten trein kwamen, om de Fransche grenzen aan den Pont de Kehl te passeren; zoozeer waren de reislustigen afgeschrikt door den oorlog in Italie. Er stonden aan het station wel tien groote Omnibussen, om de vreemdelingen naar Straatsburg over te brengen; doch nu werd het personeel, dat moeijelijk over tien Omnibussen kon verdeeld worden, en in één zoo'n groot rijtuig reeds een gek figuur zou gemaakt hebben, in eene vigilante gezet.

Zoodra het rijtuig den Rhijn over was gereden, kwam er een Douaan op af, en vraagde de paspoorten. Eenige oogenblikken later kwam hij terug, en zeide tot mij (want ik was één van die reizigers): »Pardon, Monsieur, il y a question dans votre passeport d'un homme de 24 ans, et il me semble que vous en avez plutôt quatre-vingts, car vous avez des cheveux gris!" Ik kon hem niet kwalijk nemen, dat het schijnsel van de maan op mijn hoofd hem tot deze gedachte had gebragt; ik overtuigde hem evenwel door het licht eener lantaarn van zijne dwaling, waarop hij honderd verontschuldigingen

maakte over de weinig flatteuse uitdrukking, die hij zich veroorloofd had. Ik nam er genoegen mede, en ging onder hartelijk lagchen met hem naar het visitatiebureau, waar de beambten even in mijn open koffer keken, en terstond overtuigd waren, dat er niets belastbaars in was. Na de vreesselijke voorstellingen, die ik mij gevormd had, van koffers uitpakken, zakken omkeeren en uitkleeden, (want wie heeft niet van dergelijke geschiedenissen gehoord, die op de Fransche grenzen moeten zijn voorgevallen), spreekt het van zelf, dat die Douanen mij nog al meêvielen.

Het merkwaardigste gebouw in Straatsburg is zeker de Gothische Dom, dien men evenmin ongezien mag laten als de vier nieuwe kerken in München, al houdt men nog zoo weinig van »kerken te gaan zien". 's Middags juist om twaalf uur bevond ik mij bij de beroemde *Horloge*, een wonder van mechanisme, waar men behalve den werkelijken en middelbaren tijd met den stand en loop van vele hemelligchamen, iederen middag de Dood op de klok kan zien slaan, de twaalf Apostelen voorbij hun Meester kan zien defileren en buigen, een mechanieke haan hooren kraaijen, enz. Behalve mijn persoon stond eene groote menigte Straatsburgers deze wonderen aan te gapen, alsof zij het nog nooit hadden bijgewoond. Toren en kerk bestaan even als de Dom te Freiburg en alle voorname gebouwen in den omtrek uit den rooden zandsteen, die de bergen daar opleveren. Van het *plateforme*, waar de eigenlijke toren of *flèche* begint, die het gebouw tot het hoogste van Europa maakt, ziet men aan de eene zijde door het Rhijndal tot aan het Schwarzwald, en aan de andere zijde tot aan de Voghesen.

Aan vestingwerken en wel voorziene *casernes* ontbrak het hier niet; standbeelden waren er ook verscheidene,

zelfs een van Gutenberg, den antagonist van Koster, waardoor mijn Hollandsch hart natuurlijk diep gewond werd. Amusementen waren er ook, doch geen publiek, dat ze bezocht, zoodat ik tot het Theater mijne toevlugt nam, toen de warme zomerlucht mij begon te hinderen.

Over den Chemin de Fer de l' Est reisde ik nu regtstreeks naar Parijs. Er was een groot onderscheid tusschen de Duitsche en de Fransche wagens der tweede klasse, en ook tusschen de goederentarieven der beide landen. De tweede klassen waren hier slecht, en ongeschikt om er een lang trajekt mede te doen, doch voor mijn koffer betaalde ik slechts een vierde of vijfde deel van de som, die ik voor zulk een afstand in Duitschland zou hebben moeten geven.

Een oud Heer, die naar Pau reisde, was het eenige gezelschap, dat ik in den wagen kreeg; doch ik sprak niet met hem, want hij ergerde mij te zeer door het sluiten van de ramen op dien snikheeten dag; in mijne verontwaardiging vraagde ik hem, of hij zijne opvoeding in *Serres* genoten had, eene vraag, die hij zeker niet begreep, want hij gaf er een antwoord op, dat er in 't geheel niet op sloeg. Zoolang het daglicht scheen, sprak ik niet meer, en bepaalde mijne gedachten tot het land, waardoor ik reed.

Ten oosten van de Voghesen loopt de spoorweg door den Elzas, waar de namen der stations doen meenen, dat men nog in Duitschland is: Zabern of Saverne met zijn statig slot is de eenige stad, die men passeert; dan volgt de keten der Voghesen met eenige viadukten, en tunnels.

Te Lützelbourg is men in Lotharingen, waar het Duit-

sche element nog steeds de overhand heeft, en eerst na Saarbourg is alles Fransch. Dan zijn ook de Voghesen achter den rug met hunne allerliefste landschappen, doorsneden met riviertjes en kanalen, met hunne heuvels en rotsen, waar de roode zandsteen nog uit te voorschijn komt, en hebben plaats gemaakt voor de wijde vlakke dalen van de Meurthe, de Moezel en de Maas, waar de spoorweg de steden Lunéville, Nancy, Commercy en Bar-le-Duc aandoet.

Nu komt Champagne met zijne lage witte heuvels, die het oog door hunne afstraling verblinden. In het begin is hier het land op sommige plaatsen zoo vlak en arm aan boomen, dat men de kleine boerenwoningen met hare tuintjes tot aan den Horizon toe ziet: eerst later komen de heuvels, waar de wijnstok groeit. De stokken, die bij de heesters gestoken worden, waren hier slechts half zoo lang als in andere wijnlanden, waaruit ik de onbeduidende opmerking heb gemaakt, dat de wijnranken hier ook slechts de halve lengte bereiken.

Vitry, Châlons en Epernay volgden: aan dit laatste station kreeg ik gelegenheid om voor veel geld weinig te eten, want men diende er mij »un diner" voor, en naauw had ik de soep gebruikt, of de trein ging reeds weg. Niet ver van Château-Thierry stond op een heuvel een magnifiek Gothisch gebouw, dat Madame la Veuve Cliquot voor haar schoonzoon heeft laten bouwen.

De *charmes* van het trajekt vermeerderden met het dal van de Marne, waarin Meaux en een aantal andere stations; doch het werd eindelijk donker, en toen ik niets meer zien kon, begon ik te converseren met den man uit de *Serres;* aan het eindstation wenschte ik hem »bon voyage", zocht mijne bagaadje op, en kwam behouden te Parijs, in de Rue de la Paix.

P A R IJ S.

Er is over deze stad zooveel geschreven, en er is zooveel gebeurd, dat er bijna geene namen van plaatsen, straten of gebouwen zijn, die niet aan historische of romantische feiten herinneren, en ons niet familiaar in de ooren klinken.

De meeste namen zijn echter niet veel ouder dan eene halve eeuw, want sedert de revolutie van 1789 is men begonnen met naamsveranderingen, met afbreken en bouwen, en iedere volgende dynastie en revolutie heeft wederom veranderd, afgebroken en het werk volgens eigene plannen voortgezet.

Toch vindt men nog namen, die aan oudere gebeurtenissen en personen herinneren, zelfs nog enkele voorname gebouwen, die in de laatste honderd jaren geene aanmerkelijke uitwendige verandering hebben ondergaan. Wanneer men u echter in deze gebouwen rondleidt, is de mond van den Concierge zoo vol »Revolution" en »Napoleon", dat gij onmogelijk over iets anders kunt denken dan over Austerlitz, Marengo, Jena, Alma, Sebastopol en dergelijke namen. Zonder het te vermoeden,

gaat gij aan den leiband van het Napoleontische systeem, dat er op ingerigt is, om ieders gedachten alleen op den roem van het Keizerrijk te vestigen.

Slechts één publiek plein is overgebleven, waaraan het *prestige* van oudheid nog gebleven is. Het is de weinig genoemde en weinig bekende Place Royale, niet ver van den Boulevard Beaumarchais. Zij werd met de omwentelingen wel verdoopt als Place des Vosges, doch ieder noemt haar weder bij den ouden naam.

De omgeving van dit plein bestaat uit geheel uniforme huizen, zeer antiek gebouwd uit roode en geelachtige tigchelsteenen: zij hebben hun bestaan te danken aan Catherine de Medicis, die ze daar in plaats van het Palais des Tournelles liet bouwen; op dit plein had het tournooi plaats, waar Henri II het leven verloor. In het midden staat het ruiterbeeld van Louis XIII, dat wel met de revolutie vernield, doch onder de regering van Charles X weder hersteld werd.

De Keizer heeft zeker even weinig er aan gedacht, om deze antiquiteit weg te ruimen, als de meeste reizigers er aan denken, om ze te bezoeken. En toch is zij het waard, want het is het eenige plein in Parijs, dat met zijne omgeving bevrijd is gebleven van demolitiën of veranderingen. Ik heb het slechts bij toeval ontdekt, toen ik eene zijstraat in de Rue St. Antoine insloeg. Er is in de geheele stad geen rustiger oord; het is beplant met kastanjeboomen, en omgeven door een hek, dat geene rijtuigen toelaat.

Dit plein met zijne omgeving, het eenige, dat tot nog toe geheel gerespekteerd werd, heeft het *prestige* van oudheid, dat men in Parijs te vergeefs bij al het andere zoekt. Er heeft geene zaak in deze stad meer indruk op mij gemaakt dan deze Place Royale, die staande is ge-

bleven te midden van dien chaos, als de eenige ongeschondene representante van een vroeger tijdvak.

Wie, die slechts over een alledaagsch voorstellingsvermogen kan disponeren, is in staat zich in het nieuwe Parijs geschiedkundige feiten voor den geest te roepen, die niet zamenhangen met den roem van het Keizerrijk? Gij gaat naar de plaats, waar de guillotine gestaan heeft, die de koninklijke hoofden heeft doen vallen; gij verwacht, dat het er *sinistre* zal uitzien, doch gij vindt de Place de la Concorde, het sieraad van Parijs, het middelpunt van den vreemdelingenkring, waar alles leven en amusement is, waar alles *riant* en nieuw er uitziet.

Rond het Stadhuis niet meer de beruchte Place de Grève; niet meer die opeenhoopingen van huizen, waaronder het fraaije gebouw verdween, maar eene Place de l'Hôtel de Ville en breede straten aan alle zijden!

Aan het einde van de Rue St. Antoine niets meer van de Bastille dan de naam, (deze hindert Napoleon niet, want hij spreekt niet ten gunste van eene vroegere dynastie), en te midden van straten die afgebroken, en andere die opgebouwd worden, vindt men de Julijzuil, eene herinnering aan de ongeregeldheden van 1830.

Zoo vindt men in plaats van den Prison du Châtelet met zijne afschuwelijke onderaardsche holen, eene bron, versierd met eenige vredelievende voorstellingen: op de plaats waar de Eglise St. Jacques stond, een keurig torentje, omgeven door een publieken tuin en door stoelen »à dix centimes".

De Rue Rivoli en Boulevard Sebastopol zijn gelegd door de oudste wijken der stad, die uit ontzettend hooge en oude steenklompen bestonden, slechts door naauwe stegen gescheiden, waarin het gepeupel woonde, dat bij de omwentelingen het grootste gewigt in de schaal legde.

De laatste straat zet zich voort op het Seine-eilandje, waar men nu bezig is, alles in puinhoopen te veranderen, en licht en lucht te verspreiden op die plaatsen, die langen tijd de wijkplaats waren van dieven en moordenaars.

Daar stond dat doolhof van donkere straten, waarin de Rue aux Fèves en het verdere toneel, waar Sue zijne lezers in de Mystères binnenleidt. Daar vielen al die huizen »maisons couleur de boue, percées de quelques rares fenètres aux chassis vermoulus et sans carreaux", waar binnen alles »infect et immonde." Die het niet met zijne oogen heeft aanschouwd, behoeft er evenwel geen spijt over te gevoelen, want vooreerst is de beschrijving van Sue geheel voldoende om er eene juiste voorstelling van te krijgen, en ten anderen zijn er nog vele plaatsen aan de Rive gauche, die er volkomen zoo uitzien. Op de ruïnen der Cité verrijzen nu reeds nieuwe straten, en wanneer men aan Napoleon den tijd laat, zal hij zorgen, dat over eenige jaren het nieuwe Parijs geheel onkenbaar is voor iemand, die het onder zijne regering niet gezien heeft.

Het nieuwe deel, voor zoo ver het afgebouwd is, vormt de spheer, waarin een vreemdeling zich beweegt, die alleen voor zijn genoegen deze stad bezoekt. Het is gemakkelijk te noemen: de eene helft der Boulevards, van de Madeleine tot den Boul. Sebastopol, de Rue Rivoli, Richelieu en Vivienne, het Palais Royal, de Rue de la Paix en Rue Royale, het Louvre, de Jardin des Tuileries en de Champs-Elysées. Komt men verder in Parijs, dan is dit bijna zeker niet te voet, en men passeert het alleen, om naar de eene of andere inrigting

te komen; want buiten het opgenoemde is er geen plein of straat binnen de wallen, waaraan iets te zien is, en waar men gaarne zou willen flaneren; zelfs geen Café, waar men eene *demi-tasse* zou willen drinken. Met één woord, het overige Parijs is onaanzienlijk; er zijn vele, zelfs ruime straten met groote meestal onaanzienlijke huizen; vele naauwe straten, die nog afgebroken worden, en verder veel dat *repoussant* en niets dat er aantrekkelijk uitziet.

De Parijsche huizen zijn over 't geheel onzindelijk van buiten zoowel als van binnen; zelfs in het beste deel der stad zijn Hôtels genoeg, die zeer vuil zijn. In dit opzigt staat Parijs ver beneden vele Duitsche steden. De schuld hiervan ligt bij de vrouwen; deze bemoeijen zich met het reinigen der woning even weinig als met andere huishoudelijke bezigheden, en ziedaar de *service* overgelaten aan *Garçons*, die niet weten wat men verstaat onder »eene kamer doen" (*). Water wordt in 't geheel niet tot reiniging aangewend; voor- of najaarsschoonmaak is er niet, en dus bepaalt zich het *doen* van eene kamer tot het cireren van den vloer en het afstoffen van de meubels, dat zeer slordig geschiedt. Het gevolg hiervan is, dat alles zwart afgeeft, en dat het ongedierte er welig voortteelt; doch wat doet het er toe: men gaat 's morgens de deur uit, om er eerst 's avonds weêr in te komen, en tegen insekten beveiligt men zich met het Poudre Insecticide de Pyrèthre, dat tegenwoordig een grooten tak van handel uitmaakt; men vindt het voor iederen kruidenierswinkel op een rood papier geannonceerd.

Het eenige, dat in deze huizen zindelijk is, of ten

(*) Tot mijne verwondering vond ik deze dienstboden-uitdrukking in 't Fransch woordelijk terug; mijn *Garçon de service* sprak altijd van: „faire la chambre".

minste zindelijk voor den dag komt, is het vrouwelijke personeel, dat er in elke hoek van de stad even netjes uitziet. Netjes, meestal gracieus zijn de Parijsche vrouwen; de dimensiën van hare handen en voeten zijn zeker veel kleiner dan die van Duitsche vrouwen, en hare conversatie is alleraangenaamst, zoodat men niet zeggen kan, dat zij geene *charmes* hebben; maar zij zijn verre van mooi, en die naar Parijs gaat, om mooije *Françaises* te zien, vindt zich bijzonder te leur gesteld.

Eene afzonderlijke afdeeling der Parijsche vrouwen wordt gevormd door de »Lorettes", niet meer »Grisettes": de geldzucht heeft haar gemetamorphoseerd. Deze vindt men 's avonds vooral, op de stoelen der Boulevards, in het Café du Cercle en Café Mazarin, in de Champs-Elysées, enz.; ik kan u eigenlijk niet zeggen, waar zij niet zijn. Gij zult mij bijna niet gelooven, wanneer ik u zeg, dat er onder deze slechts zelden eene is, die een dragelijk gezigt presenteert. Nog zeldzamer ziet men er eene met een jeugdig uiterlijk en eenige *fraîcheur*, die niet van blanketsel afkomt; men zou veronderstellen, dat deze soort van vrouwen nooit jong was, als men niet wist, dat zij reeds vele phasen doorloopen hebben, voordat zij in deze zigtbare phase te voorschijn komen.

De Parijsche mannen hebben een aangenaam uiterlijk, meestal voorzien van eene Napoleontische puntige snor en een sik. Allen zijn beleefd en geven een gepast antwoord, als men hen aanspreekt; doch daar blijft het bij, en het is zelfs moeijelijk, om hen iets anders te laten zeggen dan: »Oh, Monsieur, il n' y a pas de quoi", of »vous avez trop de bonté" en dergelijke uitdrukkingen, waarmede de kennismaking dan gewoonlijk eindigt.

Zelfs de *ouvrier* met zijn blaauwen kiel is fatsoenlijk in 't spreken, al dikteert zijn uiterlijk eenige *insolence*.

Hij gaat voor niemand uit den weg; zelfs wanneer gij voor hem uit wandelt, en uwe rigting met de zijne zamenvalt, loopt hij u, als hij u inhaalt, tegen 't lijf.

L' ouvrier, c' est le maître du trottoir": hij heeft eene diepe verachting voor niet-*ouvriers* en zweert bij den Keizer; hij verdient zijne vijf Franken daags en verteert ze ook; hij gaat in de Theaters, en zet zich neêr even goed als gij in ieder Café, dat hem goeddunkt, het voornaamste niet uitgezonderd; dagelijks gebruikt hij »un absinthe et un petit verre", en soms gaat hij er zich aan te buiten. In één woord, de *ouvrier* leeft als een Heer; ik heb er wel eens heel op hun gemak met eene cigaar in den mond in *Remises* zien rijden.

Van vele zaken in deze stad heeft men zich groote voorstellingen gemaakt, en als men ze dan eindelijk met eigene oogen aanschouwt, ondervindt men bij de meeste eenige teleurstelling.

Men heeft zich de Champs-Elysées voorgesteld als een bosch met hooge boomen, en men vindt een park, waarin eigenlijk niet één ordentlijke boom staat. Al de boomen zijn laag, hebben weinig bladeren, en zijn gebakerd in een omhulsel van stroo en doek, dat aan de plaats, waar de vertakking begint, in een blikken trechter eindigt.

Men heeft menigmaal in den Leidschen Hortus en in den Amsterdamschen dierentuin gewandeld, en steeds het begrip gehad, dat deze inrigtingen niets zijn bij een Jardin Bothanique et Zoölogique. Doch nu bezoekt men de laatste, en vindt drie regte ijpenlanen, gesneden door twee andere, en daar tusschen vierkante afgeslotene perken met een *rondpoint* en een vijvertje in 't midden, behalve in een der hoeken een paar beplante heuveltjes,

waarop men een Ceder van den Libanon mag aangapen. In den Jardin Zoölogique zijn de dieren nagenoeg op één gestapeld. De wilde dieren zitten in één aaneengeschakeld gebouw even als in een beestenspel; in de apenrotonde zag ik, hoe dikwijls ik er ook kwam, slechts drie kleine aapjes, en de eenige giraffe stierf eene maand na mijn vertrek. Het was wenschelijk dat ieder Nederlander zich hiervan ging overtuigen,. want er zijn niet vele inrigtingen in ons land, die beter zijn dan gelijksoortige in andere landen.

De zaak, waarvan men de grootste verwachting heeft, is het kerkhof Père-la-Chaise: daar hoopt gij in stille afzondering eenigen tijd door te brengen aan het graf van personen, wier geschriften of verrigtingen uwe sympathie bijzonder hebben opgewekt. Gij stelt u een onmetelijk kerkhof voor, waar hier en daar eene marmeren *tombe* staat, beschaduwd door treurwilgen en ruischende populieren.

Aan de Place de la Bastille neemt gij plaats op den Omnibus, die er heen rijdt, en weldra merkt gij, dat het doel niet ver af is, want de straat, waardoor gij rijdt, is geheel steenhouwerswinkel, opgepropt met voltooide monumenten en kransen van *immortelles*.

Eindelijk staat de Omnibus stil, en gij wandelt door de hoofdpoort naar binnen. Reeds in de eerste laan ziet gij niets dan monumenten en zerken, naast ja bijna op elkander, want met deze »Concessions à perpétuité", waar eene vierkante el gronds 500 Franken kost, is men zeer zuinig met het terrein. Wanneer gij niet de inscriptiën op de zerken zaagt en kransen van *immortelles*, half vergaan en zwart van ouderdom, dan zoudt gij denken, dat hier eene voortzetting van de winkels was.

In welk gedeelte gij nu ook komt, het is al hetzelfde:

digte bosschen van stukken marmer en arduin, zoo digt op elkander, dat gij slechts met moeite er door kunt kruipen, wanneer gij een graf wilt zien, dat niet aan den rijweg staat. Nu en dan rijden er wagens over de keijen, waarmede de wegen bestraat zijn; ginds hoort men het beitelen van steenhouwers, die bezig zijn om eene zerk te vernieuwen, en overal wordt de stilte gestoord door een grooten hoop bezoekers, die er onder een luid gesnap rondwandelt.

Vele andere begraafplaatsen, waar men zou meenen, dat de rustende dooden door stilte en eenzaamheid omgeven zijn, kenmerken zich door eene bijzondere levendigheid. Daar is onder anderen de Chapelle Expiatoire, wier muren gevuld zijn met de beenderen van zoovele slagtoffers der revolutie: in hare gewelven hebt gij moeite, om onder het straatgedruisch, dat er doordringt, de stem te verstaan van den persoon, die u rondleidt en de zaak expliceert.

Aan het graf van Napoleon maakt steeds eene groote menigte »queue" voorbij de kapel, waar het stoffelijk overschot van den Keizer bewaard wordt. Slechts één oögenblik moogt gij er voor stil blijven staan, en dan roept een Sergeant de Ville: Passez, Monsieur! aan welk gebod gij tegen wil en dank moet gehoorzamen, want uw buurman duwt u weg.

Even weinig *prestige* is er aan de Caveaux onder het Pantheon. Een man staat voor de deur te wachten, tot er eene voldoende menigte bezoekers bijeen is; hij gaat vooruit met eene lantaarn, en loopt zoo hard, dat de nieuwsgierigen hem door de donkere gangen slechts met moeite volgen. Ieder tracht vooraan te dringen, want die niet digt bij de lantaarn is, ziet niets. Daar doet een kanonschot de aanwezige vrouwen gillen en van

angst verstijven, want zij denken, dat het gewelf instort; maar de *gardien* heeft slechts in een zekeren hoek een zakdoek uitgeslagen, en eene bijzondere echo heeft het geluid versterkt. Er zijn echter slechts enkelen, die het gezien hebben, zoodat het angstige geroep van stemmen, die vragen, wat er toch gebeurt, nog lang voortduurt. Die nu vooraan loopt, krijgt permissie, om even door de deuren te kijken, waar achter de Sarkophagen staan van Jean Jacques »l' homme de la nature", van Voltaire en van Mirabeau; die achter aan staat, ziet niets. Eindelijk volgt een gipsen model van het Pantheon, dat de voorstelling besluit. Nu begint de *gardien* nog harder te loopen, en de menigte hem achterna, want ieder is bang, om in de kelders te worden opgesloten. Dit is het bezoek in de Caveaux van het Pantheon.

Iets, dat altijd indruk maakt, omdat men er iets akeligs kan zien, is de Morgue; maar ook deze valt tegen, want het is niets dan eene kleine vuile loods, waar ieder voorbijganger even inloopt, om een blik te werpen achter die glazen deur, waar vijf waterlijken liggen of kunnen liggen, want het gebeurt maar zelden, dat alle plaatsen bezet zijn. Ligt er niets, dat ook menigmaal gebeurt, dan is er ook verder niets akeligs of interessants te zien.

Men zou nu misschien denken, dat het eenzaam of verlaten is op die plaatsen, waar geene dooden liggen; doch ook daar heerscht groote drukte. Men laat zich rijden naar de Rue Mouffetard voor de fabriek der Gobelins. Men verwacht er weinig gezelschap, want de *entrée* is alleen vrij voor hen, die een paspoort kunnen vertoonen, en daarenboven is het zoo ver uit de fatsoenlijke buurt. Men heeft dus het vooruitzigt, van zich op zijn gemak te kunnen wijden aan de beschouwing van

de prachtige tapisserien en van de prachtige zalen, waarin zij (natuurlijk) zullen hangen. Maar de Gobelins zijn opgehangen in onaanzienlijke kleine vertrekken met weinig licht, die meer hebben van een overloop, dan van eene kamer. Gij ergert u echter minder daarover, dan wel omdat gij bijna niets van de stukken kunt zien door de groote menigte vreemdelingen, die juist even als gij er vandaag zijn heengegaan, omdat zij dachten, dat het er leég zou zijn.

Nog grootere voorstellingen van eenzaamheid hebt gij u gemaakt vóór het bezoek in de Sainte Chapelle, in het Hôtel de Ville en in andere gebouwen, waarvoor gij om toegang te krijgen een eigenhandigen brief moet schrijven aan den Ministre d' Etat of aan den Prefêt de la Seine. Nu, denkt gij, dit is eene heerlijke instelling, want zoo iets is met opzet gedaan, om den toevloed van menschen tegen te houden! Och, neen, gij vergist u, want op den bepaalden dag om twee uur staat »un peuple immense" te wachten voor de deur van al die inrigtingen, en ieder is voorzien van hetzelfde gunstige antwoord, waarmede de Prefêt of de Ministre u vereerd heeft. Van deze correspondentie heeft dus de post alléén het voordeel, want gij frankeert uw brief, en uw correspondent zendt het antwoord ongefrankeerd terug.

Wanneer men de groote Theaters van Duitschland bezocht heeft, valt de Grand Opéra zeer tegen, niet zoozeer om het lokaal zelf, dat er oud en slecht onderhouden uitziet, maar om het personeel, dat op de planken van dit zoo beroemde, men kan zeggen, dit eerste toneel van de wereld zijne stem verheft. Tijdens mijn verblijf ging de laatste uitstekende zangeres (*) tot de Italiens

(*) Borghi-Mamo.

over, en toen bleef er niets dan een zamenraapsel van afgeschreeuwde Tenors en oude of te weinig geoefende zangeressen, die wedijverden, wie van hen het minst zou zingen en het meest zou schreeuwen. Het is eene interessante bijdrage tot Franschen wansmaak, dat M.r Renard als Arnold in den Guillaume Tell woedend geapplaudisseerd wordt, wanneer hij op de teenen staat, en zijne »ut dièze" zingt. Wie hier meer van wil weten, leze de Revue Musicale van Scudo in de Revue des deux Mondes.

Er is dikwijls sprake van de Passages, die onder het Operagebouw door loopen, maar ik kan niet denken, dat deze leelijke donkere gangen vol met onaanzienlijke winkels aan iets anders hunne bekendheid zouden te danken hebben dan aan geschiedkundige herinneringen.

Er zijn in Parijs vele zaken, die tegenvallen, wanneer men bij de voorstelling niet geweten heeft, dat het noodzakelijk is, bij alles iets voor Franschen bluf in rekening te brengen. Die echter voor zijn genoegen eenigen tijd in deze stad doorbrengt, vergeet dit, want het Parijsche leven, waarvan men eerst begrip krijgt, als men overal rond gekeken heeft, is in staat alles te vergoeden.

Welke stad heeft zoovele *ressources*, om een vreemdeling *en dolce far niente* bezig te houden! Gij hebt alle publieke en private inrigtingen gezien, en denkt nog eenige dagen te blijven, om onder het Parijsche gewoel van uwe vermoeijende togten door *musea*, kerken, enz. uit te rusten: neemt dan uw logies, zoo gij door vroegere aanbeveling in eene afgelegene straat mogt zijn teregt gekomen, in een Hôtel op een aangenamen stand, bijvoorbeeld in het Pavillon de Rohan, in de Rue Rivoli tegenover het gelijkluidende deel van het Louvre; dit is het

Hôtel Garni, waar ik gewoond heb: ik kan het u om zijne nette en zindelijke kamers aanbevelen. Gij kunt hier uwe familie gerust medebrengen, want het is er hoogst fatsoenlijk, en op de zeden van het huis valt niets te zeggen.

Ik had niet gedacht, dat op uiterlijke zedigheid in Parijs wel eens gelet werd, maar het volgende heeft mijne opinie hierover veranderd.

Op dezelfde *étage* als ik, woonde eene »Espagnolle". Zij had volgens haar zeggen haar man in Spanje te huis gelaten, (het bleek uit haar paspoort), en converseerde hier met »les amis de son mari". Deze haalden haar af, en reden met haar te paard door de Champs-Elysées; verder werd de Donna soms te huis gebragt door diezelfde vrienden, en er was op haar gedrag niets aan te merken. Daar zij mijne buurvrouw was, ontmoette ik haar menigmaal op het Balkon of op den trap, waardoor dan altijd een gesprek ontstond, dat ik maar ongaarne afbrak, want zij zag er niet onaardig uit. Op een morgen echter was hare kamer ontruimd, en de omtrek was niet meer geparfumeerd door hare kleederen. Met een treurig voorgevoel vraagde ik aan den *Garçon* naar Madame, waarop hij mij mededeelde, dat de portier haar de huur had opgezegd, en dat zij terstond had moeten vertrekken, omdat zij *en négligé* op het balkon had gestaan (*), »et parce qu'elle faisait trop de bruit, en entrant dans la maison, et en montant l' escalier."

Men ziet hieruit, dat in Parijs geen algemeen zedenbederf heerscht. Is nu deze zedige plaats u te hoog in de lucht, gaat dan tot eene lagere verdieping over, als de apartementen u daar niet te duur zijn, of neemt liever (dit is zeker minder kostbaar) eene kamer bij den dag in het Hôtel du Louvre, dat hier vlak bij is.

(*) Nota bene op eene verdieping, die ruim honderd trappen hoog was!

EEN ZOMERDAG IN PARIJS.

Laat de verdeeling van den dag eens aan mij over: ik zal zorgen, dat gij u amuseert. Gij komt echter van daag in geene *Remises*, want wij moeten wandelen, om goed te profiteren, van hetgeen er te zien is.

Voordat wij uitgaan, kijken wij even rond in ons Hôtel. Het vormt een afzonderlijk gebouw, door vier straten omgeven; de *rez-de-chaussée* is grootendeels verhuurd aan winkeliers, maar de drie verdiepingen daarboven vormen het Hôtel met zijne 500 kamers. De bouworde is zeer geregeld, en als gij uwe oogen goed gebruikt, vindt gij gemakkelijk den weg, want overal staan wegwijzers.

Te midden van het gebouw is eene groote binnenplaats met eene glazen lantaarn bedekt: daar is het hooge bordes, waarmede men in het Hôtel komt over twee gemakkelijke trappen. Eene poort brengt deze binnenplaats in communicatie met de Rue Rivoli; er rijden onophoudelijk rijtuigen in en uit, gevuld met logeergasten, die aankomen en vertrekken, en andere, die een pleiziertoertje gaan maken. De vergulde opschriften boven de deuren in de rondte betreffen de Administratie van het

Hôtel, en het lokaal tegenover het bordes is als koffijhuis ingerigt; van hier heeft men een heerlijk uitzigt op de Engelsche toiletten, die de trappen op- en afkomen.

Op de eerste verdieping is de lees- en Conversatie-kamer en achter deze de eetzaal, twee prachtig gemeubileerde lokalen, ruim genoeg, om eenige honderd menschen te bevatten. Wij zullen er eens gaan dineren, om die tafel te zien, geheel bedekt met zilver en kristal; maar wij zullen het bij ééns laten, want op andere plaatsen dineert men beter voor de zeven Franken, die men hier voor het *couvert* betaalt.

Wij verlaten het Hôtel en slaan regts om: na eenige schreden zijn wij aan de Place du Palais-Roijal, die het Hôtel aan deze zijde begrenst. Van alle kanten rijden Omnibussen op het plein toe, zoodat het moeite schijnt te zullen kosten, om aan de overzijde te komen; doch gij zult zien, dat het zoo moeijelijk niet is, als het wel gelijkt. Loopt slechts achter een rijtuig, dan hebt gij geen gevaar van overreden te worden.

Daar zijn wij weêr onder de Arcaden van de Rue Rivoli. Leest het papiertje eens, dat u daar in de handen wordt gestopt: »l' Isthme de Panama est beaucoup plus haut!" Dit is eene mededeeling, dat de winkel, waar de bekende Panamahoeden verkocht worden, naar een hooger deel van de Rue Rivoli verhuisd is. Daar krijgt gij weêr een ander papier: »Déjeuners à 90 centimes, diners à 1 Fr. 25 centimes"; het adres van eene nieuwe restauratie en het *menu*, dat er van middag te krijgen is, staat er op. Als gij al de papiertjes aanneemt, die men u op straat wil geven, dan zijn uwe zakken vol, lang voor dat gij te huis komt.

Deze winkel op den hoek met die gekleurde zijden *fichus*, *bournous* en Turksche pijpen behoort aan een Alge-

rijn: daar staat hij reeds geheel gekostumeerd in de deur.

Naast dezen winkel is een Omnibuskantoor, het middelpunt van eenige omnibusrouten. Wanneer gij in deze buurt woont, en de *routes* kent, wordt gij in een oogenblik naar alle zijden der stad getransporteerd voor 15 of 20 centimes, naarmate gij u boven op of binnen in den Omnibus plaatst. Een Heer moet altijd op de *Impériale* gaan zitten, want er is niets aangenamer dan »Paris à vol d'oiseau d'Omnibus". Zijt gij met dit middel van transport vertrouwd, dan behoeft gij uwe beenen nooit te vermoeijen, want overal passeren Omnibussen. Plaatst u op den eersten, die voorbijkomt, en verlaat hem op het punt, waar zijne *route* zich kruist met de *route* van den ander, die naar uw doel leidt. Wacht nu een oogenblik op dit kruispunt tot de ander aankomt; hij laat zich nooit lang wachten, want om de vijf minuten rijdt er een van ieder hoofdkantoor.

Wij volgen de Arcaden. Deze straat ter regterzijde is de Rue Rohan, een verlengstuk van de Rue Richelieu; wij gaan nog een blok huizen verder, en zetten ons neder aan het Café de la Paix op den hoek van de Rue de l'Echelle en Rivoli. Geene aangenamer plaats, om te ontbijten dan deze, want er is 's morgens weinig drukte, en dus ruimte genoeg onder de warande, om het gewoel op straat ongestoord te kunnen aanzien.

Die kerel daar met dien blikken toren op zijn rug maakt dat vervelende gejingel; hij verkoopt »Coco", een drank voor het mindere publiek: men zegt, dat het een aftreksel is van citroenschillen en zoethout. Hij is eigenlijk meer te huis op de Place de la Concorde, maar op hoop van debiet heeft hij zich bij die menigte gevoegd, die voor een boekwinkel staat te kijken naar den voortgang van de zaken in Italië.

Zoolang de oorlog duurt, hebben zulke winkels eene kaart buiten hangen van het oorlogsterrein, waarop men juist kan zien, waar de verschillende legers zich bevinden. Op iedere bezette plaats steekt eene speld met een vlaggetje er aan, waarvan de kleuren verschillen, naarmate er Franschen, Oostenrijkers of Italianen liggen.

Deze schreeuwer met papieren in de hand aast op de nieuwsgierigheid van den hoop; hoort hem eens aan: »Le bulletin d' aujourd'hui! Les nouvelles de la guerre d' Italie! L' entrée de l' armée Française à Milan! Cinq centimes, un sou!"

Die vrouw daar heeft weêr iets anders te koop: »la nouvelle médaille frappée à l' occasion de l' entrée de l' Empereur à Milan! Dix centimes, deux sous!"

De oorlog heeft verscheidene nieuwe dagbladen in het leven geroepen, die nu nog »Bulletin de la guerre" heeten: doch naauw is de vrede gesloten, of de naam verandert in »Bulletin de la Paix"; na deze laatste phase van hun bestaan verdwijnen zij het eene voor en het andere na. Meestal zijn zij gevuld met berigten van hevige gevechten, waarbij de vijanden een oneindig groot, en de Franschen een oneindig klein getal soldaten verloren hebben, en met berigten van bijeenkomsten en andere minder belangrijke zaken, die nooit zullen gebeuren. Op dit oogenblik leest gij er in over eene zamenkomst van de drie Europeesche keizers in Parijs, even als of zij drie particulieren waren, die eene week of wat voor hun genoegen op reis gaan, en elkander te Parijs *rendez-vous* geven.

Zoodra er een gerucht van eene overwinning overkomt, is er niet alleen een blad mede volgedrukt, om het te verbreiden, maar ook eene medaille geslagen, om het te vereeuwigen, zoodat er nu en dan medailles te krijgen zijn, die aan nooit gebeurde zaken herinneren.

De officiëele tijdingen en Telegrammen worden aangeplakt aan de hoeken der straten met de onderteekening van een Minister. Deze zijn dus echt; maar op de opgaven van dooden en gekwetsten is nooit te vertrouwen. Zulke getallen zijn ook zoo kort na den slag niet te bepalen: het ware getal komt eerst veel later of soms nooit aan het licht. De Franschen weten wel, dat het met opzet verzwegen wordt; doch zij nemen er genoegen in, omdat zij hierdoor verhinderd worden, om bij het vernemen van een groot verlies den moed te verliezen.

Voor eenige oogenblikken is de drukte verminderd: des te gemakkelijker kunt gij de voorbijgaande Engelsche Dames beschouwen. Zij komen uit de groote Hôtels van de Rue Rivoli, (vooral door Engelschen bezocht), om een luchtje te scheppen, en dan te gaan déjeuneren »à la fourchette" in het eene of andere Café.

Van Parijzenaars zult gij niets merken. Parijs is uit stad naar de eene of andere badplaats, zoodat de straten ingenomen zijn door vreemdelingen, vooral door Engelschen en door »Provinciaux". Als gij oplet, kunt gij hen gemakkelijk uit elkander kennen. De Engelschen hebben altijd hunne bijzondere kleeding, zoowel de elegante Dames als de niet smaakvol gekleede Heeren. Ziet gij echter iemand met een angstig gezigt rond zich kijken, en hard over de straat loopen, om de rijtuigen te vermijden; een Omnibus met verbazing aangapen; in eene restauratie »à prix fixe" spijzen bestellen, die niet op de Carte du Jour staan; of 's avonds met naauwgezetheid naar zijne besprokene plaats zoeken in een Theater, waar men van te voren weet, dat het leêg zal zijn om de hitte — weest er zeker van: die *iemand* is een »Provincial".

Maar gij vergeet te ontbijten; bedenkt dat wij eerst

om zes uur dineren. Gij kunt hier alles krijgen, en het is alles *exquis*, maar niet zeer goedkoop; er is ook op dezen stand niet anders te verwachten.

De eigenaar dezer zaak heeft mij onlangs in vertrouwen medegedeeld, (het blijft dus onder ons), dat hij voor deze kleine *rez-de-chaussée* en *entresol*, waar hij het Café gecreëerd heeft, jaarlijks 10,000 Fr. huur betaalt, behalve grondlasten, enz. Hij is er door iemand ingezet met 60,000 Fr. om zich in te spannen, en heeft aan het lokaal een *bail* van twaalf jaar.

Het is echter zijn plan niet, om hier langer dan zes jaar te blijven, want zulk een slavenleven is niet langer uit te houden; daarna zal hij de zaak, die dan door verbetering van stand (*) ongeveer 200,000 Fr. waard zal geworden zijn, aan een ander over doen, en zich weêr terugtrekken »dans sa province".

Hij denkt van 't jaar reeds zuiver 15000 Fr. te maken: dit klinkt zeker niet onaardig; maar welk leven heeft hij ook! Is hij niet altijd bij de zaak: den ganschen dag buigen zijne knieën zich niet, want hij bedient ook zelf en ziet steeds rond, dat de *Garçons* hun pligt doen. 's Nachts om half één wordt het Café gesloten, doch hij gaat eerst een uur later naar bed, als het lokaal opgeruimd is, om dan 's morgens ten zeven ure weêr te assisteren bij het openen van deuren en luiken.

Zijne eenige verpoozing is het ontbijt en het middagmaal, dat hij gewoonlijk met vrouw en dochter in dien hoek gebruikt; als zij gedaan hebben, gaat de familie weêr naar het buffet, om de zaken te behartigen. Op deze wijs gaat het dag aan dag, en jaar aan jaar, zoodat

---

(*) De Rue de l' Echelle wordt doorgeslagen tot aan de Boulevards.

gij kunt begrijpen met welk verlangen hij naar zijne »province" uitziet.

Misschien verbaast gij u over de groote getallen, die ik opgenoemd heb; maar weet gij wel, wat de jaarlijksche huur is van andere koffijhuizen? Het Café du Cercle op den Boulevard Montmartre, dat niet veel grooter is, betaalt jaarlijks 45,000 Fr. huur, en niettegenstaande dit, heeft de huurder na een jaar of vijf, als hij goed oppast, zijne schaapjes op 't drooge. Weest verzekerd, dat een Café Mazarin, Riche, en de meeste andere Café's aan de noordzijde der voorname Boulevards niet veel minder betalen.

De zaken, die men in deze lokalen het meest gebruikt, zijn: une demi-tasse (de café), un petit verre (de cognac), un absinthe, un soda, une cannette ou une chope de bière de Strasbourg. IJs, likeuren, chocolade, wijn en etenswaren zijn slechts bijzaken; de winst moet uit het groote verbruik der eerstgenoemde zaken komen.

Wijn wordt er alleen gedronken, als er gedéjeuneerd of gedineerd wordt: doch dit artikel hoort meer te huis in den »Commerce de vin", die bijna alleen door het mindere publiek gefrequenteerd wordt. Een fatsoenlijk mensch drinkt hier buiten de etensuren geen wijn.

Als gij uw gelag betaalt, geeft dan een *pour boire* aan den *Garçon;* dit is noodzakelijk, als gij een volgenden keer goed wilt bediend worden. Twee *sous* geeft men bij de minste vertering; voor een ontbijt zijn vier of vijf *sous* voldoende. Het is wel te begrijpen, dat de knechts niet zeer gesteld zijn op iemand, die niets geeft, want alleen van deze fooijen moeten zij bestaan. De koffijhuishouder geeft hun meestal geen loon, en het is ook niet noodig, daar zij in een druk bezocht Café genoeg verdienen: *Garçon* is op zulke plaatsen eene lukratieve be-

trekking. Men zegt, dat in sommige dezer inrigtingen de knechts zelfs geld geven, om er als zoodanig te mogen komen.

Wandelen wij verder door de Rue Rivoli. De huizen zijn alle onder denzelfden gevel gebouwd, en rusten op Arcaden, waaronder men doorloopt. De winkels zijn hier klein en van weinig beteekenis; kijkt dus liever links naar het hek van den Jardin des Tuileries: het loopt met de straat mede naar de Place de la Concorde.

Wij gaan naar de Boulevards, door de Rue Castiglione en de Rue de la Paix, die eigenlijk slechts ééne straat uitmaken, in wier midden de Place Vendôme ligt.

Het hek, rond de zuil, die in 't midden van het plein staat, is met kransen van *immortelles* geheel behangen. Er zijn vele oude, maar ook nieuwe kransen, alle gewijd aan de nagedachtenis van Napoleon I. Wie de milde gevers zijn, is onbekend; misschien is de regering er niet vreemd aan, want »les compagnons de gloire", van wie men zulke eerbewijzingen zou verwachten, zijn nagenoeg uitgestorven. Gij kunt de zuil beklimmen, doch voor het schoone uitzigt behoeft gij het niet te doen: »Paris à vol d' oiseau" ligt grootendeels in nevel gehuld.

De Rue de la Paix is eene aaneenschakeling van prachtige winkels en groote Hôtels Garnis. In een van deze landde ik bij mijne komst in Parijs, denkende dat het een gewoon Hôtel was; de vergissing kwam mij duur te staan. Men gaf mij twee apartementen met het uitzigt op eene binnenplaats, en zeide mij: »Pour le moment nous n'avons pas autre chose, mais demain nous vous donnerons un meilleur apartement". Ik heb mij echter tevreden gesteld met hetgeen ik had, en viel dus niet in de termen van nog meer dan tien Franken daags voor logies te mogen betalen.

Slaan wij nu regts om op den Boul. des Capucines. Hier begint eigenlijk het beste deel der Boulevards; het klimt in schoonheid tot den Boul. Montmartre, doch van daar af worden de winkels langzamerhand minder aanzienlijk, en aan de Porte St. Denis beteekenen zij niet veel meer.

Op de twee Boulevards, die wij 't eerst zien zullen, wandelt gij iederen dag met hetzelfde genoegen, want er is eene aangename drukte, en de winkels trekken door hunne nieuwe zaken altijd weêr uwe aandacht. De ramen bestaan er slechts uit eene of twee ruiten, achter welke meestal eene Angorakat ligt te slapen, een huisdier, dat in de groote winkels tot sieraad schijnt te dienen: ziet, daar ligt er eene op die prachtige *Cachemires*, die vele honderd Franken het stuk kosten.

De rijweg van de Boulevards is Macadam. Men heeft willen beweren, dat Napoleon deze wegen zou hebben laten maken, opdat er bij eene eventuëele revolutie geene Barricaden van straatkeijen zouden worden gemaakt; doch deze bewering is absurd, want bijna alle zijstraten zijn er nog mede belegd, en er is dus nog voorraad genoeg.

De Macadam is voordeelig voor de stilte, maar er zijn ook nadeelen aan verbonden. Met droogte zou hij vreesselijk stuiven, als het niet verhinderd werd door de *arrosoirs*, die hem zoo nat houden, dat men altijd beslikt wordt, als men er overloopt. Misschien echter is dit te verkiezen boven de stofwolken, die er zouden zijn, als het niet gebeurde. Er is steeds eene groote bende werkvolk bezig, om de wegen te herstellen, te besprenkelen en te vegen, vooral wanneer het geregend heeft. Hoe harder het regent, hoe meer water er over gebragt wordt door middel van slangen, die op de overal aanwezige geleidingen der waterwerken kunnen aange-

schroefd worden. Het vocht wordt dan als modder naar den rand van het *trottoir* gebezemd, waar het in de openingen der riolen eene wijkplaats vindt.

De vrije randen van het *trottoir* zijn bezet met stoelen, ten dienste der voetgangers. Zoodra gij gaat zitten, moet gij twee *sous* betalen; doch gij kunt er op blijven, zoo lang het u goeddunkt. Zulke stoelen staan ook in de Champs-Elysées: zij behooren aan eene vennootschap, die er goede zaken mede maakt. Tusschen deze stoelen staan boomen, die niet willen groeijen, en andere die dood zijn.

Eindelijk ziet men op de Boulevards nog twee soorten van zaken, die op schilderhuisjes gelijken. De eene soort is een onmisbaar straatmeubel, (waaraan in vele steden van ons vaderland groot gebrek is), van buiten en van binnen beschilderd met *annonces*: de andere soort is een huisje, waarin een persoon zit, die allerlei dagbladen verkoopt. Het laatste heeft glazen wanden, waarop tallooze gekleurde letters, die 's avonds het best uitkomen, als er van binnen gaslicht brandt.

De *rez-de-chaussée* der huizen op de Boulevards bestaat uit groote winkels, Cafés en Cafés-Restaurants; de meest bekende zijn aan de zuidzijde, het Café Anglais en het Café du Grand Balcon; aan de noordzijde, la Maison dorée en Tortoni. Daar is ook de beruchte Rue Lepelletier met de Grand Opéra, en de Rue Marivaux met de Opéra Comique.

Ziet eens, wat er gebeurt, als gij naar het *affiche* gaat, om te zien, wat er van avond gespeeld wordt: er schiet een man op u toe: »Messieurs, voulez-vous des places pour ce soir, je vous assure, qu' il n' y en a plus au Bureau?" Hij is uitventer van de Billets d' Auteur, die gij bij ieder Theater kunt koopen in het eene of andere wijnhuis in den naasten omtrek. Deze billetten wor-

den aan ieder, die voorbij komt en naar het *affiche* kijkt, gepresenteerd, en wanneer men ligtgeloovig aanneemt, dat er geene plaatsen meer te krijgen zijn, laat men zich menigmaal meer afzetten voor eene plaats, dan men aan het Bureau zou betaald hebben. Wilt gij eene Opera hooren, wacht tot 's avonds tegen den tijd, dat de voorstelling begint: gij koopt dan bij deze uitventers eene plaats ver beneden den bureauprijs, als gij weet af te dingen, daar zij de overblijvende billetten, die alleen voor dien avond gelden, liever beneden de waarde verkoopen, dan er niets voor te krijgen.

Wanneer er kans bestaat, dat het in een theater vol zal zijn, is het beter om 's morgens een billet te koopen aan het Bureau de Location, want met een Billet d'Auteur komt men niet op de beste plaats; maar is het weder zeer warm, of wordt er een stuk gespeeld, dat niet al te nieuw en niet zeer *en vogue* is, dan krijgt men 's avonds zoovele plaatsen, als men wil, en men kan zich dus bij zulk eene gelegenheid het geld van de *location* wel sparen. (*)

De noordzijde van den Boul. Montmartre vormt eene aaneenschakeling van koffijhuizen, waaronder het Café Mazarin en het Café du Cercle, de verzamelplaatsen van *Lorettes*, *Artistes*, *Ecrivains* en in 't algemeen van alle »flaneurs du Boulevard". Vele rijen met stoelen en tafeltjes staan hier op het asphalt van het *trottoir*, en zijn den geheelen dag bijna alle bezet. 's Avonds tegen elf uur wordt de drukte nog grooter, zoodat er geene plaats open komt vóór half één; dan begint de koffijhuishouder te sluiten, neemt tafels en stoelen weg, en noodzaakt het publiek op deze wijze, om weg te gaan en

(*) De prijs der *Location* is één à twee Fr. voor iedere plaats.

zich te onderwerpen aan de policieverordening, volgens welke alle publieke lokalen op dit uur moeten sluiten.

De Boulevard staat hier door de Rue Richelieu met de Rue Rivoli in direkte communicatie, en door de Rue Vivienne met het Palais-Royal, — straten, die door hare winkels en enkele aanzienlijke gebouwen nog tot de voornaamste behooren, doch die reeds verre achter de Rue de la Paix staan.

Op den Boul. Poissonnière en Bonne Nouvelle zien wij de aanzienlijke winkels langzamerhand verminderen. De bouworde der huizen wordt ongeregeld: nu eens komt een laag, dan weder een hoog huis met blinde zijmuren, beschilderd met allerlei advertentiën. Eene, die het meest in het oog valt, is geïllustreerd met een monsteroverjas: »à la redingote grise" staat er boven met eene uitnoodiging aan ieder, om een volslagen pak nieuwe kleêren te gaan koopen voor 49 Fr. Op deze volgt dan meestal de *annonce* van een tandenjood: »dents à cinq Francs"; letters en afbeeldingen zijn reusachtig en met de bontste kleuren geschilderd.

De Boul. St. Denis volgt nu met de Portes St. Denis en St. Martin, eereboogen, die ten tijde van Louis XIV zijn opgerigt. Tusschen deze kruisen zich de Boulevards met den Boul. Sebastopol, dien wij regts in zullen gaan, omdat op de eerste niet veel meer te zien is. Het eenige, dat uwe aandacht nog waard zou kunnen zijn, is de Boul. du Temple met zijne negen Theaters naast elkander: wij zullen er liever op een avond heengaan, want met gaslicht maakt deze plaats meer effekt; het is er dagelijks volle kermis.

De Boul. Sebastopol begint met het groote Station van den Chemin de Fer de l' Est. Niet ver van daar is het Café du XIXième Siècle, een enorme *rez-de-chaussée* door

glazen lantaarns verlicht; er staan 22 Biljarten, die meest altijd door »ouvriers en blouse" bezet zijn. De straat is geheel nieuw en bijna afgebouwd; het bouwen gaat hier zeer snel voort: er worden geene fondementen gelegd, en het werkvolk springt heel handig om met de groote blokken zandsteen, die tot bouwstof dienen. Hollandsche metselaars, en steentjes, die gevoegd moeten worden, zijn hier onbekend.

Eene zijstraat leidt van dezen Boulevard naar de Halles Centrales: deze hooge ruime loodsen van ijzer en glas zijn van binnen ingerigt voor den handel in eetwaren, en wel met afzonderlijke afdeelingen voor de voortbrengselen uit het planten- en dierenrijk. Alles wat op deze markt komt, is aan keur onderworpen, waarvan zooveel werk wordt gemaakt, dat men van de deugdelijkheid der koopwaar zeker is. Onder de ijzeren vloeren zijn groote kelders gegraven, waarin de voorraad bewaard wordt, de verschheid der eijeren bij lamplicht beproefd, en het vleesch en de visch in ijs koel gehouden worden. De vrouwen, die den groenten- en vruchtenhandel drijven, zijn bekend onder den naam van »Dames de la Halle": zij hebben de physionomie van onze echte vischwijven, en vereffenen even als deze hare geschillen, door elkander in 't haar te vliegen.

Aan den Tour St. Jacques ontmoet de Boul. Sebastopol de Rue Rivoli, die hier geene Arcaden heeft, maar des te meer kolossale winkels; de Arcaden beginnen eerst op de hoogte van het Louvre aan de Place de l' Oratoire, een plein aldus genoemd naar de Waalsche kerk, die er op uitkomt, doch die haar hoofdingang in de Rue St. Honoré heeft.

»Le Héros de la Chaire" van de Waalsche gemeente is Cocquerell, de waardige opvolger van zijn beroemden

vader: hij preêkt meest iederen Zondag in deze kerk, of in de Eglise St. Marie bij de Place de la Bastille.

In deze kerken begint de dienst met een voorzanger even na elf uur; er zijn dan nog weinig toehoorders, en eerst om twaalf uur, als de *ministre* op den preêkstoel verschijnt, wordt het vol. Hij preêkt slechts een half uur, en kwart voor één is de dienst geëindigd. Niemand heeft eene vaste plaats, zoodat ieder gaat zitten, waar hij wil; er hangen zelfs bordjes aan de muren, waarop staat: »Aucune place ne peut être gardée". Wilt gij eene zitplaats hebben, als Cocquerell preêkt, zoo moet gij vóór twaalf in de kerk zijn, want hij heeft veel loop. Wie hem ééns gehoord heeft, zal er een volgenden Zondag weêr heengaan, en zal moeten bekennen, dat weinige zaken in Parijs eene zoo aangename herinnering nalaten, als eene preêk van dezen redenaar, wiens welsprekendheid volmaakt wordt door de eenvoudigheid en *bon sens* zijner woorden.

Nog eenige schreden, en wij zijn aan ons Hôtel terug; hier is echter nog een winkel met produkten uit Algiers. Een hoop nieuwsgierigen staat te kijken, hoe die schildpadjes in het water zwemmen, en hoe groote hagedissen in de takken klimmen, die achter de ramen liggen: er zijn allerlei soort van vreemde vruchten te koop, meest alle te flaauw van smaak, om lekker te heeten: de Algerijnsche vijgen en druiven echter zijn zeer goed.

Wij zullen eenige oogenblikken uitrusten aan het Café du Louvre, en zien hoe eenige Engelschen en Amerikanen een morgengrogje drinken van »Fine de Champagne" (*): zij drinken dit van 's morgens tot 's avonds.

(*) Beste Fransche Brandewijn.

De middagzon brandt nu zóó op het asphalt (*), dat de wielen der rijtuigen er op sommige plaatsen hun spoor in afdrukken. Eene wandeling in de opene lucht is dus niet raadzaam, en het zal ons beter bevallen in den koelen *rez-de-chaussée* van het Louvre.

De hoofdingang der *musea* is in het oudste deel van het gebouw tusschen de Place Napoleon en de Cour du Louvre; de verzameling van beelden ligt het eerst aan de beurt.

Ik ben dikwijls de zomerhitte ontvlugt, om daar eenige uren, geheel door marmer omgeven, de *Venus de Milo* of *Diane à la Biche* te bewonderen. Deze beelden zijn de juweelen der verzameling; zoo dikwijls ik het museum bezocht, (en de warme zomer van 59 dreef er mij zeer dikwijls heen), zette ik mij in hunne buurt neder, en beschouwde hen aandachtig van alle zijden, alsof ik een kenner was. Ik heb hen dus als 't ware van buiten geleerd, en wanneer ik hunne vormen in de natuur wedervind, komen zij mij nog steeds voor den geest.

Wanneer men den trap opgeklommen is, komt men door eene deur aan de regterhand in *musea* van schilderijen, bronzen en andere kunstvoortbrengsels: daarop volgt eene *vestibule* met de Galerie d' Apollon, en deze communiceert door eene deur met den Salon Carré, waar de voornaamste schilderijen hangen.

Uit een der ramen van genoemde galerij heeft men een ruim uitzigt op de Seine. De rivier is niet zeer breed, en bevat slechts weinig water: de eerste brug, die men van hier ziet, is de Pont des Arts, een onaanzienlijk gewrocht, waarover geene rijtuigen mogen rijden; zij is

(*) De straten rond vele theaters en andere publieke gebouwen zijn met asphalt belegd.

altijd bezet met blinde orgelspelers, en met *colporteurs*, die er hunne waren staan aan te prijzen.

Op haar volgt de Pont Neuf, de langste der Parijsche bruggen, onder wier midden de punt van het Seine-eilandje doorloopt. Het nieuwe standbeeld van Henri IV werd er op geplaatst door Louis XVIII, nadat het oude op het laatst der vorige eeuw gebruikt was voor kanonnenmetaal: hij heeft het laten gieten uit Napoleon's beeld, dat op de Vendômezuil stond, waarvan later onder Louis Philippe ook een tweede exemplaar werd gegoten. De Parijsche standbeelden hebben geen rustig bestaan: als zij niet geheel worden geamoveerd, zooals dat van Louis XV, dan worden zij ten minste een paar keer in hun leven overgegoten.

In de verte ziet men de torens van Notre Dame, de Parijsche hoofdkerk. Zij is van buiten voltooid, maar van binnen wordt er even druk gebouwd als in haar omtrek, die weldra zal prijken met een nieuw Hôtel Dieu. In dezelfde rigting liggen ook de torens van het Palais de Justice en van de Sainte Chapelle, waaraan nog steeds gedemoleerd en gerepareerd wordt. Aan den linkeroever der rivier breekt alleen de koepel van het Pantheon door den nevel heen.

Wij nemen nu plaats op den Divan in den Salon Carré; men behoeft zich niet te verwonderen, dat hier altijd het grootste aantal bezoekers bijeen is, want er hangen alleen beroemde stukken van beroemde meesters. Het meest vallen in 't oog: de Bruiloft te Cana van Véronèse, een stuk, dat bijna een geheel vak beslaat; daar tegenover de Onbevlekte Ontvangenis van Murillo en de Waterzuchtige Vrouw van Gerard Dow.

De groote Galerij, die op deze zaal volgt, bevat zoovele kunststukken, dat men er nog slechts een opper-

vlakkig overzigt van kan hebben genomen, al heeft men er gedurende 14 dagen, een paar uur dagelijks doorgebragt. Zij is steeds bezet met schilders en schilderessen, die een ezel met eene enorme plank en een hoogen stoel of dubbele ladder medebrengen, en zoo digt mogelijk op de stukken gaan zitten, om te zorgen, dat de vreemdelingen het mooije niet van al de schilderijen afkijken.

Het slaat vier uur: de wachters zijn reeds bezig om het museum te sluiten. Gaan wij dus over de Place Napoleon door het nieuwere deël van het Louvre naar de Rue Rivoli terug.

Vóór ons ligt nu de Place du Palais-Royal met het Paleis zelf, waar de dappere Prins Jérome woont en de jonge jufvrouw Clotilde, die zich met hem heeft laten trouwen. De photographie van het booze kind met den *Flambard* op, die voor alle prentenwinkels hangt, is de hare: zij heeft zich even populair willen maken als de geheele familie Bonaparte, en dus ook haar portret voor het publiek te koop gesteld.

Er is echter nog geene stereoskopische afbeelding van haar zooals van den Keizer en de Keizerin. Deze personen zitten ieder oogenblik ten pleiziere van een photograaf: op het eene portret staat de Keizer met zijne vrouw aan den arm en een stok in de hand, gekleed als een burgerman; op het andere zijn zij weêr in 't zelfde kostuum met hun zoontje. Hier ziet gij den Keizer, als een *bourgeois*, die uit wandelen gaat, of in diep gepeins verzonken op zijn stoel: dáár zit zijn zoontje op 't hobbelpaard in gewone kleeding of als korporaal bij de Garde Impériale, — in één woord: de familie Bonaparte is *en bloc* en in perceelen te koop.

De dappere Prins Jérome, die overal heen wordt gezonden, waar niet te vechten valt, woont dus in dit

Paleis, dat er niet zeer roijaal uitziet. Achter het woonhuis is een vierkante tuin, omgeven door eene uniforme aaneenschakeling van gebouwen, die aan de tuinzijde op Arcaden rusten, en verhuurd zijn aan winkeliers, restaurateurs, koffijhuishouders en photographen.

De winkels zijn gelijkvloers, en niet breeder dan één raam en ééne deur, voor welke ruimte de huurders jaarlijks 3 à 4000 Fr. betalen. Het grootste aantal is opgepropt met *byouteries*, doch gij kunt geen gangbaar artikel noemen, dat in het Palais-Royal niet verkocht wordt.

De opmerkelijkste winkel is die van Chevet » Marchand de Comestibles", waar men de fijnste etenswaren voor de ramen ziet liggen, de fijnste stukken vleesch, schildpadden, gevogelte, kreeften, zeevisch, groenten en vruchten; van alles het beste, en daarbij zoo versch en gaaf, alsof het nog geen uur geleden op de plaats zelve was geslacht of gekweekt. Er staat altijd eene groote menigte te watertanden, doch daar blijft het bij, want met kan er wel bestellingen doen, maar niet dineren.

De tuin is sterk gemeubileerd: behalve eenige vierkante perken met heesters en beelden, en een vijver in 't midden, zijn er *rotondes*, waar dagbladen voor vijf *centimes* verhuurd worden, en eene massa stoelen, die voor een groot deel bezet zijn door kindermeiden en kinders.

Het regt van stoelen zetten kreeg het Café de Foy in 1774 van den Hertog van Orleans; tafels mogten er toen niet staan, maar het Café de la Rotonde, dat het stoelenregt jaarlijks voor 40,000 Fr. van het andere koffijhuis huurt, schijnt nu ook tafels te mogen zetten. Deze strekken zich aan beide zijden van den wandelweg uit, en zijn met mooi weêr alle bezet met koffijdrinkers.

Het verbruik van dit vocht is hier grooter dan ergens;

er is een knecht, die niets anders doet dan koffij en melk inschenken, en daarmede geen oogenblik rust heeft. Zijne kamaraden schreeuwen hem toe, waar hij komen moet, om te schenken: »Versez! à droite Pavillon, numéro trois! À gauche, premier rang!" enz.; dit koffijhuis wordt door het onophoudelijke geschreeuw een zeer onrustig verblijf.

Het wordt tijd, om te dineren; wij staan hier voor het paleis van den god der kookkunst: Les Trois Frères Provenceaux, Véfour en Véry zijn zijne ministers, en er is altijd audientie.

Véfour bevalt mij het best: Véry is aan 't kwijnen en de Trois Frères zijn niet beter, maar nog duurder. Het is in deze restauratiën niet goedkoop, maar dat men er niet beneden 20 Fr. kan eten, zooals sommigen verhalen, is eene overdrevene bewering: wanneer men er niet alléén heengaat, blijft men met een weinig overleg altijd beneden de helft.

Het middagmaal »à prix fixe" in de kleinere restauratiën is natuurlijk veel goedkooper, doch het lokaal en de bediening zijn niet zoo *chique*. De spijzen zijn er evenwel niet slecht, en deze inrigtingen worden door vele vreemdelingen verkeerd beoordeeld, vooral door zulke, die er niet meer dan ééns komen, en geene Fransche spijzen willen eten, maar alleen die, waaraan zij in hun land gewoon zijn. Die echter met de Fransche keuken over weg kan, den knecht, die hem bedient, vooraf een goed *pour boire* belooft, en de spijzen neemt, die deze aanbeveelt, (de *garçons* weten zeer goed het beste op te noemen), zal er smakelijk eten en goeden wijn drinken.

Men ziet er dagelijks ontelbare artisjokken consumeren, die de Franschen bijna met nog meer smaak eten

dan hunne witte boonen, waaraan zij zich vooral Vrijdags te buiten gaan. Over het algemeen zijn zij echter matig, en ik heb er menigeen ontdekt, die 's middags niets gebruikte dan plantaardig voedsel. Hunne grootste lekkernij is een stuk meloen, niet op het dessert, maar na de soep met peper en zout, waarop dan gewoonlijk eene artisjok volgt.

Van zes tot zeven uur wordt er bij goed weêr in den tuin van het Paleis muzijk gemaakt: de stoelen »à dix centimes" worden dan rond den vijver tegenover de muzijkanten geplaatst, en wanneer wij niet te lang aan tafel blijven, kunnen wij er gaan zitten en onze cigaar rooken, onder het aanhooren van de eene of andere *ouverture*.

Men behoeft niet buiten dit gebouw te gaan, om eene plaats te vinden, waar men den verderen avond genoegelijk kan doorbrengen, want behalve eenige Cafés-Chantants en het Théatre du Palais-Royal, is daar ook de Comédie Française, in rang het tweede toneel van Parijs, waar het oude en moderne toneel- en treurspel op uitstekende wijs wordt uitgevoerd. De *élite* van alle kunstenaars in dit *genre* speelt er onder den naam van: »Les Comédiens ordinaires de l' Empereur".

De leden van dit gezelschap, die in het toneelspel de eerste rollen vervullen, hebben het verwonderlijk ver gebragt in de kunst, om de taal en den toon van het dagelijksche leven na te bootsen, en hebben niets van het theatrale, waarmede middelmatige kunstenaars effekt zoeken te maken.

Ik zag op dit toneel vele stukken spelen zonder opmerkelijke dekoratiën of kostumes, waar geen *pathos* in voorkwam, zelfs geen *coup de theatre*, die eenige emotie kon opwekken; waar in 't kort niets te zien was dan eene

gewone binnenkamer en niets te hooren dan een gesprek tusschen een paar gewoon gekleede menschen. Zoodanige stukken worden er gespeeld door MM. Bressant, Leroux, Provost, M.mes Plessy, Brohan en Fix, die allen in hunne rollen uitmunten: een zestal akteurs, dat zoo natuurlijk en zonder gemaaktheid speelt, vindt men aan geen ander toneel bijeen.

Niettegenstaande de voortreffelijke uitvoering van deze stukken, zijn de plaatsen meestal slecht met toehoorders bezet: dit is niet vreemd, want de groote menigte wordt meer door effektstukken aangetrokken, zooals die aan de Porte St. Martin bijvoorbeeld worden opgevoerd, waar de *Trucs* de hoofdzaak uitmaken.

Voorbij de weinige personen, die »à la queue" staan te wachten tot het Bureau van het theater opengaat, zeker vreemdelingen, die niet weten, dat het er leêg zal zijn, gaan wij door de Rue Rivoli naar den tuin der Tuileriën.

De Jardin privé, die vlak voor het paleis heen loopt, is tegenwoordig geopend, zoodat de Keizerlijke Familie geen ander afgesloten terrein rond hare woning heeft, dan een smallen strook aan de zijde van de Place du Carrousel.

De tuin is even als die van het Palais-Royal druk bezocht door »bonnes avec leurs petits amours"; vooral 's morgens wordt men er door kinderen en balspelers bijna omver geloopen. Onder de hooge boomen, de eenige die in Parijs zoo mogen genoemd worden, staan duizende stoelen, verder courantenverhuurders, Marchands de Coco en vele andere kooplui. Het schoonste deel van den tuin ligt aan den uitgang op de Place de la Concorde, waarvan het door een groot ijzeren hek wordt gescheiden: het is een *rond-point* met een groot *bassin* en eene fontein in het midden, omgeven door talrijke marmergroepen en hooge boomen.

De Obelisk van Luxor staat nu voor ons, en met haar het plein, dat door zijne uitgestrektheid en omgeving nergens zijne weergå vindt. Naar welke zijde men zich ook wendt, naar den Jardin des Tuileries, naar de Seine en het Corps Législatif, naar de Rue Royale en de Madeleine, of naar de Champs-Elysées met den Arc de Triomphe, het uitzigt is altijd indrukwekkend, grootsch en schoon. Zoo dikwijls men er over wandelt, staat men stil, om dit wonder der wereld op nieuw te bewonderen. Ik benijd steeds Neptunus, die met zijn huisgezin onder eene der grootste fonteinen zit, en het voorregt heeft, om het plein altijd te mogen aanstaren.

Het gaslicht wordt opgestoken, en weldra zullen wij door eene zee van lichten worden omgeven, die zich door de Champs-Elysées tot aan den Arc de Triomphe uitstrekt. In dit park is alles leven en beweging: de groote laan is even vol rijtuigen als het asphalt vol wandelaars is, en het grootste deel der stoelen is bezet met menschen, die een avondluchtje zijn komen scheppen.

Tusschen de boomen is het toneel weêr anders: schommels van allerlei vormen, groote weegschalen met leuningstoelen er in; kraampjes, waar men leert schieten op voorwerpen, door mechaniek in beweging gebragt; tentjes in den omtrek van een koffijhuis, waar eenige wit en rood gekleede Dames in een verblindend licht staan te zingen voor eene massa toehoorders, die in de opene lucht een glas bier of eene portie ijs gebruiken; poppenkasten, waar een Polichinel zijne kromme sprongen maakt ten pleiziere van het kinderpersoneel, dat op eenige rijen stoelen vóór het toneel verzameld is; een Cirque waar gereden, en een ander waaraan

nog gebouwd wordt; het zomertheater van de Bouffes Parisiens, en honderd andere zaken, om het publiek te amuseren.

Maar achter het Palais de l' Industrie is een groot terrein, door een hek omgeven; het is met boomen en bloemen beplant, en in het midden staat, omgeven door 3000 stoelen, een groote kiosk, schitterend verlicht door ontelbare gasvlammen onder matglazen ballons.

De kiosk is vol muzijkanten, en de Orchestmeester staat met opgeheven dirigeerstok, om zijne onderhoorigen te waarschuwen, dat het tijd is om het Concert te openen.

Het is Musard, die zijne oude inrigting in de stad en zijne *habituées* heeft laten varen, om de vreemdelingen, die gaarne de warme stad ontvlugten, en onder het lommer frische lucht willen inademen, naar de Champs-Elysées te lokken. Natuurlijk is het eene spekulatie op hunne beurzen, doch zij is niet grof, want de *entrée* is niet meer dan één Frank, en dus niet veel voor een goed Concert op eene zoo uitgezochte plaats.

Musard is in Parijs de held der »petite musique", even als Strauss in Weenen, en al wordt hij door dezen overtroffen, hij is zeker niet zonder verdienste. Het eenige, dat ik hem ten laste zou willen leggen, is, dat hij zijn programma te weinig variëert; er komt echter dagelijks een geheel nieuw publiek, zoodat er slechts weinige *habitués* zijn, die zich hieraan kunnen ergeren, en dan nog wel alleen *zij*, die naar de muzijk luisteren.

Evenals men op vele concerten komt, om te kunnen zeggen, dat men er geweest is, om te zien en gezien te worden, om den avond te dooden, of om er iemand te ontmoeten, zoo komt men ook op het Concert Musard. Ik ging er dikwijls heen, als ik niets beters te doen had,

als het op andere plaatsen te warm was, als ik veel menschen wilde zien, of als ik er gezelschap dacht te vinden. Het laatste gebeurde echter meestal niet, zoodat ik dan aan mij zelven overgelaten, niet anders te doen had, dan naar de muzijk te luisteren, en de groote menigte wandelaars aan te zien en hunne physionomiën te bestuderen: van daar dat ik juist wist, wie er den vorigen avond geweest was, en wie er alle avonden kwam.

Onder de *habitués* waren twee personen, die mijne aandacht bijzonder gaande maakten: eene Dame en een Heer; gij ziet hieruit, dat de vrouwelijke sexe niet uitsluitend het onderwerp mijner beschouwing was.

Die Heer was een kleine Franschman met lang blond haar op zijn gezigt, en geen haar hoegenaamd op zijn schedel. Dit verschijnsel nu was zoo vreemd niet, maar vreemder was het, dat de eigenaar van dezen kalen schedel noch op Musard, noch in de stad zelve, waar ik hem dikwijls ontmoette, noch op koele, noch op warme dagen, ooit voorzien was van een kleedingstuk, dat zou hebben kunnen dienen, om zijn hoofd tegen zonnestralen of koude windvlagen te beveiligen.

Die Dame — o, zij trok niet *mijn* oog alleen tot zich, maar geheel de *clientèle* van Musard had den blik op haar gevestigd; — die Dame was *ook* niet groot van gestalte, maar haar aangezigt en hals waren blanker dan eene lelie, hare donkere oogen schitterden als de sterren aan de blaauwe lucht, en haar dik en omvangrijk *chevelure* had die bijzondere kleur, die op vele schilderijen de hoofden der engelen bedekt, die kleur, waarover de smaak der menschen zoo zeer uiteen loopt.

Ik heb mij niet kunnen verklaren, of hare schoonheid of haar vreemd uiterlijk mij het eerst had aangetrokken, maar toen ik haar ééns gezien had, kon ik mijne oogen

niet van haar afhouden, en ik had haar even als eene *Venus de Milo* eenige uren lang aangestaard, zoo ik eene plaats had kunnen vinden, van waar ik dit ongezien en ongehinderd had kunnen doen. Maar zij was in gezelschap van een manspersoon met een weinig aangenaam, langwerpig gezigt, die er niet zeer op gesteld scheen, dat men zijne Dame aankeek. Om hem niet tegen mij in 't harnas te jagen, wierp ik den volgenden avond niet zoo vele onbeschaamde blikken op haar, maar plaatste mij op een stoel in hare buurt, om haar ongemerkt te begluren; en verbeeldt u, — daar hoorde ik haar Hollandsch spreken, zoo correct en goed, dat de beschaafdste Hollandsche Dame het niet zou hebben kunnen verbeteren.

Twee Hollanders met mij op Musard was geene verrassing, want ik hoorde er zoo dikwijls Hollandsch spreken, en daar ik liever geene landgenooten op reis zie, was het zelfs geene aangename verrassing. Daarom echter was die Dame voor mij niet minder aantrekkelijk, en kon ik niet nalaten, om haar aan te kijken, want er lag op hare physionomie eene geschiedenis te lezen, waarvan het mij eerst lang daarna gelukte, de hieroglyphen te ontcijferen. Het waren fragmenten uit het leven eener *aventurière* van hooge geboorte, die van alles gewaagden behalve van eene verbindtenis, waarmede een roman gewoonlijk eindigt!

Wilt gij eenige *aventurières* zien in de laatste zigtbare phase van haar bestaan? Komt dan mede naar den Jardin Mabille; hier zijn het niet meer *Lorettes*, die nog het zonlicht op de Boulevards kunnen verdragen, — neen, zij zijn in de phase, die hierop volgt, gedurende welke het gaslicht haar nog slechts bestraalt, om haar den overgang in de duisternis eenigzins gemakkelijker te maken.

Ontelbare lichtjes komen tusschen de fijne grashalmen uit den grond, en hier en daar verspreiden bloemvormige veelkleurige lampjes hun onzeker licht, zoo geschikt om de begoocheling der zinnen te bevorderen, en alle ware kleuren en vormen door zijn schijnsel te vervalschen.

Als ik nu een *Diable Boiteux* was, zou ik u de onzigtbare levensphasen laten zien, niet alleen van *aventurières*, maar van het geheele personeel, dat rond die muzijktent danst, en nog vele andere zeer belangrijke toneelen, waardoor de nakomelingen van Adam en Eva niet zeer in uwe achting zouden rijzen. Maar ik wil u niet alle illusie benemen, en daarenboven wordt het tijd, om onze krachten door den slaap voor te bereiden op de vermoeijenissen van den volgenden dag.

Hier is eene *remise:* »Cocher! à l'Hôtel du Louvre!"

BESLUIT.

De vorige dag is zoo lang en vermoeijend geweest, dat het niet raadzaam zou zijn, om uw geduld nog eens op de proef te stellen, en u voor een tweeden dag mijn gezelschap door Parijs op te dringen.

Daarenboven zouden wij op de meeste plaatsen, die wij reeds bezochten, terugkomen; want, zooals ik reeds gezegd heb, er zijn eigenlijk geene andere straten binnen de stad, waar men voor zijn genoegen gaat wandelen.

Is men de Boulevards moei, dan kan men zijne morgens besteden tot het verkennen van den omtrek, die in zijne soort even bekoorlijk en belangrijk is als de stad zelve.

Ik zou met u over dien omtrek kunnen spreken, over het Bois de Boulogne en den Pré Catélan; over het heerlijke park en de »Grandes Eaux" van St. Cloud; over de tuinen en de oneindige *musea* van Versailles; verder over de feesten en den intogt van het leger uit Italië en nog vele andere zaken; maar het is mijne bedoeling niet, om dit boekje nog verder uit te breiden. Daarenboven heb ik reeds zoovele bladzijden aan Parijs gewijd, dat ik er geene meer bij kan voegen, zonder den regt-

matigen naijver van andere steden op te wekken, waarover ik slechts weinig heb gesproken.

Na een honderddagig verblijf in Parijs, ging ik mij overtuigen, dat mijn vaderland ten noorden van België lag. Het sporen was mij in dien tijd zoo vreemd geworden, dat het mij te veel vermoeide, om de reis in ééns te doen, en dus rustte ik te Brussel een paar nachten uit, voordat ik de Nederlandsche grenzen overschreed.

Brussel is een klein Parijs: niet dat het er iets van heeft, maar het tracht er mede te wedijveren en het in alles na te apen; het zal trouwens even weinig slagen, om er op te gelijken, als de kikvorsch uit de fabel er in slaagde, om even dik te worden als de os. De stad mag aangenaam en lief gelegen zijn, maar zij valt in 't niet, wanneer men ze bij Parijs vergelijkt. Dit frappeert het meest als men er kersversch uit de laatste stad aankomt: men lacht dan onwillekeurig om de manie, die de Brusselaars hebben, om alles met Parijsche benamingen te benoemen, en op Parijschen voet in te rigten.

In den Passage St. Hubert echter hebben zij de groote stad overwonnen; deze is wel niet zoo lang als een Passage du Saumon, maar daarentegen veel breeder, en de winkels zijn er van meer beteekenis.

Het Theatre de la Monnaie is ook eene goed gelukte imitatie van de Parijsche Grand Opéra, en overtreft dit toneel zelfs in sierlijkheid en gemak: doch het zal geëklipseerd worden door het nieuwe Opéra-gebouw, dat weldra op den Boul. des Capucines verrijst.

Te Roozendaal betrad ik weêr den vaderlandschen

grond. De eerste landgenooten, die ik er ontmoette, waren de grensbeambten, die mij op eene wijs ontvingen, niet bijzonder geschikt, om het mij te doen op prijs stellen, dat ik weêr in Holland en onder Hollanders was.

Op geene grenzen had ik bij de visitatie eenige moeijelijkheid gehad. Mijne betrekking, in mijn paspoort vermeld, deed niet vermoeden, dat ik met koopwaren reisde, en mijn uiterlijk en bereidwilligheid, om mijne bagaadje te laten onderzoeken, hadden aan *Zollbeambten* noch *Douanes* aanleiding gegeven, om mij voor een Mazzini of voor een smokkelaar te houden.

Op de Hollandsche grenzen echter scheen men er anders over te denken. Eene kleinigheid, eene zaak, die ik in gebruik had, en bij mij droeg in een reiszakje, gaf aanleiding, omdat zij er nieuw uitzag, dat men mij (*) met mijn signalement vergeleek, en een geruimen tijd ophield. De beambten konden het niet eens worden over de kwestie, tot eindelijk hun Beëlzebub zeide, dat er geene inkomende regten van de bewuste zaak konden gevorderd worden, iets, waarvan ik van den beginne af aan overtuigd was geweest.

Dit maakte mij uit mijn humeur. Ik was er door in mijne eer getast, en kreeg een wrevel tegen mijn land!

Door een naauwkeurig zelfonderzoek heb ik gemerkt, dat ik veel te gaauw geraakt ben, en dat ik uit het buitenland niets dan bespottelijke uitheemsche ideën en begrippen heb medegebragt. Onderanderen krijg ik het woord »Nederland" nooit in de gedachten, of het gaat gepaard met het *epitheton:* kleinlandachtig of kleingeestig! — foei!

»Das kommt davon, wenn man auf Reise geht!" Ge-

(*) Ik sprak natuurlijk Hollandsch.

lukkig degeen, die nooit buiten de grenzen komt, en sterven mag in het volle bewustzijn van de onovertreffbare voortreffelijkheid van zijn land en zijne landgenooten!

POST-SCRIPTUM.

De herinnering aan deze grenshistorie heeft mij zoozeer met wrevel vervuld, dat ik niet éene *tirade* kan fabriceren, om op eene waardige wijze het laatste hoofdstuk te sluiten, en dat ik mij zelfs niet in staat gevoel, om met eenige poëtische uitdrukkingen afscheid van u te nemen.

Mijn weinig poëtisch vuur is er geheel door uitgedoofd, en hoe gaarne ik mij ook nog langer met u bezig hield, ik ben gedwongen, om abrupt te eindigen; zonder een enkele poëtische vonk toch kan ik geene woorden tot afscheid bij elkander brengen.

Ik zou er nog wel eenige »dichtregelen" bij kunnen voegen, met een verheven titel, zooals: »Terug", of »Op de vriendschap", of »Vaartwel aan mijne vrienden", want voor eenige regels op rijm is volstrekt geene poësie noodig; maar ik weet, dat gij nooit smaak hebt gehad in dilettantenverzen, en dat ik in uwe achting zou dalen, als ik mij aan de industrie van verzenfabrikaadje schuldig maakte. Vaartwel!